

T.C.
AMASYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI

DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİ EĞİTİM POLİTİKALARI (1950-1960)

Yüksek Lisans Tezi

GAYE ÖZTÜRK

AMASYA
Temmuz – 2025

T.C.
AMASYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI

DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİ EĞİTİM POLİTİKALARI (1950-1960)

Hazırlayan
Gaye ÖZTÜRK

Tez Danışmanı
Doç. Dr. Turgut İLERİ

AMASYA – 2025

TEZ ONAY SAYFASI

Gaye ÖZTÜRK tarafından hazırlanan “DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİ EĞİTİM POLİTİKALARI (1950-1960)” başlıklı çalışma aşağıdaki jüri tarafından .../.../..... tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oy birliği/oyçokluğu ile Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalında Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri

İmza

Danışman : Doç. Dr. Turgut İLERİ

.....

Üye : Prof. Dr. Mehmet EVSİLE

.....

Üye : Unvan İsim SOYİSİM

.....

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım. .../.../.....

.....

Sosyal Bilimler Enstitü Müdürü

ETİK BEYAN SAYFASI

Tezimin içerdiki yenilik ve sonuçları başka bir yerden almadığımı ve bu tezi Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünden başka bir bilim kuruluşuna akademik gaye ve unvan almak amacıyla vermediğimi; tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada kullanılan her türlü kaynağa eksiksiz atıf yapıldığını, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu bildirir, aksinin ortaya çıkması durumunda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

..../.../.....

Gaye ÖZTÜRK

İmza

ÖZET

DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİ EĞİTİM POLİTİKALARI (1950-1960)

Gaye ÖZTÜRK

Amasya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

Tarih Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans, Ağustos/2023

Danışman: Doç. Dr. Turgut İLERİ

Bu çalışma, 1950-1960 yılları arasında iktidarda bulunan Demokrat Parti'nin eğitim politikalarını tarihsel, ideolojik ve yapısal boyutlarını incelemeyi amaçlamaktadır. Araştırma, Demokrat Parti'nin, eğitim alanındaki uygulamaları, dönemin sosyal ve kültürel gelişmeleri çerçevesinde değerlendirilmiştir. Demokrat Parti'nin iktidara gelişiyle birlikte daha önce izlenen eğitim politikalarında önemli değişimler yaşanmış, Cumhuriyet Halk Partisi döneminde benimsenen merkeziyetçi, laik ve devletçi eğitim anlayışı yerini, halkın taleplerine duyarlı ve dini eğitime alan açan bir yaklaşıma bırakmıştır. Çalışmada, ilköğretimden yükseköğretime kadar tüm eğitim kademelerinde yaşanan gelişmeler detaylı biçimde ele alınmış, özellikle din eğitimi, mesleki ve teknik eğitimi halk eğitimi ve yüksek öğretim politikaları öncelikli olarak incelenmiştir. Demokrat Parti iktidarı döneminde din eğitimine ağırlık verilmiş, bu bağlamda ilkokullarda din dersleri zorunlu hale getirilmiş, İmam ve Hatip Okulları ile Yüksek İslam Enstitüleri açılmıştır. Mesleki ve teknik eğitim alanında, motor, tarım ve matbaa gibi sektörlerle yönelik okullar açılmış, kadınlara ve gençlere yönelik geçici kurslar düzenlenmiştir. Halk eğitimi alanında ise Amerikalı uzmanlardan yararlanılmış, köylere ve küçük yerleşimlere yönelik halk odaları, gezici kurslar ve Halk Eğitim Merkezleri kurulmuştur. Yükseköğretim alanında da Karadeniz Teknik Üniversitesi, Ege Üniversitesi, Atatürk Üniversitesi ve Orta Doğu Teknik Üniversitesi gibi kurumlar kurulmuş, yeni bölgesel üniversitelerle Türkiye'nin kalkınma hedeflerine katkı sağlanmıştır. Ayrıca bu dönemde üniversitelerin yanı sıra çeşitli yüksekokullar da açılmıştır. Bu dönemde eğitimdeki nicel artışlara rağmen, üniversite özerkliği, öğretmenlerin disiplin sorunları ve eğitim kurumlarının ideolojik kutuplaşmadan etkilenmesi gibi bazı yapısal sorunlar da gözlemlenmiştir. Bu çerçevede Demokrat Parti'nin eğitim politikaları, hem toplumsal taleplere cevap verme açısından hem de cumhuriyetin temel ilkeleriyle ilişkilendirilme biçimi yönünden kapsamlı bir dönüşümün yansıması olarak ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: çoklu parti sistemi, demokrat parti dönemi, eğitim, Osmanlı'da eğitim, cumhuriyet dönemi eğitim

ABSTRACT

EDUCATION POLICIES OF THE DEMOCRATIC PARTY PERIOD (1950-1960)

Gaye ÖZTÜRK

Amasya University, Institute of Social Science

Department of History, M.A., June/2025

Supervisor: Doç. Dr. Turgut İLERİ

This study aims to examine the educational policies of the Democrat Party, which was in power between 1950 and 1960, in terms of their historical, ideological and structural dimensions. The research evaluates the party's educational practices within the social, political and cultural developments of the period. With the Democrat Party's rise to power, significant changes occurred in the previously followed educational policies. The centralist, secular and statist approach adopted during the Republican People's Party era was replaced by a model more responsive to public demands and more open to religious education. The study investigates developments at all levels of education, from primary to higher education, with a particular focus on religious education, vocational and technical training, adult education and higher education policies. During the Democrat Party's rule, greater emphasis was placed on religious education; in this context, religion classes were made compulsory in primary schools, and institutions such as Imam Hatip Schools and Higher Islamic Institutes were established. In the field of vocational and technical education, schools were opened in sectors such as mechanics, agriculture and printing while temporary courses were organized for women and youth. In adult education, American experts were consulted and initiatives such as village reading rooms, mobile courses and Public Education Centers were implemented in rural and small settlements. In higher education, regional universities including Karadeniz Technical University, Ege University, Atatürk University and Middle East Technical University were established to contribute to Turkey's development goals. Furthermore, several higher education institutes were also founded during this period. Despite quantitative progress in education, structural issues such as the lack of university autonomy, disciplinary problems among teachers and the ideological polarization of educational institutions were also observed. Within this framework the Democrat Party's educational policies are addressed as a reflection of a comprehensive transformation, both in

terms of responding to societal demands and in relation to the foundational principles of the Republic.

Keywords: multi party system, democrat party era, education, education in the Ottoman Empire, education of the republican period

ÖNSÖZ

Bu çalışma, Türkiye’de çok partili hayata geçişin ardından Demokrat Parti döneminde eğitim alanında yaşanan politik, kurumsal ve yapısal dönüşümleri tarihsel ve analitik bir yaklaşımla ele almak amacıyla hazırlanmıştır. Tek partili yönetimden çok partili sisteme geçişin getirdiği siyasal değişimlerin, eğitimin ideolojik, idari ve pedagojik boyutlarını nasıl etkilediği, çalışmanın temel araştırma konusunu oluşturmuştur. Bu bağlamda Demokrat Parti iktidarı boyunca yürütülen eğitim politikaları, laiklik, modernleşme ve ulusal kalkınma eksenlerinde değerlendirilmiş, dönemin özgün koşulları içerisinde eğitimde meydana gelen gelişmeler çok yönlü olarak analiz edilmiştir.

Çalışmanın ilk bölümünde Demokrat Parti’nin kuruluş süreci ve iktidara gelişi incelenmiş, ikinci bölümde Demokrat Parti öncesi Cumhuriyet dönemi eğitim politikaları ve gelişmeler özetlenmiş, üçüncü bölümde ise Demokrat Parti dönemine özgü eğitim politikaları, kurumsal yapılar, uygulamalar ve gelişmelerin basına yansımaları hakkında bilgi verilmiştir.

Bu çalışmanın hazırlanmasında, bilimsel rehberliği, yapıcı eleştirileri ve değerli katkılarıyla yolumu aydınlatan çok kıymetli danışman hocam sayın Doç. Dr. Turgut İleri’ye en içten şükranlarımı sunarım. Ayrıca, eğitim hayatım boyunca her zaman yanımda olan sabır ve destekleriyle bu süreci kolaylaştıran sevgili aileme, özellikle de canım anneme gönülden teşekkür ederim.

Gaye ÖZTÜRK

.../.../.....

İÇİNDEKİLER

ETİK BEYAN SAYFASI	i
ÖZET	ii
ABSTRACT.....	iv
ÖNSÖZ	vi
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR DİZİNİ	x
GİRİŞ	1

I.BÖLÜM

1. DEMOKRAT PARTİ’NİN (DP) KURULUŞU VE İKTİDARA GELMESİ.....	3
1.1.1. İç Faktörler.....	3
1.1.2. Dış Faktörler	5
1.1.3. Demokrat Parti’nin İktidar Olması	10

II.BÖLÜM

2.DEMOKRAT PARTİ İKTİDARI ÖNCESİ EĞİTİM POLİTİKALARI	13
1.2. Osmanlı Devleti’nin Son Döneminde İzlenen Eğitim Politikaları	13
1.2.1. Eğitim ve Öğretim Programları	13
1.2.2. Eğitim Kurumları	14
2.1.2.1. Okul Öncesi	14
2.1.2.2. İlköğretim.....	16
2.1.2.3. Ortaöğretim	22
2.1.2.3.1. Rüşdiyeler	22
2.1.2.3.2. İdadiler	23
2.1.2.3.3. Sultaniler	24
2.1.2.3.4. Mekteb-i Sultani (Galatasaray Sultanisi)	24
2.1.2.3.5. Vilayet Sultanileri	25
2.1.2.4. Mesleki ve Teknik Eğitim	26
2.1.2.5. Yükseköğretim.....	28
2.2. Cumhuriyet Döneminde Demokrat Parti İktidarına Kadar İzlenen Eğitim Politikaları	30
2.2.1. Maarif Vekalet’inin Kurulması ve Yapılan Çalışmalar.....	30
2.2.2. Maarif Kongresi ve Alınan Kararlar (16-21 Temmuz 1921).....	35
2.2.3. Eğitimde Laikleştirme Çabaları	36
2.2.4. Milli Eğitim Şuraları ve Alınan Kararlar	39

2.2.4.1. Birinci Millî Eğitim Şûrası (17-29 Temmuz 1939).....	39
2.2.4.2. İkinci Millî Eğitim Şûrası (15-21 Şubat 1943)	39
2.2.4.3. Üçüncü Mili Eğitim Şurası (2-10 Aralık 1946)	40
2.2.4.4. Dördüncü Millî Eğitim Şûrası (23-31 Ağustos 1949).....	40
2.3. Eğitim Kurumları	41
2.3.1. Okul Öncesi	41
2.3.2. İlköğretim	41
2.3.3. Ortaöğretim.....	44
2.3.4. Mesleki ve Teknik Eğitim.....	47
2.3.5. Halk Eğitimi ve Köylüyü Aydınlatma Çalışmaları	49
2.3.6. Tarım ve Sanayi Odaklı Eğitim Çalışmaları	53
2.3.7. Din Eğitimi	56
2.3.8. Yükseköğretim.....	57

III.BÖLÜM

3. DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİ EĞİTİM POLİTİKALARI VE KURUMLARI.....	59
3.1. Demokrat Parti Hükümet Programlarında Eğitim.....	59
3.2. Milli Eğitim Şuraları ve Alınan Kararlar	63
3.2.1. Beşinci Millî Eğitim Şûrası (5-14 Şubat 1953)	63
3.2.1.1. Okul Öncesi Komisyonu	65
3.2.1.2. İlkokullarda Sağlık Mevzu Komisyonu	66
3.2.1.3. Özel Eğitime Muhtaç Çocuklar Komisyonu	67
3.2.1.4. İlköğretim Kanunu Tasarısının İncelenmesi ve Mecburi İlköğretimin Planlanması Komisyonu	69
3.2.1.5. İlkokul Programının Yeniden Gözden Geçirilmesi Komisyonu.....	72
3.2.1.6. Yeni İlkokul Yönetmeliği Tasarısının İncelenmesi Komisyonu.....	73
3.2.1.7. İlkokullara Öğretmen Yetiştirilmesi, Öğretmen Okulları ile Köy Enstitüleri, Yeni Öğretim Programı ve Meslekte Olgunlaşma Konuların İncelenmesi Komisyonu.....	74
3.2.1.8. İlkokul Öğretmenlerinin İstekleri ile İlgili Dilekler Komisyonu	75
3.2.1.9. Beşinci Millî Eğitim Şûra Sonuçları	76
3.2.2. Altıncı Milli Eğitim Şûrası (18-23 Mart 1957).....	76
3.2.2.1. Halk Eğitimi Komisyonu	77
3.2.2.2. Ticaret Eğitimi Komisyonu	79
3.2.2.3. Erkek Teknik Eğitim Komisyonu.....	80
3.2.2.4. Kız Teknik Öğretim Komisyonu	81

3.2.2.5. Altıncı Millî Eğitim Şûra Sonuçları	83
3.3. Eğitim Kurumları	84
3.3.1. Okul Öncesi	84
3.3.2. İlköğretim.....	85
3.3.3. Ortaöğretim	87
3.3.4. Mesleki ve Teknik Eğitim	90
3.3.5. Halk Eğitimi.....	92
3.3.6. Din Eğitimi ve Kurumları	94
3.3.6.1. İmam ve Hatip Okullarının Açılması	96
3.3.6.2. Yüksek İslam Enstitüleri.....	98
3.3.7. Yüksek Öğretim ve Kurumları.....	99
3.3.7.1. Karadeniz Teknik Üniversitesi (1955)	100
3.3.7.2. Ege Üniversitesi (1955)	101
3.3.7.3. Atatürk Üniversitesi (1957)	101
3.3.7.4. Orta Doğu Teknik Üniversitesi (1957).....	102
4. DÖNEMİN EĞİTİM POLİTİKALARININ BASINA YANSIMASI	105
SONUÇ	107
KAYNAKÇA	110
EKLER.....	118
Ek.1	119
ÖZ GEÇMİŞ	132

KISALTMALAR DİZİNİ

Kısaltmalar	Açıklama
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
DP	Demokrat Parti
MKP	Milli Kalkınma Partisi
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
BM	Birleşmiş Milletler
OECD	Ekonomik İş Birliği ve Kalkınma Teşkilatı
ODTÜ	Orta Doğu Teknik Üniversitesi
KTÜ	Karadeniz Teknik Üniversitesi
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
MEB	Millî Eğitim Bakanlığı
GATA	Gülhane Askeri Tıp Akademisi

GİRİŞ

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan itibaren, eğitim, toplumsal dönüşümün temel taşı olarak ele alınmış, modernleşme, laikleşme ve ulusal ulaşma süreçlerinin en önemli aracı olarak değerlendirilmiştir. Ancak bu sürecin kökenleri yalnız Cumhuriyet döneminde değil çok daha öncesine, Osmanlı devletinin son dönemlerindeki eğitim reformlarına kadar uzanmaktadır. 19. yüzyılda tanzimat ve ıslahat fermanları sonrasında eğitimde başlayan yenileşme hareketleri, özellikle II. Abdülhamit döneminde daha sistemli bir hale gelmiş bu süreçte modern mekteplerin kurulması öğretmen okullarının açılması ve eğitimde merkeziyetçi bir yapının oluşturulması gibi gelişmeler yaşanmıştır.

İkinci Meşrutiyet döneminde eğitim alanındaki çabalar, düşünce özgürlüğüyle beraber daha çok toplumsal katmanlara ulaşmayı hedeflemiştir. Cumhuriyetin ilanı sonrasında bu miras yeniden yorumlanmış, 1924 yılında Tevhid-i Tedrisat Kanunuyla eğitimin birleştirilmesi sağlanmış, laiklik temelinde şekillenen eğitim politikaları yürürlüğe konulmuştur. Özellikle Mustafa Kemal Atatürk döneminde harf inkılâbı, halkevleri gibi uygulamalarla eğitim sistemine ideolojik ve yapısal derinlik kazandırılmıştır. Cumhuriyet Halk Partisi'nin uzun iktidar süresi boyunca, eğitim sisteminde laiklik, merkezileşme ve batılılaşma ilkeleri ön planda tutulmuştur.

Ancak 1946 yılında çok partili siyasi hayata geçilmesiyle birlikte, bu yapı sorgulanmaya başlamış ve halkın beklentilerini daha çok merkeze alan yeni politika arayışları ortaya çıkmıştır. Bu arayışların sonucunda kurulan Demokrat Parti, halkın taleplerine daha yakın bir söylem geliştirerek 1950 seçimlerinde iktidara gelmiştir. Demokrat partinin siyasi ve toplumsal tabanı, mevcut eğitim sistemindeki uygulamalardan rahatsızlık duyan kitlelerle örtüşmüştür. Özellikle din eğitimi, köy eğitimi ve eğitimde fırsat eşitliği gibi başlıklar Demokrat Parti'nin eğitim politikalarında belirleyici alanları oluşturmuştur.

Demokrat Partinin eğitim vizyonu, iktidara gelmeden önce yayımladığı parti programında da açıkça ortaya konmuştur. Bu programda, eğitim sisteminin milli birliğe hizmet edecek şekilde düzenlenmesi, laikliğin din özgürlüğüyle bağdaştırılması, fırsat eşitliğinin sağlanması, teknik eğitimin yaygınlaştırılması ve üniversitelerin özerkliğine vurgu yapılmıştır. Ancak uygulamada, bu hedeflerin her birinin dile getirildiği biçimde gerçekleştirildiği söylenemez. Özellikle üniversite özerkliği konusunda yaşanan tartışmalar, muhalif akademisyenlere yönelik baskılar ve benzeri bazı uygulamalar dönemin çelişkili yönlerinden biri olarak dikkat çekmektedir. Böyle olmakla beraber Türk siyasi hayatında bir döneme damgasını vuran Demokrat Parti, iktidarda bulunduğu süre içinde eğitim hayatına yönelik yeni

ve önemli sayılacak düzenlemeler yapmıştır. Çalışmamızda söz konusu dönemde eğitim alanında yapılan düzenlemeler ve izlenen politikalar hakkında bilgi verilmiştir.

I. BÖLÜM

1. DEMOKRAT PARTİ’NİN (DP) KURULUŞU VE İKTİDARA GELMESİ

1.1. Demokrat Parti’nin Kuruluşu ve Siyasi Ortam

Türkiye’de çok partili siyasi hayata geçiş hem iç hem dış dinamiklerin etkisiyle şekillenmiştir. İç faktörlerin etkisi, İkinci Dünya Savaşı’nın getirmiş olduğu ekonomik zorluklarla mücadele adı altında uygulanan bir dizi vergilerin toplumun farklı kesimlerinde yaratmış olduğu huzursuzluk ve bu durum sonucunda halkın iktidara olan güveni sarsılmış ve bu durum değişim taleplerini arttırmıştır. Dış faktörler ise iki nedene dayanmaktadır. Birincisi, savaşın demokrasi yanlısı ülkeler tarafından kazanılmış olması ve bu ülkelerin oluşturmuş olduğu yeni dünya düzeninde yer almak isteyen Türkiye’ye çok partili siyasi hayata geçişin önemli bir adım olarak sunulmasıdır. İkincisi ve daha da önemlisi ise, Sovyetler Birliği’nin Türkiye’ye yönelik toprak talebinde bulunması ve güvenlik tehditleridir. Bu durumda Türkiye’nin Batı Blok’una yakınlaşması ve demokratikleşme sürecini hızlandırmasını zorunlu hale getirmiştir (Karataş, 2022: 308).

1.1.1. İç Faktörler

Türkiye çok partili siyasi hayata geçişte, iç faktörlerde belirleyici olmuştur. II. Dünya Savaşı’na fiilen katılmayan Türkiye, ekonomik anlamda savaşın olumsuz etkisini hissetmiştir. Özellikle yoksul ve dar gelirli kesimler, savaş süreci boyunca artan hayat pahalılığı ve temel ihtiyaç maddelerinin karaborsaya düşmesi gibi problemlerle ciddi sıkıntılar yaşamıştır. Devlet, bu ekonomik sıkıntılarla baş edebilmek için fiyat denetlemeleri, karne uygulamaları ve karaborsayla mücadele gibi çeşitli önlemler almıştır. Ancak alınan bu önlemler, halkın günlük yaşamdaki sıkıntılarını hafifletmekte yetersiz kalmıştır. Tüm yaşanan bu olumsuzluklar halkın hükümete olan güvenin azalmasına sebep olmuştur (Kaçar, 2019: 24). Tek parti yönetimine karşı ekonomik hoşnutsuzluğun bir diğer sebebi ise, tarım politikalarındaki uygulamalardır. Savaş yıllarında ekilen mahsulün yanlış tahmin edilmesi ve bu süreçte yaşanan suistimaller, kıtlık döneminde halkın ciddi mağduriyetler yaşamasına sebep olmuştur. Bu durum halk arasında tek parti yönetimine karşı birikmiş olan tepkiyi daha da arttırmıştır. Muhalif kesim ise yaşanan tüm bu olumsuz havadan yararlanarak harekete geçmiş ve halkın hoşnutsuzluğunu siyasi bir enerjiye dönüştürmeyi başarmıştır. Bu süreç, yeni siyasi partilerin kurulmasına ve çok partili siyasi düzene geçişi hızlandırmıştır (Uçak, 2021: 30).

II. Dünya Savaşı'nın Türkiye üzerindeki ekonomik olarak olumsuz etkilerinden biri de dış ticarete yaşanan olumsuzluklar olmuştur. Türkiye'nin ihracat ortakları arasında bulunan İngiltere ve Almanya, savaşın getirdiği ekonomik koşullar ve Türk ürünlerindeki fiyat artışları sebebiyle bu ürünleri ithal etmeyi bırakmıştır. İngiltere sömürgelerinden daha uygun fiyata ürün temin ederken, ABD ise Türkiye gibi sınırlı üretim kapasitesine sahip bir ülkenin taleplerine uygun ticaret dinamiklere sahip olmamıştır. Yaşanan tüm bu gelişmeler Türkiye'yi yeni ticaret ortakları aramaya itmiştir. Bu çerçevede Bulgaristan, Romanya, Finlandiya, Filistin, İsveç, Hindistan, Brezilya ve İspanya gibi ülkelerle ekonomik ilişkiler geliştirme çabalarına girişilmiştir. Yapılan tüm bu girişimler, savaşın uluslararası ticarete yaratmış olduğu yıkıcı etkileri nedeniyle sınırlı bir başarı sağlayabilmiştir. Türkiye'nin bu dönemde yaşamış olduğu ticari değişimler, savaş sonrasındaki ekonomik ve siyasi düzen üzerinde uzun vadeli etkiler yaratmıştır (Babaoğlu, 2017: 375).

Türkiye İkinci Dünya Savaşı'na fiilen katılmamış fakat savaşın getirdiği yıkıcı etkilerden de kendini yeterince koruyamamıştır. Türkiye savaşa girmemesine rağmen bir yandan her an savaşa katılabilme durumuna karşın büyük bir ordunun ihtiyaçlarını karşılamış, diğer yandan ülke içinde sıkı bir polis rejimi kurmuştur. Tüm bunların sonucunda sıkı yönetimli ve milli şef anlayışına dayalı bir irade kurulmuş, halk ezilmiş ve karaborsa faaliyetleriyle zenginleşen yeni bir sosyal grup ortaya çıkmıştır (Eroğul, 2003: 18). Ekonomik koşulların daha da kötüleşmesi Cumhuriyet Halk Partisi'ne yönelik toplumsal muhalefet ve memnuniyetsizliklerin artmasına neden olmuş ve bu durum çok partili hayata geçiş sürecinde etkili olmuştur (Gezer, 2012: 44).

Hükümetin yaşanan ekonomik sıkıntıları aşmak amacıyla uygulamaya koyduğu Toprak Mahsulleri Vergisi, Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu, Milli Korunma Kanunu, Varlık Vergisi gibi uygulamaları yürürlüğe koymuştur. Ancak bu uygulamalar, halk ve muhalefet tarafından olumsuzlukla karşılanmıştır. Yaşanan tüm bu sıkıntılar neticesinde halk yeni politikalar ve alternatif yönetim arayışlarına yönelmiş ve çok partili siyasal hayata geçiş sürecini hızlandıran önemli bir etken olmuştur (Güneş, 2012: 4).

II. Dünya Savaşı'nda Türkiye'de uygulanmış olan ekonomik politikalar toplumsal dengeleri kökten sarsmıştır. Ekonomiyi desteklemek amacıyla uygulamaya konmuş olan Milli Korunma Kanunu, ticaretle uğraşan kesimi daha da zenginleştirmiş, geniş toprak sahipleri mahsullerini yüksek fiyattan satarak yüksek kazançlar elde etmiştir. Buna karşın köylüler, esnaflar, memurlar ve işçi kesimi ciddi derecede yoksullaşmaya başlamıştır. Ayrıca vergi yükünün büyük bir kısmı yoksul kesimin omuzlarına yüklenmiş, bu da toplumsal dengesizliğin daha da artmasına neden olmuştur (Büyükkalay, 2011: 43-44).

1.1.2. Dış Faktörler

1 Eylül 1939 yılında Almanya'nın Polonya'ya saldırması ve bunun üzerine de Fransa ve İngiltere'nin 3 Eylül'de Almanya'ya savaş ilan etmesi ile başlamış olan II. Dünya Savaşı, aynı zamanda Akdeniz ve Balkanlarda yayılmacı bir politika gütmeye çalışan İtalya'da 7 Nisan 1939'da Arnavutluk'u işgal etmiş ve bölgede stratejik bir üs oluşturmaya çalışmıştır. Savaşın patlak vermesinin ardından Türkiye, tarafsız kalmaya çalışmış ve katılması yahut belli bir tarafın yanında yer alması yönünde büyük baskılara maruz kalmıştır. Tüm bu baskılara rağmen Türkiye'nin temel ilkesi, savaşın dışında kalarak ülkeyi savaşın yıkıcı etkilerinde korumak olmuştur (Keser, 2009: 186).

İtalya'nın Arnavutluk'u işgal etmiş olması, Türkiye'de ciddi endişelere yol açmış ve güvenlik kaygılarını arttırmıştır. Bu durum, İtalya'nın Türkiye'nin güvenlik bölgesini ihlal etmesi anlamına geliyordu. Yaşanan bu durum karşısında, Fransa ve İngiltere 13 Nisan'da Romanya ve Yunanistan'a güvence verirken, Türkiye'ye de bir güvence verme vaadinde bulunmuştur. Türkiye'nin 15 Nisan'da İngiltere ve Fransa'ya verdiği cevapta teklifi kabul ederken, bu antlaşmanın karşılıklı olması talebinde bulunmuştur. (Sarıçoban, 2020: 1758). Türkiye ile İngiltere arasındaki görüşmeler 15 Nisan 1939'da başlayıp 12 Mayıs 1939'da yayınlanan bir deklarasyon ile sonuçlanmıştır. Bu deklarasyona göre, her iki ülke ulusal güvenliklerini güvence altına almak suretiyle bir ittifak anlaşması imzalamışlardır. Savaşın Akdeniz'e yayılması ihtimaline karşı iki ülke birbirlerine yardım edeceklerine söz vermişlerdir. Aynı zamanda Türkiye İngiltere'den hem askeri hem de ekonomik destek talebinde bulunmuştur. İngiltere Başbakanı Winston Churchill'de bu deklarasyonu, İtalya'nın Arnavutluk'u işgal etmesine karşılık İngiltere'nin bir cevabı olarak değerlendirmiştir (Özer, 2017: 477).

Türk-İngiliz deklarasyonundan sonra, Türkiye Fransa ile görüşmelere başlamıştır. Bu görüşmelerin merkezinde İskenderun Sancağı meselesi yer almıştır. Görüşmelerin sonucunda ise Temmuz 1938'de İskenderun Sancağı Türk-Fransız ortak yönetimi altına girmiştir. Ağustos ayında yapılan seçimler sonunda Türk nüfus parlamentoda 40 sandalyeden 22'sini kazanmıştır (Gönlübol ve Sar, 1996: 132). İtalya'nın Arnavutluk'u işgal etmesinin ardından Fransa Türkiye ile bir anlaşma yapmaya karar vermiştir. Bu doğrultuda 23 Haziran 1939'da Ankara'da Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu ile Fransa'nın Ankara Büyükelçisi Rene Massigli ile yapılan görüşmeler sonucunda Hatay'ın Türkiye'ye bırakılmasına yönelik bir anlaşma imzalanmıştır. Böylece Fransa ile Türkiye arasındaki yaşanan diplomatik gerilim sona ermiş ve Türkiye Batı Bloğuna daha da yakınlaşmıştır (Özer, 2017: 478).

Türkiye savaş boyunca denge politikası uygulamış ve her iki tarafın yanında yer almamıştır. Savaşta yer almamasının nedeni, yeni kurulan bir devlet olarak savunma sanayisi, askeri araç-gereçlerinin yetersiz kalması, ekonominin bu ağır yükü kaldıramayacak durumda olması ve I. Dünya Savaşı'nda yaşadığı hezimet olmuştur. Ancak Türkiye'nin jeopolitik konumu nedeniyle Mihver (Japonya, Almanya, İtalya), ve Müttefik (İngiltere, ABD, SSCB, Fransa) devletlerinin dikkatini çekmiştir. Türkiye'nin boğazlar bölgesinde Asya ile Avrupa arasında stratejik bir köprü konumunda bulunması nedeniyle her iki tarafta Türkiye'nin kendi yanlarında yer almasını istemiştir (Kaçar, 2019: 21). Türkiye'nin boğazlar bölgesinde Asya ile Avrupa arasında stratejik bir köprü konumunda bulunması, her iki tarafın da ülkeyi kendi yanında görmek istemesine neden olmuştur.

23 Ağustos 1939'da Moskova'da SSCB ve Almanya arasında imzalanan saldırmazlık antlaşması Türk kamuoyunda tedirginlik yaratmıştır. Bu gelişme karşısında Türkiye, tarafsızlığını koruduğunu vurgulayarak çeşitli savunma politikaları geliştirmiştir. Bu süreçte, Türkiye'nin benimsemiş olduğu politikalar arasında Fransa ve İngiltere ile yapılan üçlü yardım antlaşması ile Türk-Rus dostluk antlaşması görüşmeleri yer almıştır. Dostluk antlaşmasına yönelik görüşmeler kapsamında Türk heyeti, Moskova'ya giderek diplomatik temaslarda bulunmuştur (Kaçar, 2019: 21). Görüşmeler sırasında Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu Akdeniz bölgesi ve Balkanları kapsayan alan için bir ittifak antlaşması önerisinde bulunmuş lakin SSCB Başkanı Stalin ve Dışişleri Bakanı Molotov, önerilen bu ittifak antlaşmasını bazı koşullar yerine getirilirse kabul edeceklerini bildirmişlerdir. SSCB Türk Heyeti'nin önermiş olduğu dostluk antlaşması yerine Montreux Boğazlar Sözleşmesinde birtakım değişiklik yapılmasını talep etmiştir. Boğazlar Sözleşmesindeki yapılması istenilen değişiklik Karadeniz'e kıyısı olmayan ülkelerin savaş gemilerinin boğazlardan geçmesine izin verilmemesi durumunda bu dostluk antlaşmasını kabul edeceklerini bildirmişlerdir (Koçak, 2010: 267-268).

Sovyetler Birliği'nin bu baskıcı tutumu karşısında Türk Hükümeti, ilişkilerin daha da kötüleşmesini engellemek ve Sovyetler Birliği'nin taleplerinden vazgeçmesi amacıyla çoğunlukla sessiz kalmayı tercih etmiştir. Ancak Sovyet baskını azaltmadığı gibi daha da arttırmıştır. Sovyet Hükümeti Türkiye'yi uluslararası alanda zor duruma düşürmek için, radyolarında Türkiye'nin faşist ilkelerle yönetildiğini öne sürmüş ve bu rejimin değişmesi gerektiğini savunarak yoğun bir propaganda faaliyeti yürütmüştür. Sovyetler Birliği, Türkiye'ye verdiği yanıtta daha önceki taleplerini yinelerken, II. Dünya Savaşı sırasında Türkiye'nin boğazların güvenliğini sağlayamadığını iddia etmiştir. Bu baskıcı yaklaşım,

Türkiye'nin Batı Bloğuna yakınlaşmasını hızlandırmış ve çok partili siyasi hayata geçiş kararını etkileyen önemli bir unsur olmuştur (Büyükkalay, 2011: 69-70)

Türkiye, 19 Ekim 1939'da İngiltere ve Fransa ile Üçlü İttifak antlaşması imzalanmıştır. Bu dostluk antlaşmasına göre; Türkiye Avrupalı bir devletin saldırısına uğraması halinde İngiltere ve Fransa Türkiye'ye yardım edeceklerini, İngiltere ve Fransa, Akdeniz'de Avrupalı bir devletin saldırısına uğrarsa Türkiye İngiltere ve Fransa'ya yardım edeceğini taahhüt etmişlerdir. Ayrıca İngiltere ve Fransa, Yunanistan ve Romanya'ya vermiş oldukları güvencelerden dolayı savaşa girerlerse Türkiye yardımda bulunacağını da taahhüt etmiştir. Bu antlaşmaya göre, Fransa ve İngiltere'ye yönelik bir saldırı durumunda Türkiye tarafsız kalacağını taahhüt etmiştir. Bu antlaşmanın imzalanmasıyla birlikte Türkiye, İkinci Dünya Savaşı'ndaki tarafsızlık politikasından uzaklaşarak Batı askeri bloğunda yerini almıştır (Kaçar, 2019: 22).

28 Kasım 1943 tarihinde yapılan Tahran Konferansı'nda İngiltere Başbakanı Winston Churchill, Türkiye'nin Müttefik Devletlerin yanında savaşa girmesi yönünde baskıda bulunmuş hatta boğazlar üzerinde mevcut düzenin değişebileceği tehdidinde bulunup gözdağı vermiştir. Bu sırada, Türkiye'nin Moskova Büyükelçisi Selim Sarper, SSCB Dışişleri Bakanı Molotov ile görüşerek yeni bir dostluk antlaşması önerisinde bulunmuştur. Ancak Sovyetler Birliği'nin Türk-Sovyet sınırında değişiklik yapılması ve boğazlarda ortak savunma üsleri kurulması yönündeki talepleri, Türkiye tarafından kesin bir şekilde reddedilmiştir. Bu gelişme iki ülke arasındaki ilişkilerin daha da gerilmesine yol açmıştır. 17 Temmuz-2 Ağustos tarihleri arasında gerçekleşen Potsdam Konferansı'nda SSCB boğazlar meselesini yeniden gündeme taşımış ve bu konuda ABD Başkanı Harry S. Truman ile İngiltere Başbakanı Churchill'in desteğini almıştır. Fakat Stalin boğazlar sorununda başka devletlerin müdahalesini önlemek ve bu meseleyi Türkiye'yi yalnızlaştırarak kendi avantajına çevirmek amacıyla konuyu ertelemiştir (Kaçar, 2019: 22).

1944 yılında Türkiye, Mihver Devletler ile olan ilişkilerini kesmiş ve Birleşmiş Milletlere Üye olmak için 23 Şubat 1945'te Almanya'ya savaş ilan etmiştir. Ardından, 24 Şubat 1945'te Birleşmiş Milletlere üye olmuştur. Türkiye'nin bu süreçte Batı'ya yönelmesi ve BM'ye üye olması, ülkedeki tek parti rejimini temelden sarsmıştır. ABD, Türkiye'nin daha demokratik bir rejime geçiş yapmadan Batı dünyasında istediği itibarı elde edemeyeceğini açık bir şekilde belirtmiştir. Türkiye Birleşmiş Milletler Anayasası'nı (BM) kabul ederek daha özgür ve demokratik bir yönetime geçmeyi taahhüt etmiştir (Karpat, 2010: 228-229).

1939-1945 yılları arasında, Türkiye için siyasi, sosyal ve ekonomik açıdan son derece zorlu bir süreç olmuştur. I. Dünya Savaşı'ndan kısa bir süre sonra yeniden bir savaş tehdidi

karşısında kalan Türkiye hem iç politikada hem dış ilişkilerde birtakım önlemler almak zorunda kalmıştır. Bu dönemde alınmış olan önlemler, ülkenin savaşın yıkıcı etkilerinden korunması amaçlanmıştır. II. Dünya Savaşı'nın bitmesiyle Almanya ve İtalya'daki faşist rejimler yenilgiye uğramış, ABD, İngiltere ve Fransa gibi liberal demokrasiye dayalı yönetim anlayışına sahip ülkeler kazanmıştır. Bu durum, dünya genelinde demokratik rejimlerin önemini artırmış ve otoriter yönetimlerin gerilemesine yol açmıştır (Kömür, 2015: 96).

İkinci Dünya Savaşının sona ermesiyle beraber Türkiye Cumhuriyeti, daha demokratik bir yapıya ve çok partili siyasal sisteme geçiş sürecine girmiştir. Bu dönüşümün ilk sinyalleri, Nisan 1945'te düzenlenen San Francisco Konferansı'nda siyasi liberalleşme yönünde atılan adımlarla gözlemlenmiştir (Eroğul, 2003: 21). (Cumhuriyet Gazetesi, 26 Haziran 1945)

San Francisco Konferansı'nda Türk Heyeti, ülkede yakın bir zamanda çok partili siyasal düzene geçişin mümkün olduğunu ifade etmiştir. Bu sürece dair yapılan ilk resmî açıklama ise Cumhurbaşkanı İnönü tarafından 19 Mayıs 1945 Gençlik ve Spor Bayramı'nda gerçekleştirdiği konuşmada dile getirmiştir (Koçak, 2007: 175).

İnönü konuşmasında *“Ülkemizin siyasal yönetimi, cumhuriyetin temel prensipleri doğrultusunda halkın yönetimdeki etkisini güçlendirmeye devam edecektir. Türkiye, İkinci Dünya Savaşı sonrasında karşılaşılan zorlukları aştıkça gelişimini sürdürecektir ve demokrasi ilkelerini en kapsamlı şekilde hayata geçirecektir”* demiştir. Türkiye'nin çok partili siyasal hayata geçişte, Cumhuriyet Halk Partisi'nin esnek bir tutum sergilemesi, ülkede önemli bir değişim dalgasını başlatmıştır. Bu süreçte, halkın ekonomik sıkıntılar ve sosyal huzursuzluklar sebebiyle mevcut yönetim anlayışına karşı eleştirileri artmış ve yeni bir siyasal düzen arayışı hız kazanmıştır. CHP'nin bu değişim taleplerine karşılık göstermiş olduğu yumuşak tavır, ülkede yeni siyasi partilerin kurulmasının önünü açmıştır. Bu bağlamda, Nuri Demirağ liderliğinde Türkiye'nin ilk muhalefet partilerinden biri olan Milli Kalkınma Partisi'ni kurmak için harekete geçilmiştir. Başbakan Şükrü Saraçoğlu, bu yeni partinin kuruluşuna izin verildiğini açıklayarak, çok partili siyasal hayata geçiş sürecinin resmen başladığını duyurmuştur. MKP 22 Eylül 1945 yılında resmen kurulmuş ve Türkiye siyasal tarihinin önemli bir dönüm noktası olmuş olup çok partili rejimin ilk adımların biri olmuştur (Nalbant, 2019: 14-15).

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, 1 Kasım 1945'te Meclis açılış konuşmasında yaptığı konuşma ile çok partili siyasal hayata geçileceğinin kesin olarak sinyalini vermiştir.

İnönü konuşmasında:

Ülkedeki temel eksikliğin iktidara karşı bir muhalefet partisinin yokluğu olduğunu belirtmiş, geçmişte bu yönde girişimlerin desteklendiğini ancak başarıya ulaşamadığını ifade

etmiştir. Demokratik ortamın gelişmesiyle yeni partilerin kurulabileceğini vurgulamış, 1947 seçimlerinde halkın çoğunluk oyuyla iktidarı belirleyeceğini belirtmiştir. Ayrıca parti içindeki görüş ayrılıklarının kapalı gruplar halinde değil, açık siyasal tutumlarla yürütülmesinin siyasi gelişim açısından daha sağlıklı olacağını savunmuştur (T.C Resmî Gazete, 1945).

Demokrat Parti'nin ortaya çıkışına zemin hazırlayan muhalefet hareketleri, 1945 yılı bütçe görüşmeleri ve Toprak Reformu Kanunu olmuştur. Cumhurbaşkanı İnönü'nün 19 Mayıs Atatürk'ü Anma ve Gençlik ve Spor Bayramı'nda yaptığı konuşmada halk iradesinin gelişeceğini vurgulaması muhalif grupların cesaretini artırmıştır. Bu cesaretle 7 Haziran 1945'te Adnan Menderes, Celal Bayar, Refik Koraltan ve Fuat Köprülü tarafından CHP meclis grubuna sunulan ve tarihe "Dörtlü Takrir" olarak geçecek olan ilk muhalif hareket başlatılmıştır. Önergenin içeriği ise kısaca şöyledir: özgürlükleri kısıtlayan rejimin artık devam ettirilemeyeceğini vurgulayarak, anayasal hak ve özgürlüklerin tanınmasını, çok partili siyasi düzene geçilmesini ve hükümetin Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından denetlenmesini talep etmiştir (Faik, 2019: 6). 12 Haziran'da CHP Grubu'nun açık oturumuna Dörtlü Takrir gündeme getirilmiş ve mecliste tartışmalara neden olmuştur. Yaşanan tartışmaların ardından Başbakan Saraçoğlu, önergenin reddedilmesini istemiştir. Bunun üzerine yapılan oylama sonucunda, önerge sadece hazırlayıp sunanlar tarafından desteklenirken diğer tüm milletvekilleri tarafından reddedilmiştir (Eroğul, 2003: 28).

Dörtlü Takririn sunulmasının ardından geçen birkaç aylık süreçte, Celal Bayar milletvekilliğinden istifa etmiştir. İstifasının ardından sadece CHP üyeliği kimliğiyle siyasi hayatına devam etmiştir. Bu gelişmenin yanı sıra Adnan Menderes ve Fuat Köprülü, Ahmet Emin Yalman'ın Vatan gazetesinde kaleme aldıkları yazılarla hükümete yönelik muhalefetlerini açıkça ortaya koymuşlardır. Bunun üzerine CHP TBMM Grubu, Köprülü ve Menderes'in faaliyetlerini partinin temel ilkelerine uygun bulunmadığı gerekçesiyle yapılan oylama sonucu partiden ihraç edilmelerine karar verilmiştir. Alınan bu karar, CHP Genel Sekreterliği tarafından onaylanarak hemen yürürlüğe konmuştur. 2 Ekim 1945'te Refik Koraltan, Vatan gazetesine vermiş olduğu röportajda, Menderes ve Köprülü'nün partiden ihraç edilmesinin CHP tüzüğüne aykırı olduğunu açıklamıştır. Yapmış olduğu açıklama parti disiplinine aykırı olduğu gerekçesiyle kendisi de CHP'den ihraç edilmiştir. Tüm bu gelişmelerin ardından Celal Bayar'da 2 Aralık'ta CHP üyeliğinden istifa etmiştir. Bu adımla beraber, Dörtlü Takriri hazırlayanların hepsi CHP ile olan tüm ilişkilerini kesmiştir (Uyar, 2011: 184-185). Tüm gelişmelerin ardından Cumhurbaşkanı İnönü, mecliste güçlü bir muhalefet partisinin gerekliliğini vurgulamıştır. İnönü'nün yapmış olduğu bu açıklama, Demokrat Parti'nin kuruluş sürecini kolaylaştırmakla kalmamış, aynı zamanda bu süreci

hızlandırarak Türk siyasi tarihinde yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur (Şahin, Tunç, 2015: 41).

Dörtlü Takrir sahipleri CHP'den ayrıldıktan sonra yeni bir parti kurma çalışmalarına başlamıştır. Tüm hazırlıklar tamamlandıktan sonra 5 Ocak 1946'ta Celal Bayar, yeni bir partinin kurulması için hükümete başvuracaklarını duyurmuştur. Bayar'ın açıklamasından sonra 7 Ocak'ta Demokrat Parti resmen kurulmuştur. Demokrat Parti'nin adı halk arasında ilk dönemlerde "Demir Kırat" olarak telaffuz edilmiştir. Çünkü o zamanlar halk daha "demokrasi" kelimesine pek alışkın değildi (Alp, 2019: 14)

1.1.3. Demokrat Parti'nin İktidar Olması

DP'nin kuruluşu Türkiye'de büyük bir heyecan yaratmış ve ülkenin dört bir yanından gelen telgraflarla teşkilatlanma sürecine bir an evvel başlanması istenmiştir. Parti yönetimi, taşra teşkilatlarını organize etmek adına bir ekip kurarak hızlı bir şekilde faaliyete geçmiştir. İki ay gibi kısa bir sürede 63 ilden 16'sında teşkilatlanma gerçekleştirilmiştir. Haziran ayının ortasına gelindiğinde, parti 31 ilde daha örgütlenmeyi tamamlamıştır. DP'nin bu süre zarfında üye sayısı ise bir milyonu aşmıştır (Babaoğlu, 2017: 384).

DP'nin kuruluşundan kısa bir süre sonra Türk siyasetinde hızla yükselen bir güç haline gelmiş ve geniş halk desteğini kazanmayı başarmıştır. Uzun yıllar tek parti yönetiminden sonra çok partili siyasi hayata geçişi destekleyen ve CHP'ye muhalif olan geniş bir kitle DP'nin etrafında toplanmıştır. DP'nin özgürlükçü fikirleri, o güne dek toplumun alışık olmadığı bir siyaset anlayışını temsil etmekteydi. DP'nin sunmuş olduğu bu yenilikçi yaklaşım, halkın her kesiminde büyük bir heyecan yaratmış ve DP'yi kısa zamanda Türkiye'nin siyasi sahnesinin tepesine taşımıştır. DP'nin bu hızlı yükselişi CHP'de endişeye yol açmıştır. Bundan dolayı CHP birtakım tedbirler almaya başlamıştır. Bu kapsamda halkı zorlayan vergiler hafifletilmiş, öğrencilere örgütlenme hakkı tanınmış, üniversitelere özerklik sağlanmış, işçilere de sendikal haklar ve sigorta güvencesi getirilmiştir. Ayrıca İsmet İnönü'nün değişmez başkanlık unvanı kendi isteğiyle kaldırılmış, CHP içinde liberalleşme çabaları başlamıştır (Akkaya, 2011: 54-55).

CHP, DP'yi hazırlıksız yakalamak için seçim tarihlerini erkene çekme kararı almıştır. Bu karar sonucunda genel seçimler 1947'de yapılması gerekirken Temmuz 1946'da yapılması, belediye seçimlerinin ise Eylül yerine mayıs ayında yapılması kararlaştırılmıştır. DP, seçim güvenliğinin sağlanamadığı gerekçesiyle belediye seçimlerine katılmayacağını açıklamıştır. Bu durum, iki parti arasında gerginliğe yol açmıştır (TUSİAD, 2001: 208).

1946'da yapılacak olan genel seçimlerinden önce, 5 Haziran'da seçim kanunda yapılan değişiklik sonucunda "çift dereceli seçim" yerine "tek dereceli seçim" sistemi kabul edilmiştir. Yapılan bu değişiklikle birlikte birinci seçmenlerin ikinci seçmenleri seçmesi ve ikinci seçmenlerin milletvekili adayları için oy kullanması sona ermiştir. Böylece seçmenler, direk olarak milletvekili adaylarına oy verme hakkı kazanmışlardır (Karadeniz, 2018: 641).

21 Temmuz 1946 yılında gerçekleşen genel seçim, Türkiye'nin siyasi tarihinde bir dönüm noktası olmuştur. Bu seçim, Türkiye'nin hem ilk çok partili seçimi hem de ilk tek dereceli ve erken seçim olarak tarihe geçmiştir. Seçime Cumhuriyet Halk Partisi, Liberal Demokrat Parti, Demokrat Parti, Milli Kalkınma Partisi, Türkiye İşçi ve Çiftçi Partisi ve Yalnız Vatan İçin Partisi olmak üzere altı siyasi parti katılım sağlamıştır (Unat, 2015: 207). Seçim sonuçlarına göre, 465 milletvekilinin 396'sını CHP, 62'sini DP, 7'sini de diğer bağımsız adaylar kazanmıştır. CHP İstanbul'da 5 milletvekilliğine sahip olurken DP ise 15 milletvekilliğini elde etmiştir. Bunun yanı sıra Adnan Menderes, Celal Bayar, Fuat Köprülü, Refik Koraltan, Emin Sazak, Samet Ağaoğlu ve Üzeyir Avunduk gibi DP'nin önde gelen simaları meclise girmeyi başarmıştır (Akbalık, 2006: 62).

1946 seçim sonuçlarına DP itiraz etmiştir. DP'nin henüz ülke genelinde teşkilatlanmasını tamamlayamamış olması, iktidarın seçimi sıkı denetim altında gerçekleştirdiği ve CHP'nin seçimlere hile karıştırdığı iddiaları ile gündeme gelmiş ancak bu itirazlar sonuçsuz kalmıştır. Bu nedenle 1946 seçimleri, halkın iktidar partisine olan güvenini sarsmış ve bu seçim tarihe "şaibeli seçim" olarak geçmiştir (Kaçar, 2019: 35). 1946 yılının başlarında DP'nin kurulması ve hızla örgütlenmeye başlaması, Türkiye'nin siyasi tarihinde önemli bir yer tutmuştur. Ancak iktidar parti CHP bu yeni muhalefet partiyi ciddiye almakla beraber onun tam anlamıyla güçlenmesini istememiştir. Bu nedenle demokratik sisteme uygun köklü değişiklikler yerine kısmen esneklik sağlamayı tercih etmiştir. Tüm bunların yanı sıra demokratik olmayan seçim yasalarını kullanarak DP'nin örgütlenme sürecini tamamlamasını beklememiş ve muhalif partiyi seçime sokmaya mecbur bırakmıştır. İktidar partinin amacı tam anlamıyla demokratik bir rejime geçilmesinden ziyade kontrolü elinde tutarak dışarıdan "çok partili seçim yapılıyor" görüntüsü var demek olmuştur (Akandere, 2010: 22).

14 Mayıs 1950 genel seçiminden önce, seçim sürecini doğrudan etkileyen en önemli faktör, yeni bir seçim kanun tasarısının hazırlanması olmuştur. DP, 4918 sayılı Milletvekili Seçim Kanunu'nun antidemokratik olduğunu sıkça dile getirmiş ve bu kanunun değişmesi için talepte bulunmuştur. Bu eleştiri ve talepler iktidar-muhalefet arasındaki ilişkinin gerilmesine neden olmuştur. Bu konuda ilk adım, Birinci Hasan Saka Hükümeti tarafından atılmış ve mevcut seçim kanunun demokratik olması için bir taslak hazırlanmış ve TBMM'ye

sunulmuştur. 2-9 Temmuz 1948’de görüşülen taslakta bazı değişiklikler yapılmış ve son yapılan oturumda yeni haliyle kabul edilmiştir. Ancak kabul edilen seçim kanunu, 17 Ekim 1948 ve 16 Ekim 1949’da gerçekleşen ara seçimlerde uygulanmış olup 14 Mayıs 1950 genel seçimde uygulamaya konmamıştır (Unat, 2015: 264-265).

1950 seçimlerinden önce CHP’nin seçim vaatleri; paranın değerini korumak, vergi reformu, yabancı sermayeyi teşvik etmenin yanı sıra, partinin altı ilkesini anayasadan çıkarma ve senato oluşturma gibi siyasi reformlarla halkın ilgisini çekmeye çalışmıştır. DP ise; vergileri azaltarak dengeli bir bütçe oluşturma, yerli üretimi arttırma ve yabancı sermayeyi teşvik etme gibi vaatlerde bulunmuştur. Ancak vaatlerden ziyade dikkat çeken asıl şey hükümetin seçmen üzerinde baskı kurmak yerine onların gönüllerini fethetmeyi hedefleyen bir yaklaşım sergilemiştir (Faik, 2019: 14).

14 Mayıs 1950’de gerçekleşen seçim sonucuna göre, DP 4.242.831 oy alarak toplam oyların %53,59’unu kazanmış ve 408 milletvekili ile mecliste büyük bir çoğunluğu elde etmiştir. CHP 3.163.096 oyla toplam oyların %39,98’ni almış ve 96 milletvekili çıkarmıştır. Millet Partisi de 240,204 oy alarak %3,03’lük bir oranla sadece 1 milletvekili çıkarabilmiştir. Diğer bağımsız adaylar ise 267,955 oy ile %3,4’lük bir oranla 9 milletvekili çıkarmayı başarmışlardır (Uzun, 2020: 42). Bu seçim sonucunda 27 yıllık tek parti yönetimi sona ermiştir. O gün halk sandıklarda, kendi iradeleri sonucu CHP iktidarına son vermiştir (Çavdar, 1996: 15). DP’nin dört yıllık yoğun bir çalışmasının ardından demokratik yollarla iktidar olması, Türk siyasi hayatında bir dönüm noktası olmuştur. Türkiye ilk defa seçim ile iktidar değişmiş ve bu seçim tarihe “Beyaz İhtilal” olarak geçmiştir (Güneş, 2012:15). DP’nin halkın iradesine dayanarak serbest tek dereceli seçim ile iktidara gelmiş olması, otoriter rejimlerin baskısı olmadan tamamen demokratik yollar ile gerçekleşen ilk iktidar değişikliği olarak Türk tarihinde bir devrim niteliğindedir (Karpat, 2013: 169).

II.BÖLÜM

2. DEMOKRAT PARTİ İKTİDARI ÖNCESİ EĞİTİM POLİTİKALARI

2.1. Osmanlı Devleti'nin Son Döneminde İzlenen Eğitim Politikaları

Osmanlı Devleti'nin toprak kaybetmeye başlaması ve Batı karşısında gerilemeye başlamasının ardından her alanda yenileşme hareketi başlatılmıştır. Osmanlı yöneticileri, özellikle askeri başarısızlıklar ve yenilgilerden dolayı, bu alandaki eksikliği ve açığı kapatmak için birtakım yenilik hareketlerine girişmişlerdir. İlk olarak orduyu çağa uygun hale getirmek için ciddi reformlar yapılmış, ilerleyen zamanda eğitim alanında da eksikliklerin üst safhada olduğu görülmüş, bu alanda modernleşme çalışmalarına önem verilerek geri kalmışlıktan kurtulmaya çaba gösterilmiştir. Sonuçta, çağdaş eğitim sistemi örnek alınarak, Batı tarzında okulların açılması, eğitim sisteminin yeniden düzenlenmesi, Batı eğitim sisteminin esaslarının benimsenmesi gibi adımlar atılmıştır. Atılan bu adımlarla Osmanlı eğitim sistemi dönüştürülerek, Batı merkezli bir yapıya yönlendirilmiş ve yenilenen eğitim sisteminin kalıcı hale getirilmesi hedeflenmiştir.

2.1.1. Eğitim ve Öğretim Programları

Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan XVIII. yüzyılın ilk yarısına kadar geçen sürede, eğitim sistemi büyük ölçüde medrese merkezli ve dini eğitim ağırlıklı olmuştur. Kuruluş ve yükseliş dönemlerinde Batı dünyası ile bilim, kültür ve teknoloji alanlarında ilişkiler geliştirilmesine büyük önem verilmiştir. Ancak Avrupa'daki Rönesans ve Reform hareketlerinin geç fark edilmesi, yenileşme ve değişim gerekliliğinin göz ardı edilmesi mevcut eğitim kurumları devletin ve halkın ihtiyaçlarına yanıt vermemeye başlamıştır. Bu durum Batı ile Osmanlı arasındaki modernleşme noktasında farkın daha da açılmasına neden olmuştur. Durumu fark eden Osmanlı yöneticileri, başta eğitim kurumları olmak üzere geleneksel kurumları da yeniden düzenlemek zorunda kalmıştır (Güven, 2018: 122-123).

Osmanlı Devleti'nde ilk yenileşme hareketleri, savaşlarda üst üste almış olduğu yenilgilerden sonra askeri alanda olmuştur. Bu çerçevede atılan ilk adım 1734'te I. Mahmut tarafından İstanbul'da açılmış olan Hendesehane olmuştur. Bunu 1773'te III. Mustafa tarafından açılan Mühendishane-i Bahri Hümayun ve 1795 yılında III. Selim döneminde açılan Mühendishane-i Berri Hümayun takip etmiştir (Taştekin, 2019: 1147). II. Mahmut dönemine gelindiğinde yenileşme hareketleri devam etmiştir. 1827 yılında Tıphane-i Amire adına bir tıp

mektebi, 1834'te Harbiye Mektebi açılmıştır. Bu dönemde ilköğretim zorunlu hale getirilmiş ve rüşdiyeler açılmıştır (Vurgun, 2024: 188-190).

Tanzimat Döneminde eğitim alanında öne çıkan en önemli gelişme teşkilatlanma ile ilgili olmuştur. Bu bağlamda, 1845'te Muvakkar Meclis-i Maarif kurulmuştur. Bu dönemde yaşanan önemli gelişmelerden biri de bugünkü Endüstri Meslek Liselerinin ve diğer Meslek Liselerinin temelini oluşturan okullar açılmıştır. Sultaniler, idadiler ve ilk sivil meslek teknik yüksekokullar da bu dönemde açılmıştır. Yükseköğretim alanında ise meslek yüksekokullarıyla birlikte Darülfünun'un açılması, Osmanlı eğitim sisteminin dönüşümünde önemli bir adım olmuştur. (Şen, 2013: 483-484). Meşrutiyet döneminde eğitim alanında önemli gelişmeler kaydedilmiştir. Bu süreçte yeni okullar açılmış ve mevcut okullar ıslah edilmiştir. Ortaöğretimde gelişmeler yaşanmış, dil eğitimine önem verilmiş bu bağlamda Fransızca ön plana çıkmıştır. Ayrıca kızların eğitimi konusunda ciddi adımlar atılmıştır (Şahin ve Taşdemir, 2011: 852). Yükseköğretim alanında ise meslek yüksekokullarıyla birlikte Darülfünun'un açılması, Osmanlı eğitim sisteminin dönüşümünde önemli bir adım olmuştur.

2.1.2. Eğitim Kurumları

2.1.2.1. Okul Öncesi

Okul öncesi eğitim, çocuğun doğumundan itibaren başlayıp temel eğitim almaya başladığı zamana kadar uzanan ve onun zihinsel, bedensel, dilsel ve sosyal-duygusal gelişiminin temellerinin atıldığı dönemdir. Bu süreç hem aile hem de kurumsal eğitimle çocuğun kişiliğinin şekillenmesine ve ileriki yaşamında önemli etkiler yaratan bir gelişim aşaması olarak tamamlanır. Daha sağlıklı bir birey olması için çocukların bu dönemlerindeki ihtiyaçlarının doğru şekilde anlaşılması ve karşılanması büyük önem taşır. Bu kritik dönem, okul öncesi eğitimin değerini daha da arttırmaktadır (Gül, 2008: 269).

Modern okul öncesi eğitim kurumlarının temelleri 18. ve 19. yüzyılda Batı'da atılmıştır. Bu eğitim kurumlarının ortaya çıkışında Friedrich Froebel, Johann Heinrich Pestalozzi ve Maria Montessori gibi isimler öncülük etmiştir. Osmanlı Devleti'nde modern okul öncesi eğitime geçiş, Mısır'daki Mehmet Ali Paşa reformlarını izleyen ve II. Mahmut (1801-1839) dönemine uzanmaktadır. Padişah II. Mahmut'un 1824'te yayımlamış olduğu "Talim-i Sıbyan" fermanı, eğitimde modernleşmeye yönelik atılan ilk adım olmuştur. Bu girişimi takiben okul öncesi eğitim büyük ölçüde biçimlenmiş, II. Meşrutiyet döneminde ise önemli ilerlemeler kaydedilmiştir (Oltu, 2023: 91). Osmanlı Devleti'nde modern ana okulların kuruluşu ve gelişimini iki başlık altında inceleyeceğiz.

Osmanlı Devleti'nde okul öncesi eğitim kurumlarının çeşitli illerde açılması ve yaygınlaşmaya başlaması II. Meşrutiyet öncesindeki döneme rastlamaktadır. 23 Temmuz 1908'den sonra da İstanbul'da özel ana mektepleri açılmıştır. Ancak resmi anaokulların açılması Balkan Savaşı'ndan sonra gerçekleşmiştir (Türk, 2011: 162).

Bir eğitimci olan Kazım Nami Duru, 1909'da Avusturya-Macaristan'a yapmış olduğu bir gezide okul öncesi öğretmenler yetiştiren eğitim kurumlarını ziyaret etmiş ve gözlemler yapmıştır. Ülkeye döndüğünde Selanik'te bir ana mektebi sınıfı açmış fakat öğretmen bulma konusunda yaşamış olduğu sıkıntılardan dolayı Allians İsrailit okulunda eğitim görmüş iki kadını öğretmen olarak görevlendirmiştir. Ana okul yönetimin de kabul edilen Froebel yöntemine dair ilk bilgileri de kendisi onlara öğretmiştir (Akyüz, 2019: 268). Froebel yöntemi, bir çocuğun gerçek doğasının, içinde bulunduğu evreni anlamaya çalışma çabası olduğunu savunmuştur. Öğretilerinde temel doğa kanunlarına evrenin tüm parçalarının birbirleriyle uyumuna dikkat çekmek istemiş ve bu öğretiyi pekiştirecek materyaller hazırlamış ve bunlara "armağan" adını vermiştir. Mimari ve kristalografi konusundaki bilgisini eğitim felsefesi ile birleştirmiş, çocukların öğrenme süreçlerine bütünsel bir yaklaşım sunmuştur (Şen, 2017: 9). Ancak Balkan Savaşları'ndan dolayı bu girişim yarıda kalmıştır. Daha sonra 1913-1917 yıllarında Maarif Nazırı Şükrü Bey tarafından İstanbul'da Fatih, Şehremini, Sultanahmet, Eyüp, Nişantaşı, Kasımpaşa, Üsküdar ve Kadıköy'de resmi ana mektepler açılmıştır. Bu eğitim kurumlarına kadın öğretmen yetiştirmek için öğretmen yetiştiren Darülmuallimat okulunda bir de özel sınıf açılmıştır. Ancak Froebel yöntemine uygun şekilde eğitim verebilecek kimse olmayınca, az çok bilgi sahibi bir Ermeni kadın öğretmenden yardım alınmıştır. Ayrıca Kazım Nami Duru Fransızcadan "Çocuk Bahçesi Rehberi" isimli bir okul öncesi eğitim kitabını çevirerek bu alandaki çalışmaların gelişmesine katkıda bulunmuştur (Akyüz, 2019: 268).

II. Meşrutiyet döneminin önde gelen eğitimcilerinden biri olan Satı Bey okul öncesi eğitim alanında önemli çalışmalar gerçekleştirmiştir. 1910 yılında Avrupa seyahatine çıkmıştır. Bu seyahat sırasında, İsviçre, Almanya, Belçika, İtalya, İngiltere ve Romanya'daki eğitim kurumlarını ziyaret etmiş ve detaylı bir inceleme yapmıştır (Oltu, 2023: 97). Satı Bey, 1910 yılından sonra ikinci kez 1914'te Avrupa'ya yaptığı ziyarette özellikle okul öncesi eğitim kurumlarını incelemiştir. Bu gezilerde Montessori yöntemini uygulayan okullar başta olmak üzere, çocuk sanatoryumlarını, açık hava okulları ve tatil kolonilerini ziyarette bulunmuştur. Montessori yöntemi, çocuklara araştırma, deneme, hata yapma ve kendi hatalarını fark edip düzeltme fırsatı sunarken, Montessori materyalleri çocukların hatalarını bulmalarına yardımcı olacak şekilde tasarlanmıştır. Eğer çocuk hatasını fark edemiyorsa, bu onun yeterince gelişmediğini göstermektedir (Danişman, 2012: 91). Satı Bey, yaptığı gözlemler sonucunda

1915 yılında Bayezid’de “Yeni Mekteb” adında özel bir ana okul açmıştır (Çiydem ve Ahi, 2019: 28). Satı Bey, kurmuş olduğu ana okulunda görev yapacak öğretmenlerin yetiştirilmesi için “Darülmürebbiyet” adında özel bir sınıf oluşturmuştur. Bu yeni mektep, sadece İstanbul’da yaşayan varlıklı ailelerin çocuklarına hizmet etmiştir. Dolayısıyla açılmış olan bu ana okul topluma hizmet etmek yerine, sadece ekonomik yönden avantajlı kesime özel bir eğitim imkânı sağlamıştır (Türk, 2011: 62-163).

II. Meşruiyet döneminde Osmanlı düşünürleri ve aydınları, devletin yaşadığı krizleri ve savaşta peş peşe gelen yenilgilerin nedenleri sorgulanırken, modern bir eğitim sistemine geçilmesinin bir kurtuluş yolu olduğunu savunmuşlardır. Bu düşünceden yola çıkarak farklı eğitim seviyelerinde reformlar yapılmıştır. Yapılan reformların sonucu 20. yüzyılın başlarında eğitim sisteminin ilk basamağı olan okul öncesi eğitimde de kendini göstermiş ve bu girişimlerin sonucu olarak Osmanlı topraklarında modern ana mektepleri kurulmuştur (Oltu, 2023: 98). Osmanlı’da modern okul öncesi eğitimin devlet eliyle açılmasına yönelik ilk girişim Said Mehmet Paşa’nın öncülüğünde gerçekleşmiştir. Said Mehmet Paşa’nın II. Meşrutiyet’ten önce, Almanya’ya yapmış olduğu bir ziyarette karşılaşmış olduğu “kinder garden” (çocuk bahçesi) modelini incelemiş ve bu tür kurumların Osmanlı topraklarında da kurulmasını önermiştir. Bu öneri devlet destekli ana mekteplerin hayata geçirilmesinde ilk adım olarak tarihe geçmiştir. II. Meşrutiyet’in sonuna gelindiğinde, devlet tarafından İstanbul ve çeşitli illerde yaklaşık otuz adet okul öncesi eğitim kurumu hayata geçirilmiştir (Çiydem ve Ahi, 2019: 26).

1910-1912 yıllarında Maarif Nazırlığına gelen Emrullah Efendi, 4-6 yaş aralığındaki çocukların gelişim sürecine uygun bir eğitim alabilecekleri mekteplerin açılması gereğini ileri sürmüş, bu düşüncesini ilk kez hazırladığı “Tedrisat-ı İptidaiye Kanun-ı Muvakkati” adlı layihasında ortaya koymuştur. Emrullah Efendi, bu okulların halk tarafından inşa edilmesini, devletin ise sadece denetlemeyle ilgilenmesini önermiştir. Ancak, söz konusu öneriler, Emrullah Efendi döneminde hayata geçirilememiş, sonraki Maarif Nazırı Ahmet Şükrü Bey’in döneminde gerçekleşmiştir (Ercoşkun, 2021: 233-234).

2.1.2.2. İlköğretim

Osmanlı döneminde ilköğretim düzeyindeki eğitim kurumlarına “sıbyan mektebi” ya da “mahalle mektebi” denmiştir. Yoksul ihtiyaç sahibi çocukların eğitim almaları için açılan kurumlara ise “küttabı-ı sebil” ya da “mekteb-i sebil” adı verilmiştir (Demirtaş, 2007: 174). Bu eğitim kurumları ilk olarak Fatih Sultan Mehmet döneminde cami ve medreselerin etrafında

inşa edilmiştir. Açılan bu okullar kız ve erkek çocuklarına okuma yazmayı öğretmenin yanında dini bilgiler kazandırmayı da amaçlamıştır (Güven, 2018: 64).

Sıbyan mekteplerinde eğitim olanakları oldukça kısıtlıydı. Eğitim aracı olarak sadece kitaptan faydalanırken, harita, küre, yazı tahtası gibi eğitim öğretim materyallerinin hiçbiri mevcut değildi. Bu eğitim kurumlarında görev yapan öğretmenler genellikle medrese eğitimi görmüş kişilerdi. Çocuklar eğitim hayatlarına 4-5 yaşlarında “âmin alayı” denilen törenle başlarlar ve okula kayıt ve kabul işlemi gibi resmi uygulamalar yapılmazdı. Öğretmen-öğrenci ilişkisi ise kesin itaat, korku ve saygı çerçevesinde ilerlerdi (Kodaman, 1991: 58).

Sıbyan mekteplerinde kız erkek ayrımı gözetmeksizin herkesin eşit eğitim alması sağlanmaya çalışılmıştır. Bu eğitim kurumlarında başvuru olan öğretim yöntemi, tekrar ve ezber sistemine dayalı bir eğitim modeliydi. Eğitim süresi çocuğun zekasına, çalışma azmine ve okunması zorunlu kitapların okunup bitirilmesine bağlı olarak belirlenmiştir. Ancak 1846 tarihli tezkire, sıbyan mekteplerindeki öğrenim süresini 4 yıl olarak belirlemiş, 1869 tarihli Maarif-i Umumiye Nizamnamesinde okula başlama ve devam zorunluluğu erkek çocuklar için 7, kızlar çocuklar için ise 6 yaş olarak belirlenmiştir (Güven, 2018: 65). Sıbyan mekteplerinin masrafları genel olarak vakıflar ve velilerin hocalara verdiği maddi destek ile sağlanmıştır. Burada görev yapan hocaların maaşları için belirli bir ücret olmayıp, hocalara verilen maaşlar vakıfların mali gücü doğrultusunda değişiklik göstermiştir (Özekmekçi, 2022: 141).

Sıbyan Mekteplerine yönelik ilk ıslahat girişimi II. Mahmut döneminde 1824 tarihinde yayımlanan “Talim-i Sıbyan” adlı ferman ile gerçekleşmiştir (Kodaman, 1991: 58). Yayımlanan bu fermanda, ilköğretim zorunlu hale getirilmiş ve çocukların erken yaşta okulu bırakıp çıraklığa başlaması yasaklanmıştır. Eğitim sürecini tamamlamış olan çocuklar, İstanbul’da yaşıyorlarsa İstanbul kadısından, Eyüp, Üsküdar ya da Galata’da yaşıyorlar ise bu bölgelerin kadılarından izin tezkiresi almak zorunluluğu getirilmiştir. Bu tezkire olmadan esnafların çocukları çıraklığa kabul etmesi yasaklanmıştır. Fermanda yetim ve yoksul çocukların günde iki kere mektebe gitmeleri yeterli görülmüştür. Bu şekilde onların hem eğitim hayatından geri kalmamaları hem de hayat şartlarına uyum sağlamaları hedeflenmiştir (Akbaş, 2018: 30). II. Mahmut döneminde yayınlanmış olan bu ferman, ilköğretimin önemine vurgu yapmış ve bu alandaki kararlılığını ortaya koymuştur. Ancak, sivil eğitimi geliştirme ve sıbyan mekteplerini ıslah etme girişimleri, medrese ve ulemanın desteğine olan ihtiyaç sebebiyle istenilen düzeye ulaşamamıştır (Kodaman, 1991:59). Ferman sadece İstanbul’daki sıbyan mektepleri için devam zorunluluğu getirmiş olup devam zorunluluğunun ihmal edilmesi durumunda cezai yaptırımlar uygulanmıştır. Taşradaki mektepler bu düzenlemelerin dışında kalmıştır. Ancak Ferman 1826 yılında bütün vilayetlere gönderilmiştir (Akbaş, 2018: 31).

Bu düzenlemelerin ardından II. Mahmut döneminde, 1838 yılında ilköğretim ile ilgili yeni girişimlerde bulunulmuştur. İlköğretimin ıslahı için “Meclis-i Umur-u Nafia” adlı bir rapor hazırlatmıştır (Kodaman, 1991: 59). Hazırlanmış olan bu raporda, sıbyan mekteplerinde olan düzensizlik ve yetersizliklere dikkat çekilmiştir. Halkın okul çağındaki çocuklarını okula göndermemesinden bahsedilmiştir. Mekteplerin düzene girmesi için, öncelikle hocaların bilgilerinin yeterli olup olmadığının ölçülmesi önerilmiştir. Eğitime başlamanın yaşı 5 olarak belirlenmiştir. Yatılı okulların açılması gerektiği ve yoksul çocukların bu okullara yerleştirilmesi raporda yer almıştır. Sıbyan Mektepleri küçük ve büyük olarak ikiye ayrılmıştır. Küçük mekteplerde Kur’an eğitimi verilirken, büyük mekteplerde ise hatim yapılmış ve ilmiyal okutulmuştur. Büyük mekteplerin ders programı Türki inşa, Birgivi Risaleleri, Nuhbe, Subha-i Sıbyan, hat ve yazı eğitimi olarak belirlenmiştir (Akbaş, 2018: 32). Görüldüğü üzere yapılan yenilikler neticesinde sıbyan mekteplerinde yine dini eğitim ağırlıklı olmuştur. Yenilik adına cesur adım atılmamış, sadece mevcut sistem korunarak bir düzen oluşturulmaya çalışılmıştır (Kodaman, 1991: 60).

1839’da II. Mahmut’un vefatından sonra tahta çıkan Abdülmecid, Hariciye Nazırı Koca Mustafa Reşid Paşa’nın etkisiyle 3 Kasım 1839’da Gülhane Hatt-ı Hümayunu olarak bilinen Tanzimat Fermanı’nı ilan etmiştir. Bu ferman, Osmanlı Devleti’nde sosyal ve siyasal değişimlerin ilk adımı olmuştur (Akyüz, 2019: 157). Tanzimat Fermanının da eğitim ve okullar hakkında doğrudan bir hüküm olmasa da bu ferman ile eğitim alanında önemli değişiklikler yapılmıştır (Oltu, 2023: 38).

1845’te Meclis-i Maarifi Muvakkat (Geçici Eğitim Kurulu) kurulmuştur. Kurul, eğitim sistemini ilk, orta ve yüksek okul olarak üç seviyeye ayırmıştır. Kurulda Meclis-i Maarifi Umumiye adlı kalıcı bir eğitim kurulunun kurulmasına da karar verilmiştir. Meclis-i Maarifi Umumiye sıbyan mekteplerine devam zorunluluğu getirmiş, dayak uygulamasını kaldırmış, öğrencilerin mezun olabilmesi için sınav şartı getirmiş ve başarılı olan öğrencilerin ortaokula (rüştiye) geçmesi kararlaştırılmıştır. Bu düzenlemelerin ardından okulların bir düzene sokulması amacı ile 8 Kasım 1846 yılında da Mekatib-i Umumiye Nezareti (Okullar Genel Müdürlüğü) kurulmuştur (Demirtaş, 2007: 177).

8 Nisan 1847’de “Etfalin Tedris ve Terbiyeleri Talimatnamesi” yayınlanmıştır. Bu talimatname ile eğitim süresi 4 yıl olarak belirlenmiş, durumu iyi olmadığı için çalışmak zorunda olan yoksul ailelerin çocuklarını en az bir saat okula göndermeleri zorunlu kılınmıştır (Koçer, 1970: 58-59). Ayrıca hocaları denetim altında tutmak ve rehberlik sağlamak adına “Muîn-i Mekâtib” adıyla müfettişler atanmıştır. Mekteplerin ekonomik sıkıntılarını çözmek için devletin gereğini yapacağı açıklanmıştır. Talimatta ders programı ise; Elifba Cüzü, Amme

Cüzü ve diğer cüzler, Türkçe Tecvit, İlmihal, Türkçe Ahlak Risalesi, Türkçe sözlüklerin öğretilip yazdırılması ve Güzel yazı olarak belirlenmiştir (Gökmen, 2006: 152-153).

1864 yılına gelindiğinde “Mekâtib-i Sıbyan-ı Müslime Komisyonu” kurulmuştur. Bu komisyon Sıbyan Mekteplerinin düzenlenmesi için 1868’de on maddelik bir nizamname hazırlamış, ancak bu nizamname hayata geçirilememiştir. 1869 yılında yayınlanan Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile sıbyan mekteplerinde ciddi değişikliklere gidilmiştir. Nizamname, tüm mahalle ve köylerde en az bir sıbyan mektebi açılmasını, şartlar buna el vermiyor ise iki mahalle veya köyde bir mektep açılmasını şart koşmuştur. Nüfusu karışık olan bölgelerde ise Müslim ve Gayrimüslimlere ait ayrı mektepler açılmasına karar verilmiştir (mad. 3). Sıbyan mekteplerinde eğitim verecek olan hocalar, muallimler nizamnamesine göre seçilecektir (mad. 5). Okulların eğitim süresi 4 yıl olarak belirlenmiştir. Müslümanlar için açılan sıbyan mekteplerinde okutulacak olan dersler; Elifba, Tecvid Ahlâka Mûteallik Risâleler, Kur’an-ı Kerim, Yazı Talimi, İlmihal, Muhtasar Osmanlı Tarihi, Muhtasar Fenn-i Hesap, Muhtasar Coğrafya ve Malumat-ı Nafia olarak belirlenmiştir (mad. 6). Derslerin içeriği ile ilgili bir değişiklik yapılması gerekirse bu sadece Meclis-i Kebir-i Maarif’in onayı ile mümkün olacaktır (mad. 7). Eğitime devam zorunluluğu kızlarda 6-10 yaş iken, erkeklerde bu yaş 7-11 olarak belirlenmiştir (mad. 9). Okul çağına gelmiş çocuklarını okula göndermeyen veliler üç kez uyarılacaklar eğer uyarı ciddiye almazlarsa, maddi durumlarına göre 5 kuruştan 100 kuruşa kadar para cezasına çarptırılacaklar (mad. 12). Sıbyan mektebini bitiren öğrenciler, sınava girmeden rüştiye mektebine girmeye hak kazanacaklar (mad. 14). Kız sıbyan mekteplerinde hocalık ve dikiş ustaları kadın hocalardan seçilecek, ancak kadın hoca bulunamaması durumunda ahlâklı ve yaşlı erkek hocalar göreve getirilecektir (mad. 16) (Gökmen, 2006: 153).

1869 Nizamnamesiyle sıbyan mekteplerinin modernleştirilmesi ya da “iptidai” adı altında yeni öğretim yöntemlerini benimseyen okulların açılması için ilk adım 1870’te atılmıştır. Mekteplerdeki bu yenilik hareketi sadece İstanbul için değil tüm imparatorluğu kapsayacak şekilde hazırlanmıştır. İlk olarak sıbyan mekteplerinde okutulacak olan kitapların daha sade, anlaşılır olmasının yanı sıra öğrenciyi teşvik edici şekilde yeniden hazırlanmasına karar verilmiştir. Basılacak kitapların özellikleri ve içeriği Takvim-i Vekayi’nin 25 Muharrem 1287 (1870) tarihli nüshasında belirtilmiştir. Özellikle elifba için yeni bir heceleme metodunun geliştirilmesi, çocuklara 6 ayda okumayı öğretecek pratik bir yöntem geliştirilmesi ve kitapların içeriklerine resimlerin eklenmesi gerektiği vurgulanmıştır. Ayrıca din, ahlak, dil, coğrafya, tarih ve malûmat-ı nâfia gibi ders kitaplarının hazırlanma süreci üzerinde önemle durulmuştur. Ancak, bu kitapların o dönemde basılıp basılmadığı hakkında kesin bilgi olmamakla birlikte, ilerleyen yıllarda yeni kitapların basılıp dağıtıldığı tespit edilmiştir. Fakat

bu basılmış olan bu yeni kitaplar yalnızca iptidai okullar için hazırlanmış olup, sıbyan mektepleri eski usulde eğitim öğretime devam etmiştir (Kodaman, 1991: 64).

Tanzimat Fermanının ilanı ile başlayan devrede Osmanlı İmparatorluğu, her alanda değişimi hedefleyen bir sürece girmiştir. Bu süreçte çağdaş kültür ve medeniyetin getirdiği yenilikleri yerine getirebilecek nitelikli insan kaynağına duyulan ihtiyaç giderek artmıştır. Batılılaşma ve modernleşmenin başlangıcı sayılan bu dönemde girilen reformların başarıya ulaşması, büyük ölçüde modern eğitim ve öğretim kurumlarının açılmasına, onların verecekleri eğitime bağlı olmuştur. Bu devrede, eğitim alanında yapılan yeniliklerle sadece ordunun değil, bürokratik yapının da geliştirilmesi ve güçlendirilmesi hedeflenmiştir. Ancak istenilen başarı elde edilememiş olup, Avrupa'nın zihniyeti, bilim ve tekniği tam olarak anlaşılamamıştır. Fakat bu dönemde atılmış olan adımlar, II. Abdülhamid ve Meşrutiyet döneminde yapılacak olan reformların temelini oluşturmuştur. Bu yenilikler, Cumhuriyet dönemine de önemli katkılar sunmuştur (Baytal, 2000: 27-28).

Tanzimat döneminin son dönemlerinde ilköğretim alanında yapılan yeniliklerden birisi de Meclis-i Tedrisiye ve şubelerinin açılması olmuştur. 29 Nisan 1875'te "Derssaadet ve bilad-ı selasedeki mekatib-i sıbyaniyenin idaresi için teşkil olunacak Meclis-i Tedrisiye ve şubelerinin suret-i teşkili ve vazifelerinedair" 34 maddeden meydana gelen bir talimatname yayınlanmıştır. Bu talimatnameyle sıbyan mekteplerinin yönetimi, öğretmen atamaları, eğitim tekniklerinin belirlenmesi, eğitim giderlerinin karşılanması ve öğrencilerin okula devamlılığının sağlanması gibi konular için mahallelerde oluşturulan meclisler görevlendirilmiştir. Meclis üyeleri mahalle sakinlerin arasından seçilmiştir. Meclis 2 ayda bir toplanarak sıbyan mekteplerinin gidişatını inceleyip bir sorun var ise buna bir çözüm yolu bulup ve alınan kararları da bir üst merciye iletmekteydi. Bu uygulamanın amacı seçilmiş olan meclisin kendi mahallerinde bulunan sıbyan mekteplerini yöneterek halkın ilgisini çekmek olmuştur. Fakat bu tür yeniliklerin maddi yetersizlikten dolayı hayata geçmesi kolay olmamıştır. (Yılmaz, 2009: 35).

Tanzimat döneminde eğitim alanında yaşanan gelişmeler sadece dönemin başkenti olan İstanbul ile sınırlı kalmış olup, Osmanlı İmparatorluğu'nun tüm topraklarında etkili olmamıştır. Maarif-i Umumiye Nizamnamesi, eğitim alanında önemli yenilikler getirmiş olmasına rağmen, dönemin şartlarından da kaynaklı istenilen etkiyi sağlayamamıştır. Bu sistem II. Abdülhamid hayata geçirilmiştir (Tekeli, İlkin, 1999: 75).

II. Abdülhamid döneminde kabul edilen Kanun-i Esasi'nin (1876) 114. maddesi ile ilkokul seviyesindeki bu okullara devam zorunluluğu getirilmiştir. Bu madde kız çocuklarını da içine alarak onların da eşit bir şekilde eğitim almalarını hukuken güvence altına almıştır.

Sıbyan mekteplerinde Tarih ve Coğrafya dersleri verilmeye devam edilmiş olup ek olarak Yurttaşlık Bilgisi dersi de programa eklenmiştir (Akbaş, 2018: 47).

30 Kasım 1881 tarihinde, sıbyan mekteplerinde hocaların yeni usulde alfabe öğretimine dikkat etmeleri için bir ihtarname yayınlanmıştır. Daha sonra 6 Nisan 1882’de sıbyan mektepleri hocalarına “Usul-ü Cedide” denilen usul ile alfabe öğretimi kurallarını öğretip sonrasında uygulamalar yaptırmak için Aksaray’da Çakırağa mahallesinde Hacı Bekir Paşa Mektebinde “Darulameliyat” adı altında organize edilmiş İstanbul Darulmuallimin-i Sıbyanına isteyen kişilerin devam etmeleri hakkında Maarif Nezareti tarafından bir bildiri yayımlanmıştır (Akbaş, 201: 48).

Sıbyan mekteplerinde radikal değişimler yerine, dini eğitim ihmal edilmeden usul-ü cedide programlarının hayata geçmesi için uzlaşıcı bir yaklaşım benimsenmiştir. Bu dönemde modern eğitimin gereği olarak inşa edilen iptidai mektepler açılırken bir yandan da medreselilerin tepkisini çekmemek için sıbyan mekteplerine dokunulmamış bu da ilköğretimde ikili bir sistemin meydana gelmesine neden olmuştur. Maarif Nezareti bu ikili duruma son vermek için tüm dikkatini iptidai okullara yöneltmiş bunun sonucunda da sıbyan mektepleri taraftarlarının modern eğitime karşı duruşları azalmaya başlamıştır. Bu süreçte sıbyan mekteplerinin usul-ü cedide doğrultusunda yenilenmesi hız kazanmış ve 1909’a kadar eğitimde modernleşme süreci devam etmiştir (Kodaman, 1991: 68-69).

1892’de yayımlanan “Dersaadet Mekatib-i İptidaiyesi İçin Talimat-ı Mahsusa” eğitim alanında atılan önemli bir adım olmuştur. Bu talimatname ile sıbyan mektepleri ve iptidai mektepleri arasındaki ayrıma son verilmek istenmiş, İstanbul’daki okullarda 12 merkeze ayrılmıştır. Çevre okullar merkez okullara bağlanmış olup bunlarda Mekteb-i İptidai Dairesine bağlanmıştır. Mekteplere yapılan öğretmen atamaları Darulmuallim mezunlarından ya da öğretmenlik sınavını geçmiş kişiler arasından seçilmesine karar verilmiştir. Merkez okulların öğretmenleri, çevre okulları denetleyecek bunun yanı sıra öğretmenlerin çalışmalarına yardım etmek amacıyla yanlarına birer kalfa atanmıştır. Öğretmenlerin tatil günleri hariç okulda olmaları şartı konmuştur. Öğrenciyi dövme yasaklanmıştır. İlköğretimin eğitim süresi 4 yıl olarak belirlenmiş ve öğrencilerin yıl boyunca sabahdan akşama kadar ders almaları kararlaştırılmıştır (Akbaş, 2018: 50).

1892’de iptidai, rüşdi ve idadi okulları için program ve talimatnameler yeniden düzenlenmiştir. Yeniden düzenlenen bu talimatnameye göre iptidai okullarında eğitim süresi 4 yıl olarak belirlenmiştir. Ancak 1895’te yapılan yeni bir düzenleme ile İstanbul ve diğer şehir-kasabalardaki eğitim süresi 3 yıla indirilirken, köy okullarındaki eğitim süresinin 4 yıl olmasına karar verilmiştir. Hazırlanan ders programları şehir-kasaba ve köy okullarına uygun şekilde

hazırlanmıştır. Ayrıca iptidai, rüştiye ve idadi okullarında okutulacak olan kitaplar öğretmenlerin tercihiyle bırakılmayıp bu görev Maarif Nezaretine verilmiştir (Akbaş, 2018: 51).

II. Abdülhamid döneminde, ilköğretimde yaşanan bir başka önemli gelişme ise sıbyan mekteplerinin ikiye ayrılmasıdır. Bunlardan birincisi “Mekatib-i Sıbyaniye” dir. Bu mektepler geleneksel yöntemlerden kopmadan eğitime devam eden klasik sıbyan mektepleridir. Memleketin her köy ve mahallesinde olan bu mektepler, halk ve ulema tarafından benimsendiği için bu eğitim kurumlarını tamamen ıslah etme girişimi çok dikkat çekeceğinden hükümet uzlaşıcı bir tavır sergileyerek dini eğitime dokunmadan usul-ü cedide adı verilen eğitim sistemini uygulamaya çalışmışlardır. Diğer bir ilköğretim kurumu olan “Mekatib-i İptidai” Tanzimatçıların eski eğitim sistemine karşı doğrudan müdahale etmek yerine yenisini açma fikrinden doğmuştur. Bu fikir Tanzimat döneminin erken yıllarında ortaya atılmış olsa da 1872’de açılan “İptidai Nümune Mektebi” ile hayata geçmiştir (Kodaman, 1991: 68).

1913’te çıkarılan “Tedrisat-ı İptidaiye Kanun-ı Muvakkati Kanunu” Osmanlı eğitim sisteminde önemli gelişme olmuştur. Bu kanunla, iptidai ve rüşdi diye ikiye ayrılan ilköğretim “Mektebi İptidaiye-i Umumiye” adı altında birleştirilmiş olup 6 yıllık iptidai mektepler açılmıştır. Bu mekteplerin yönetimi ve giderlerinin karşılanması da vilayet yönetimine bırakılmıştır (Tekeli, İlkin, 1999:86)

Çıkarılan bu kanun ile ilköğretim kurumları yeniden düzenlenerek anaokulları, sıbyan mektepleri, iptidailer, ev işleri, sanat okulları gibi farklı bölümlere ayırmıştır. Bu okulların eğitim süreleri ise, iptidai okullarda 6 yıl, sıbyan mekteplerinde 4 yıl olmasına karar verilmiş, ayrıca her köy ve mahallede en az bir okulun açılmasını şartı konulup, ilköğretimin zorunlu ve ücretsiz olması maddesi yer almıştır. Geçici bir düzenleme olarak yürürlüğe giren bu kanunun birçok maddesi, Cumhuriyet dönemine kadar yürürlükte kalmıştır (Akbaş, 2018: 52).

2.1.2.3. Ortaöğretim

2.1.2.3.1. Rüşdiyeler

II. Mahmut döneminde, 1838 yılında eğitim alanında atılan önemli adımlardan birisi “Sınıf-i Sani” okullarının açılması olmuştur. Daha sonra bu okullara “Rüşdiye” adı verilmiştir. Bu okulların iradesini ve denetimini sağlamak için “Mekatib-i Rüşdiye Nezareti” kurulmuştur. Yine bu dönemde, meslek eğitim vermek için 1838 yılında “Mekteb-i Maarif-i Adli” ve 1839 yılında “Ulum-u Ebediye” adında okullar açılmıştır. 1869’da Maarif-i Umumiye Nizamnamesi yayımlandığında İstanbul’da 12-13, diğer vilayetlerde ise 87 rüşdiye bulunmaktaydı. 1876 yılına gelindiğinde ise bu rakam 423’e ulaşmıştır. Başlangıçta 4 yıl olarak belirlenen eğitim

süresi Darülmârif'in kurulmasının ardından 6 yıla çıkarılmıştır. Ancak 1863 yılında eğitim süresi 5 yıla indirilmiştir. Ayrıca bu Nizamname eğitim sisteminin her kademesine yeni düzenlemeler getirmiştir. Rüşdüyelerin eğitim-öğretim şekli ve ülke genelinde açılacağı yerlerin özellikleri ayrıntılı şekilde ele alınmıştır. Nizamnameye göre, beş yüz evden fazla olan yerleşim yerlerinde, halkı Müslüman kesimden oluşan yerlerde *İslam Rüşdiyesi*, Hristiyan halkın çoğunlukta olduğu yerlerde *Hristiyan Rüşdiyesi* açılması kararlaştırılmıştır. Halkı karışık olan bölgelerde ise ayrı rüşdiyeler açılmıştır. Fakat yerleşim yeri karışık olan kasabalarda ayrı rüşdiye açılması için azınlık olan kesimin yüz haneden fazla olması şartı konmuştur. Rüşdiye binalarının inşası, öğretmen ve diğer çalışanların maaşlarının yanı sıra diğer tüm giderler vilayet maarif idareleri tarafından karşılanmıştır. Ayrıca yapılacak olan rüşdiye binaları *Meclis-i Kebir-i Maarif* tarafından belirlenen plana uygun şekilde yapılmıştır (Duran, 2012: 17).

1878 tarihli devlet salnamesine göre, İstanbul'da toplam 21 rüşdiye bulunmaktaydı. Bu rüşdiyelerin 12'si erkeklere, 9'u ise kız öğrencilere eğitim vermekteydi. Okullarda görev yapan öğretmen sayısı 167 iken öğrenci sayısı 1795 olarak kaydedilmiştir. 1903 yılına gelindiğinde ise okul sayısı 15'e düşmüş öğretmen sayısının 206'ya öğrenci sayısının ise 4237'ye yükseldiği gözlemlenmiştir (Koçer, 1970: 129).

1879 yılında Maarif merkez teşkilatında gerçekleştirilen yeni bir düzenlemeyle, Maarif Nezareti beş ayrı birime ayrılmıştır. Bu birimler arasında Mekatib-i Rüşdiye Dairesi'nin yer alması, hükümetin rüşdiye okullarının geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması konusundaki kararlılığını ortaya koymuştur. Bu dönemde rüşdiye okullarının inşası hız kazanmış ve eğitim sisteminde önemli değişimler yaşanmıştır (Kodaman, 1991: 96). 1880 yılından sonra idadilerin önem kazanmaya başlaması ile rüşdiyeler geri planda kalmaya başlamıştır. 1889'de yayımlanmış olan bir irade ile idadi olan yerlerde rüşdiyelerin kapatılması kararı alınmıştır. Boş kalan rüşdiye binaları da idadi okullarına dönüştürülmeye, burada görev yapan öğretmen ve diğer görevli kadrosu da idadilere nakledilmiştir. Dönemin sonlarına doğru rüşdiye sayısı 619 iken, öğrenci sayısı ise 40.000 olarak kaydedilmiştir. Tanzimat dönemine kıyasla öğrenci ve bina sayısında önemli bir artış yaşanmıştır (Duran, 2012: 18).

2.1.2.3.2. İdadiler

1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesine göre, Müslüman ile gayrimüslim halkın birbirleriyle kaynaşması ve ortak bir kültür çerçevesinde eğitim alması planlanmıştır. Buna göre dört yıllık rüşdiyelerin üzerindeki öğrenim süreleri 3 yıl olarak belirlenmiş böylece

ortaöğretim süresi 7 yıla çıkarılmıştır. Sancak merkezlerde açılacak olan bu okullarda çift dilli eğitim yapılması planlanmıştır. Ancak, düşünülen bu girişimler kâğıt üzerinde kalmıştır. 1873 yılına gelindiğinde İstanbul'da Darülmâarif'in yerine ilk Mülki İdadî açılmış, ardından 2 yıl sonra Mora Yenişehir de ilk idadî açılmıştır (Koçer, 1970: 130). İdadilerin değerinin anlaşılmasına rağmen hemen açılmamasının nedeni maddi kaynakların yetersizliği neden olmuştur. Dönemin sadrazamı Sait Paşa bu soruna bir çözüm bularak daha önce ilköğretim için öngörülen öşür vergisi kaldırılmış, 1300 mali yılından itibaren seb'i (1/7) ve rub'u (1/4) alınmış ve müsakkafat vergisinin %6'sının maarif giderlerine ayrılmasını istemiştir. Elde edilen bu gelirler ile idadilerin açılma süreci başlamıştır. İlk olarak 1885 yılında Edirne, Çanakkale, Bursa'da birer idadî açılmıştır. Ardından Trabzon, Selanik, İzmir, Manisa, Selanik, Konya, Rodos, Ankara, Elâzığ, Priştine, Üsküp, Çankırı, Kudüs, Kırşehir, Halep, Serfice, Gümüllüne, Adana, Bitlis, Muş, Sivas, Kastamonu da idadî okullarının açılmasına karar verilmiş ve inşaa sürecine başlanmıştır (Kodaman, 1991: 119).

1896 yılında Osmanlı İmparatorluğunda taşra idadilerinin sayısı 54 iken, 1906 yılında gelindiğinde bu sayı 84'e ulaşmıştır. Toplam idadî sayısı ise 109 idi. Bu idadilerin 93'ü resmi, 11'i hususi, 5'i askeri okullardı. Ancak idadilerdeki öğrenci sayısı askeri idadiler hariç tam olarak bilinmemektedir. 1896-1901 yıllarında idadî sayısında %25, öğrenci sayısında ise %49 bir artış gözlenmiştir. 1901-1906 yılları arasında idadî sayısı %36 oranında bir artış gözlenmiştir. İdadilerdeki bu artış oranının imparatorluk genelinde %52 civarında olduğu kaydedilmiştir. 1909 yılında gelindiğinde idadilerdeki toplam öğrenci sayısı yaklaşık olarak 20.000 olarak kaydedilmiştir (Kodaman, 1991: 129).

2.1.2.3.3. Sultaniler

2.1.2.3.4. Mekteb-i Sultani (Galatasaray Sultanisi)

Sultani ismi, 1868 yılında Fransızların iş birliğiyle kurulan Galatasaray Sultanisi veya Mekteb-i Sultani ile eğitim hayatına kazandırılmıştır. Bu eğitim kurumlarının açılmasındaki amaç yükseköğretime geçiş için rüşdiyenin üstünde bir okula ihtiyaç duyulması olmuştur. 1856 yılında yayımlanmış olan Islahat Fermanı ile eğitim alanında birtakım değişikliklerin yapılmasını gerekli kılmış, fermana göre, Müslim ve gayrimüslim tüm Osmanlı halkının eşit bir şekilde eğitim hizmetlerinden faydalanmasını öngörmüştür. Fransız eğitim sisteminin de tesiriyle, maarif alanında Vilayet Nizamnamesi hazırlanmış, Meclis-i Vala farklı idarelere ayrılmış ve Fransa'daki gibi Şura-yı Devlet adıyla yeniden kurulmuştur. Galatasaray Sultanisi'nin açılması bu reformların en somut örneği olmuştur (Duran, 2012: 21).

Fransız liseleri model alınarak kurulmuş olan bu okulda eğitim süresi 5 yıl olarak belirlenmiştir. Bunun yanında bilgi seviyesi yeterli olmayan öğrenciler için 3 yıllık hazırlık sınıfları açılmıştır. Eğitim dili Fransızca olmuştur (Kodaman, 1991, 135). Bunun yanı sıra ders programında Türkçe, Yunanca, tıp, eczacılık ve hukuk için Latince, genel tarih ve Osmanlı tarihi, kozmografya, matematik, hitabet, geometri, Avrupa ve Osmanlı coğrafyası gibi derslere yer verilmiştir. İsteyenler ek olarak Ermenice ve Rumca öğrenebilecekti. Bireylerin tercihleri doğrultusunda din dersleri verilmesi kararlaştırılmıştır (Güven, 2018: 159). İlerleyen yıllarda ders programında birtakım değişiklikleri yapılmıştır. 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile ders programına Arapça ve Farsça gibi dersler eklenmiştir. Sultanilerin vilayet merkezlerinde açılması planlanmışsa da bu planın hayata geçirilmesi mümkün olmamıştır. Bunun sonucunda Galatasaray Sultanisi tek başına eğitim hayatına devam etmiştir. Okulda eğitim gören Türkler Osmanlı toplumundan kopuk bir biçimde Fransız kültürünün etkisinde kalmış, batıya hayran bir aydınlar zümresi yaratmıştır (Kodaman, 1991: 136).

II. Abdülhamid dönemine kadar Mekteb-i Sultanilerde daha çok gayrimüslim öğrencilerin sayısı çoğunlukta olmuştur. Buradan mezun olan öğrenciler Darülfünuna girebildikleri gibi memuriyet hayatına da geçebilmişlerdir. Mekteb-i Sultanide eğitim ikiye ayrılmıştır. Bunlar *esas sultani* kısmı ve *sınıf-ı iptidaiye* kısmıdır.

Sınıf-ı iptidaiye de eğitim süresi 3 yıl, esasi sultani de ise 6 yıl olarak belirlenmiştir. 6 yıllık eğitim, Sınıf-ı Aliye ve Sınıf-ı Taliye diye 3'er yıllık aşamalara ayrılmıştır. Sınıf-ı Aliye kısmı da edebiyat ve ulum olmak üzere iki şubeye ayrılmıştır. Fransızca olan eğitim dili II. Abdülhamid döneminde de kullanılmaya devam edilmiştir. Türkçe derslere de ağırlık verilerek Türk öğrencilerin Osmanlı kültüründen tamamen kopmalarının önüne geçilmeye çalışılmıştır (Duran, 2012: 21).

2.1.2.3.5. Vilayet Sultanileri

1869 Nizamnamesi kapsamında her vilayet merkezinde bir Sultani açılması planlanmış olsa da bu hayata geçirilememiştir. Ancak Girit merkezinde Mekteb-i Kebir adıyla bir Sultani açılmış ama bu okulun nizamnamesi ve programına ilişkin kesin bilgiler bulunmamaktadır. Ayrıca, 1884 tarihi Suriye vilayet salnamesinde Medrese-i Sultaniye adında bir okuldan bahsetmektedir. Salnamede okulun eğitim süresinin 7 yıl olduğu, 17 öğretmen ve 146 öğrenci bulunduğu, okul ücretinin de 18 lira olduğu bilgisini vermektedir. II. Abdülhamid dönemine gelindiğinde, sultanilerin eksikliğini gidermek amacıyla vilayet idadilerinin eğitim süresini 7 yıla çıkarılarak bu eksiklik giderilmeye çalışılmıştır. Bu 7 yıllık ve yatılı vilayet idadileri

Mekatib-i Sultaniye dönemin sonuna kadar istenilen eğitim hizmeti görevini yerine getirmiştir (Kodaman, 1991: 143-144).

2.1.2.4. Mesleki ve Teknik Eğitim

Tanzimat döneminde eğitimde yapılmış olan yenilikler yalnızca ilk, orta ve yüksek öğretim alanında değil mesleki ve teknik alanda nitelikli elemanlar yetiştirmek içinde adımlar atılmıştır. Nitelikli personel yetiştirme fikri, sanayileşmenin etkisiyle Tanzimat dönemi aydınlarının üzerinde durduğu önemli konulardan birisi olmuştur (Dumanoğlu, 2019: 141).

Avrupa'daki teknolojik gelişmelerin takip edilmesi ve bu gelişmelerin Osmanlı'da uygulanması daha çok Osmanlı ordusunun modernleşmesi için kullanılmıştır (Yıldırım, 2010: 146-147). Bunun sonucunda Osmanlı Devleti'nde ilk mesleki ve teknik eğitim kurumu olan Hendesehane 1734'te I. Mahmut tarafından açılmıştır. Açılan bu okul dönemin ihtiyacını karşılamakla kalmamış, ilerleyen dönemlerde kurulacak olan askeri ve sivil mühendislik okullarının temelini oluşturmuştur (Çinar, 2007: 20). Fakat bu okul 1747'de Ahmet Paşa'nın ölümünün ardından, kısa bir süre sonra kapanmış ve 18. yüzyılın son çeyreğine kadar bu alanda kayda değer bir gelişme yaşanmamıştır (Taştekin, 2019: 1150).

18. yüzyılda, Avrupa devletleri mühendislik alanında farklı dallarda gelişme göstermeye başlamıştır. Bu dönemde deniz savaşlarının yoğunlaşması Avrupa devletlerinin denizcilik eğitimine önem vermesine ve bu alanda deniz okulları açmasına zemin hazırlamıştır. Osmanlı Devleti'nin Avrupa'daki yaşanan bu gelişmeleri fark etmesi 1770 yılında gerçekleşen Çeşme olayından sonra olmuştur. Rus donanmasını Osmanlı donanmasını Çeşme limanında yakması sonucunda Osmanlı Devleti donanmanın yeniden inşası için birtakım girişimlerde bulunmuştur. Donanmanın yeniden inşa edilmesi için mühendis ve deniz subayı yetiştirmek için 1773 yılında Mühendishane-i Bahri-i Hümayun açılmıştır. İstanbul Kasımpaşa'da açılmış olan bu okul Osmanlı Devleti'nin ilk denizcilik okulu olarak tarihe geçmiştir (Çinar, 2007: 20).

III. Selim döneminde mühendis açığının fark edilmesiyle birlikte, önce Eyüp'te Mühendishane-i Sultani açılmıştır. Bu okulda eğitim devam ederken, Hasköy'de yeni bir mühendislik okulunun inşasına başlanmış, tamamlanan yapı Mühendishane-i Berri Hümayun adıyla Eylül'de 1795'te eğitim faaliyetlerine başlamıştır. Bu kurum, Kara Ordusu için topçu ve istihkam mühendis subayları yetiştirmek amacıyla açılmıştır (Patoğlu, 2018: 27).

Tanzimat döneminde mesleki ve teknik eğitim alanındaki gelişmeler hız kesmeden devam etmiştir. Bu dönemde 1842 yılında Prusyalı bir uzman tarafından Askeri Baytar Mektebi açılmış, 1847-1848 yıllarında Yeşilköyde Ziraat Talimhanesi açılmıştır. Bu Osmanlı'da ilk

uygulamalı tarım okulu olmuştur (Şişman, 2008: 30). Yine bu dönemde Barutçubaşı Dadyan ailesi tarafından 1848 yılında İdadi Sanayi Mektebi olarak da bilinen Zeytinburnu Sanayi Mektebi açılmıştır. Bu okul batı tekniği temel alınarak kurulmuş olan fabrikalara uzman teknik personel yetiştirmek amacıyla açılmış ilk teknik eğitim kurumu olarak bilinmektedir (Çınar, 2007: 32). 1848 yılında Fatih Darü'lmuallimini (Erkek öğretmen okulu) açılmış, ilk müdürü de Cevdet Paşa olmuştur. Okulun ders programı medreselerden çok farklı olmamıştır (Sakaoğlu, 1993: 79).

Eğitim alanında gerçekleştirilen önemli yeniliklerden biri de Mithat Paşanın, kimsesiz çocuklar için 1863'te Niş'te 1864'te Sofya ve Rusçuk'ta Islahhane adıyla okullar açması olmuştur. Yatılı eğitim veren bu okullarda terzicilik, matbaacılık, kunduracılık, dokumacılık ve deri işleme gibi mesleki beceriler kazandırılmaya çalışılmıştır. Ülke genelinde telgraf hattının yayılması nedeniyle 1861'de İstanbul'da Telgraf Memur Mülazimi Mektebi açılmıştır. Eğitim süresi 2 yıl olan bu mektepte, telgraf aletleri, telgraf tarihi, pillerin kullanılışı ve yapılışı, elektrik nazariyeleri ve şebeke bilgileri gibi dersler verilmiştir (Dumanoglu, 2019: 141). 1864 yılında lisans bilen memurlar yetiştirmek için Rumca, Fransızca ve Bulgarca dillerinin öğretildiği bir lisans mektebi açılmıştır. 1866 yılında Askeri Tıbbiye binasında Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye açılmıştır. Askeri Tıbbiye'den farkı eğitim dilinin Osmanlıca olması ve eğitim süresinin 5 yıl olarak belirlenmesi olmuştur. İlerleyen yıllarda askeri okullara denk olması için 6 yıl ve hazırlık için de 1 yıllık idadi eğitim eklenerek eğitim süresi 7 olmuştur. 1847 yılında da Askeri Tıbbiye'den ayrılmıştır (Tekeli ve İlkin, 1999: 69-70). 1868 yılında Sultanahmet'te yatılı Mekteb-i Sanayi açılmıştır. Burada öksüz, yetim çocuklara eğitim verilmiştir. Okulda Müslim, gayrimüslim ayrımı yapılmamıştır (Koçer, 1970: 70). 1868'de Mecelle'nin uygulamaya konmasıyla birlikte hukuk okullarına ihtiyaç artmış olup 1870 yılında Divan-ı Ahkam-ı Adliye bünyesinde devlet memurları için bir hukuk dershanesi açılmıştır. Gelişen sivil kaptan ihtiyacını gidermek amacıyla 1870 yılında Kaptan ve Çarkçı Mektebi açılmıştır. Fransa'nın sağladığı maden mühendisleriyle birlikte 1872'de Madencilik Mektebi açılmıştır. Müzedeki eşyaların korunması ve bakımının yapılması adına 1874'te bir Müze Mektebi'nin açılması için girişimlerde bulunulmuştur (Tekeli ve İlkin, 1999: 70).

12 Şubat 1859'da mülki idari kadrolarında istihdam sağlayacak memurların yetiştirilmesi amacıyla Mekteb-i Mülkiye kurulmuştur. Bu okul Mekteb-i Sultani'den 10 yıl öncesi kurulmasına rağmen eğitimi rüşdiye mektepleri seviyesinde kalmıştır. 1876 yılından sonra müfredatın değişmesiyle Mekteb-i Mülkiye, meslek öncesi eğitim veren okulların tamamlayıcısı olmuştur (Dumanoglu, 2019: 142). 1869 tarihli Maarif-i Umumiye Nizamnamesinin yayınlanmasından kısa bir zaman sonra 26 Nisan 1870 tarihinde ilk ve orta

okullara kadın öğretmen yetiştirmek için İstanbul'da ilk kız öğretmen okulu olan Darülmuallimat açılmıştır (Dumanoğlu ve Yetişgin, 2022, 899). Bu okulun eğitim süresi 3 yıl olarak belirlenmiş olup ilk mezunlarını da 1873 yılında vermiştir (Şimşek, 2023: 1067).

2.1.2.5. Yükseköğretim

Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan Tanzimat dönemine kadar eğitim-öğretim kurumları ağırlıklı olarak medreseler etrafında şekillenmiştir. Osmanlı'da ilk medrese İznik'te açılan Orhan Gazi Medresesidir. Daha sonra vakıf sistemi teşvik edilerek kısa sürede medrese Osmanlı topraklarında yaygın bir eğitim kurumu olmuştur (Ürekli, 2002: 385).

XIV. yüzyılın başından Fatih Sultan Mehmet'in saltanatına kadar geçen sürede Bursa'da 25, Edirne'de 13, İznik'te 4 medrese olmak üzere 42 medrese açılmıştır. Büyük şehirlerde açılan medreselerin yanı sıra küçük şehirlerde de 40 medrese eğitim hayatına kazandırılmış olup medrese sayısı 82'ye yükselmiştir. Fatih Sultan Mehmet döneminde Sahn-ı Seman ve Tetimme adında medreseler açılmıştır. Sahn-ı Seman medreselerinde sadece yüksek İslami bilimler (hadis, tefsir, kelam, fıkıh), Tetimme Medreselerinde ise dini derslerinin yanı sıra astronomi, felsefe ve matematik gibi derslere de yer verilmiştir (Önder, 2012: 117-118). Fatih'ten sonra Kanuni Sultan Süleyman döneminde Osmanlı bilim, kültür ve eğitim alanında önemli gelişmeler yaşanmış, bu dönemin en büyük eserlerinden biri olan Süleymaniye Külliyesi kurulmuştur. Ayrıca İhtisas Medreseleri olarak Darü'l Hadis ve Darü't Tıp adıyla bilinen tıp medreseleri yer almıştır. Süleymaniye Külliyesinin içinde Bimarhane (akıl hastanesi), imaret (yoksullara yardım evi), tabhane (misafirhane), Darü'l Edviye (eczane) açılmıştır (Önder, 2012: 119).

Devletin kuruluşundan itibaren Kanuni Sultan Süleyman dönemine kadar geçen sürede, medreseler ve ilmiye mesleğinde sürekli bir gelişme yaşanmıştır. Fakat XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren medreselerde bozulmalar başlamıştır. Bu bozulmanın temel sebepleri arasında, siyasetin bilim üzerindeki anlayışını etkileyip baskı altına alması, devletin farklı kurumlarında (maliye, ordu) yaşanan problemler, müderris atamalarında liyakate bakmadan rüşvet, hatır-gönül gözetilerek atanmaların yapılması ve adam kayırma gibi etkenlerden kaynaklanmıştır. Kanuni Sultan Süleyman, medreselerdeki bozulmayı fark etmiş, göndermiş olduğu fermanlarda bu olumsuzluklara ve kanunlara uyulmasına dikkat çekmiş, geleneksel düzen olan kanun-i kadime bağlı kalınmasını emretmiştir. Kanuniden sonraki padişahlarda medreseler ve ilmiye sınıfını ıslah etmeye çalışmışlar fakat pek bir başarı elde edememişlerdir (Ürekli, 2002: 386).

Osmanlı Devleti'nin medreseleri düzeltme çabaları devam ederken Batı'da ilmi alanlarda gelişmeler hız kesmeden devam etmiştir. Bu sırada, devletin içinde bulunduğu gerilemeye karşı yöneticiler bir çıkış yolu aramaya başlamışlardır. Tek çıkış yolunun eğitim de dahil her alanda Batı'ya yönelmek olduğu anlaşılmıştır. Sonuç olarak, geleneksel medreselerin yanı sıra modern mekteplerin açılması yoluna gidilmiştir (Önder, 2012: 124). XVIII. yüzyılda Osmanlı Devleti askeri alanda Batılı Devletler karşısında geri kaldığını fark etmiştir. Bu durum Osmanlı'nın güç kazanma isteğiyle Avrupa tarzı askeri alanda yenilenmesine neden olmuş ve bunun sonucunda eğitimde modernleşmenin ilk adımı, askeri alanda gerçekleşmiştir (Önder, 2012: 130).

II. Mahmut döneminde başlatılan eğitimde modernleşme hareketi, Tanzimat süreci ile Sultan Abdülmecid döneminde daha da hız kazanmıştır. Sultan Abdülmecid'in Ocak 1845'te Meclis-i Vala'yı ziyareti sırasında okunan hatt-ı şerifte ülkenin kalkınması için alınması gereken önlemlerin altı çizilmiş ve eğitim meselesine de vurgu yapılmıştır. Bu gelişmenin ardından Meclis-i Vala Mart 1845'te ulema, asker ve bürokrat sınıfından temsilcilerin katılımıyla Meclis-i Muvakkat adında geçici olarak Maarif Meclisi kurulmuştur. Meclis, başlangıçta yapılacak eğitim reformlarıyla ilgili bir plan hazırlanmış ancak bu belgede Darülfünun adlı bir eğitim kurumundan söz edilmemiştir. Fakat çalışmanın on birinci ayında Meclis-i Valaya sunulmuş olan "eğitim planlaması hakkında layiha" ile Osmanlı literatüründe ilk kez Darülfünun adında bir eğitim kurumunun fikri resmi olarak gündeme gelmiştir (Semiz, 2000: 647).

Sultan Abdülmecid'in Nisan 1846'da Darülfünun'un kurulması için talimat vermiştir. Aynı zamanda daimî olarak Maarif Meclisi'nin kurulmasını ve çalışmalara hemen başlanmasını istemiştir. Meclis-i Vala, 21 Temmuz 1846 tarihli mazbatasında Meclis-i Maarif-i Umumiye adında bir eğitim meclisi kurulmasına karar vermiştir (İhsanoğlu, 1990: 702). Maarif Meclisi, medreselerin yanı sıra dini eğitimden uzak batı tarzında eğitim veren bir Darülfünun açılmasının gerekliliğini vurgulamıştır. Buna göre, açılacak olan Darülfünun Osmanlı tebaasından Müslüman ve gayrimüslimlerin birlikte eğitim alabileceği yatılı bir okul şeklinde tasarlanmıştır. 1862 yılında kısmen açılmış olan Darülfünun, medreselilerin tepkisiyle karşılaşmış ve 1865'te çıkan yangın sonucunda, bu girişim bir süre ertelenmiştir (Duran, 2012: 22).

Darülfünunun ikinci kez açılışı 20 Şubat 1870 yılında gerçekleşmiştir. Bu dönemde halka eğitim amaçlı verilen konferanslar aynı şekilde devam etmiştir. Fakat halkın yeterli düzeyde bilimsel bilgilere sahip olmaması ve bazı konferanslarda anlatılanların bilinçli bir şekilde çarpıtılmaya başlanması büyük tepkilere neden olmuştur. Özellikle, Cemaleddin

Afgani'nin bir sanat dalını tanıtmaya çalıştığı sırada, peygamberliğin de bir sanat olduğunu dile getirmesi tepkileri daha da arttırmıştır. Tüm bu yaşananlardan sonra Darülfünun 1872'e kadar derslerine devam etmiştir. Bu başarısız girişimden sonra hiçbir neden göstermeksizin Darülfünun tekrar kapatılmıştır (Güven, 2018: 162-163).

Darülfünun, üçüncü kez 1874'te "Darülfünun-u Sultani" adıyla, Galatasaray Sultanisi'nin içinde açılmıştır. Bu Darülfünun Mehmed Esad Saffet Paşa tarafından kurulmuştur. Okulda Türkçe ders verecek kimse olmadığından öğrenim dili Fransızca olarak devam etmiştir. Sonuç olarak okul sadece Galatasaray Sultanisi mezunlarının devam edebileceği bir eğitim kurumu haline gelmiştir. Okul üç kere mezun vermeyi başarmış ancak 1877'den önce tasarruf tedbirleri ve fen bölümüne öğrenci bulamama sebebiyle önce Hukuk ve Mühendislik daha sonra da 1880-1881 yılında Edebiyat bölümü kapanmıştır (Önder, 2012: 144).

Darülfünun-ı Sultani'nin kapatılmasının ardından, yeni bir Darülfünun açma fikri Sadrazam Said Paşa tarafından II. Abdülhamid'in yirmi beşinci cülus töreni sırasında, padişaha bu konuyla ilgili bir öneri sunmuştur. Sunulan bu öneri, padişah tarafından kabul edilmiş ve yeni bir okul açma süreci başlamıştır. Mektep 1 Eylül 1900 yılında Mekteb-i Mülkiye binasından coşkulu bir törenle açılmıştır (Türkoğlu, 2023: 11). Dördüncü kez açılan Darülfünun 1933 yılına kadar eğitim hayatına devam etmiştir (Görgün, 2022: 17).

2.2. Cumhuriyet Döneminde Demokrat Parti İktidarına Kadar İzlenen Eğitim Politikaları

2.2.1. Maarif Vekalet'inin Kurulması ve Yapılan Çalışmalar

23 Nisan 1920'de Ankara'da Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin (TBMM) açılması, sadece bir meclisi değil, aynı zamanda yeni bir devletin doğuşunun da işareti olmuştur. Açılan bu meclis İstanbul'daki saltanat merkezinden bağımsız bir hükümet olarak faaliyete başlamıştır. Bu hükümetin en önemli vekaletlerinden biri, eğitim alanında köklü değişiklikler yapmayı planlayan Maarif Vekaleti olmuştur (Sarı, 2013: 170). 2 Mayıs 1920 tarihinde Mustafa Kemal Paşa'nın TBMM'ye sunmuş olduğu önerge, "Türkiye Büyük Millet Meclisi İcra Vekillerinin Sureti İntihabına Dair Kanun" olarak kabul edilmiştir. Bu önergeye göre 11 kişiden oluşan Heyet-i Vükela (Bakanlar Kurulu), 3 Mayıs 1920'de meclis üyeleri arasından seçilmiştir. Heyet-i Vükela'da Maarif Vekilliğine, Sinop Mebusu Dr. Rıza Bey seçilmiştir. Ankara'da kurulmuş olan Maarif Vekaleti, başlangıçta İlk Tedrisat, Orta Tedrisat, Hars, Sicil ve İstatistik Müdürlüklerinden oluşmuştur. İlerleyen zamanlarda bu birimlere, Müsteşarlık,

Yüksek Öğretim, Teftiş Heyeti, Telif ve Tercüme, Özel Kalem ve Evrak birimleri eklenmiştir. Taşrada ise Maarif Vekaleti ve İl Maarif Müdürlükleri şeklinde örgütlenmiştir (Atatürk Ansiklopedisi, 2021: 2). Vekillerin seçilmesinden sonra, TBMM'nin ilk hükümeti oluşturulmuş ve hükümetin programı sunulmuştur. 9 Mayıs'ta okunan programda, Maarif alanında izlenecek yol şu şekilde belirlenmiştir:

- 1- Çocuklara verilecek eğitim dini ve millî olacaktır.
- 2- Çocuklarda üretici bir düşünce ve bilinç uyandırarak, onlar en üst seviyeye ulaştırılacaktır.
- 3- Okulların müfredatları, çağdaş ve bilimsel esaslara uygun şekilde olacaktır.
- 4- Milletin yapısına, tarihi ve toplumsal geleneklerine, coğrafi şartlara göre ders kitapları hazırlanacaktır.
- 5- Halkın içinden kelimeler toplanacak bu kelimeler ile Türk dilinin sözlüğü meydana getirilecektir.
- 6- Batı ve Doğu'dan eserler çevrilip edebiyatımıza kazandırılacaktır.
- 7- En mühimi, mevcut okullar en iyi şekilde yönetilmesini sağlamaktır.

Alınan kararlar, eğitimin laik temellerden uzak olduğunu açıkça göstermektedir. Çocuklara verilecek eğitimin dini unsurlar çerçevesinde şekillendirilmesi, bu durumu net biçimde ortaya koymaktadır. Ancak eğitimin millileştirilmesi sürecinde, sözlük oluşturulması gibi çalışmalar, millî eğitim anlayışının benimsenmesine yönelik atılan önemli adımlar arasında yer almıştır. Ancak bu dönemde karşılan en büyük sorunlardan biri, öğretmenlerle ilgili meseleler olmuştur (Sarı, 2013:171-172).

Bu dönemde karşılaşılan en büyük sorunlarda biri, öğretmen maaşlarının düzenli olarak ödenememesi olmuştur. Öğretmenler, maaşlarını “Muhasebe-i Hususiye” adlı adli mali birimden almaktaydılar. Osmanlı yönetiminde önemli bir rol üstlenen bu kurum, devletin finansal işlerini düzenleyerek özellikle memur maaşlarının ödenmesini sağlamakla yükümlüydü. Ancak bu kurum zamanla maaşı ödeyemez duruma gelmişler, bu durum öğretmenleri büyük bir maddi sıkıntıya sokmuştur. Mayıs ayında gerçekleşen Mecliste, hükümet programı okunurken Lazistan Mebusu Ziya Hurşit, öğretmenler maaşı ile ilgili problemi gündeme getirmiştir. Öğretmenlerin maaşlarının büyük bir kısmını alamadıklarını ve bunun sonucunda öğretmenlerin ciddi bir maddi sıkıntı yaşadığını söylemiştir. Hükümetin bu soruna acilen bir çözüm bulmasını ve maaşlara kâfi derecede zam yapılmasını istemiştir. Rıza Nur, hükümet programını okuduktan sonra, maarife politikalarına yönelik yapılan eleştirilere şu yanıtı vermiştir; “*Şu an için herhangi bir değişiklik yapılması mümkün görünmemektedir. İçinde bulunulan durumdan kurtuluncaya dek mevcut düzen korunacaktır. Ancak yönetimin*

başarılı bir şekilde sürdürülmesine büyük önem verilecek ve tüm çabamız bunun için olacaktır” yapmış olduğu açıklama ile içinde bulundukları şartlarından dolayı maaş konusu dahil kimsenin bu dönemde büyük beklentiler içine girmemesi gerektiğine dikkat çekmiştir (Sarı, 2013: 172).

Rıza Nur, öğretmen maaşlarının iyileştirilmesi yönünde, bir layiha hazırlayarak 6 Nisan 1920 tarihinde TBMM’ye sunmuş ve yapılan tartışmaların ardından bazı maddeler üzerinde birtakım değişiklikler yapıldıktan sonra kabul edilmiştir. Buna göre, hususi idareden maaş alan memurların masrafları, vilayete gönderilen yardım bütçesinden karşılanmasına karar verilmiştir (Sarı, 2013: 173).

Maarif Vekaleti kurulduğunda Osmanlı Devleti’nden kalan birçok eğitim sorununu devralmıştır. Bu dönemde eğitim sistemi, çağın ihtiyacını karşılayamamaktaydı. Okul sayısının yetersiz olması, öğretmen eksikliği gibi problemler çözüm bekleyen önemli meseleler arasında yer almıştır. Bunun yanı sıra yaşanan mali sıkıntılar, eğitimde yapılacak olan reformların gerçekleştirilmesinde en büyük engellerden biri olmuştur. Eğitim geniş halk kitlesine ulaşamamıştı. Halkın %90’ını okuma yazma bilmemekteydi. Bu durum, Maarif Vekaletinin eğitimde köklü değişiklikler yapmasını ve milli eğitimin güçlendirilmesi için reform sürecini başlatmıştır (Dağcı, 2008: 23).

Ortaöğretimde yaşanan en büyük sorunlarından biri, mekân yetersizliği, maddi imkansızlıklar ve öğretmen eksikliği olmuştur. Bu problem, yeni okulların açılmasını engellemenin yanı sıra mevcut okulların da korunamamasına neden olmuştur. Yaşanan maddi sıkıntılardan dolayı Sultanilerin İdadiye dönüştürülmesi bir çözüm olarak önerilmiştir. Böylece hem derslerin düzenli şekilde verilmesini hem de giderlerin azalması hedeflenmişti. Rıza Nur, her İdadi Mektebinin yıllık 6000 lira masrafının olduğunu, buna karşılık Sultanilerin en iyi örneği olan Galatasaray Sultanisinin yıllık 40-50 bin lira masrafının olduğunu belirtmiştir. Buna göre, 6000 lira ile bir Sultaninin yönetiminin imkânsız olduğuna dikkat çekmiştir. Rıza Nur’un önerilerine göre, İdadilerin ilk öğretim bölümü Mekatib-i İptidaiye devredilecek, burada eğitim alan öğrenci İdadiye ardından Darülfünuna gidebilecek, Darülmuallimlerin de İdadiye geçmesiyle bir öğretmen sınıfı oluşturulacak, dersler aynı şekilde verilmeye devam edilecek öğretmenler de meslek dersleri alarak staj yapma fırsatı elde edecekti. Bu düzenlemeyle üç okulun giderleri tek bir okulda toplanmış olacak, bina ve öğretmen yetersizliği sorunları giderilmiş olup daha kaliteli bir eğitimin verilmesi hedeflenmiştir (Aşkın, 1993: 25).

Maarif Vekaletinin faaliyetleri, dönemin şartlarından dolayı sınırlı kalmış, mevcut okulların idaresinde bile zorluklar yaşanmıştır. Maddi sıkıntılar ve öğretmen eksikliğinin

yanında, savaş ve işgaller nedeniyle bazı okulların farklı amaçlar ile kullanılması da eğitimi aksatan problemler arasında yer almıştır (Aşkın, 1993: 25).

Maarif Vekaleti, İstanbul'un işgali sırasında Darülfünun ile yeterince ilgilenememiş olmasına rağmen, Ankara'da yükseköğretim ile ilgili önemli çalışmalara başlanmıştır. Yeni Türk üniversitesinin temel ilkelerini belirlemek için kurulması planlanan "Serbest Âli Dersler" ilmi bir kuruluş olarak düşünülmüştür. Bu kuruluşun üç amacı bulunmaktaydı. Bunlar; Milliyetçilik, Halkçılık ve Aydınlık ilkeleriydi. Bu hedefler doğrultusunda, 1921'de Ankara Sultanisinde "Âli Dersler" açılmıştır. Dersler, günlük bir saat olacak ve ders programlarının da haftalık olarak yayınlanması kararı alınmıştır. İlk ders Aralık 1921'de başlamış olup 22 Mayıs 1922'de sona ermiştir. İkinci öğretim yılı ise, Ekim 1922 yılı ekim ayında başlamıştır. Bu dönemde okulda Sosyal, İlahiyat, Psikoloji ve Sağlık alanlarında eğitim verilmiştir. Ayrıca, 1922'de "Şark Meselesi" adında ayrı bir okulun açılması planlanmıştır. Bazı öğretim üyeleri, TBMM'nin almış olduğu bu kararlara karşı olumsuz yaklaşım sergilemiş ve bu tavırları tepkilere neden olmuştur. Bu durumda, öğrenci eylemlerine sebebiyet vermiş olup Nisan 1922'de bir kısım öğrenci, Anadolu hareketine destek vermeyen öğretim üyelerini protesto etmiş ve görevden alınmalarını talep etmişlerdir. Yaşanan bu olaydan sonra Darülfünun geçici olarak kapatılmış ve bu duruma sebebiyet veren öğretim üyeleri kadro dışı bırakılmıştır (Dağcı, 2008: 31).

Maarif Vekaleti halk eğitimi alanında da çalışmalar yapmıştır. Dönemin önde gelen aydınları halka okullarda dersler vermiş, Millet Bahçesi'nde kurulan açık hava sahnesinde toplantılar yapılmıştır. 1923 hükümet programında "Maarifin terbiyevi vazifelerinden birisinin halkın terbiye ve talimi" olduğu ifade edilmiştir. Halkın eğitimi için çırak okulları ve gece derslerinin açılması planlanmış, halkın anlayacağı dille ve ihtiyaçlarına uygun kitaplar yazdırılıp ülke genelinde dağıtılması planlanmıştır. Dönemin Maarif Vekili İsmail Safa, 40-50 farklı bölgelerde gece okulları açmış ve bu okullarda 100 ila 200 öğrenci eğitim almıştır. Bu okullara Maarif Vekaleti tarafından elden geldiği kadar maddi destekte sağlanmıştır. Ancak, öğretmen ve kitap eksikliğinden dolayı istenilen düzeyde gelişim olmamıştır (Aşkın, 1993: 27).

Cumhuriyet öncesi dönemde Osmanlı ülkesinde çok sayıda azınlık ve yabancı okullar bulunmaktaydı. Devletin kuruluşundan itibaren azınlıklara okul açma ve yönetme hakkı tanımıştır. Kurulan okulların programlarıyla çok ilgilenilmemiştir. Azınlık okulları da Türk okulları gibi vakıfların yönetimi altında faaliyet göstermiştir. Tüm bu haklardan Ermeni, Rum ve Musevi cemaatleri de faydalanmıştır. II. Meşrutiyet döneminde çıkarılan 1915 tarihli "Mekatib-i Husuiye Talimatnamesi" ile azınlık okulları üzerindeki denetimin artırılması amaçlanmıştır. Fakat Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'nda yenilgiye uğraması ve ardından

İstanbul'un işgal edilmesi, azınlıkların cesaretlenmesine neden olmuştur. Bu cesaretle okullarında kendi propaganda faaliyetlerini sürdürmeye başlamışlardır (Dağcı, 2008:33). TBMM Hükümeti, kurulduğu andan itibaren yabancı ve azınlık okullarına karşı kararlı bir tutum sergilemiştir. Kurtuluş Savaşı yıllarında, Anadolu'da faaliyet gösteren yabancı okulların büyük çoğunluğu kapatılmıştır. Ancak Amerikan okulları bu kapatma olayından muaf tutulmuştur (Aşkın, 1993: 28).

Maarif Vekaleti, yayımlamış olduğu bir genelge ile Türkçeden başka dilde eğitim veren okullarda Tarih, Coğrafya ve Türkçe derslerinin Türk öğretmenler tarafından verileceğini ve bu derslere yeterli ders saatinin ayrılması zorunlu tutulmuştur. Genelgeyle beraber, bütün yabancı okullarda 5 saat Türk Tarihi, Türk Dili ve Coğrafyası derslerinin verilmesi zorunlu kılınmıştır. Okuldaki öğretmenler Türk olacak ve Maarif Vekaleti tarafından seçilecektir. Ayrıca okullarda herhangi bir dini propaganda yasaklanmış, dini materyaller sadece okulların kiliselerinde bulunabilirdi. Okulda okutulacak kitaplarda dini telkinler içeren semboller kullanılması yasaklanmıştır. Türkiye'nin yabancı okul problemi Lozan Barış Antlaşması ile çözüme kavuşmuştur. Böylece, yabancı devletlerin iç işlerimize müdahalesi sona ermiştir. Maarif Vekaleti, yabancı okulları sıkı bir denetime tabi tutmuştur. Vekaletin emirlerine uymayan okullar hemen kapatılmıştır. Maarif Vekaletinin göstermiş olduğu kararlı tutum sonucunda ülke genelindeki bütün yabancı okulları denetim altına alınmıştır (Dağcı, 2008: 34-35).

Kurtuluş Savaşı yıllarında ülkede mevcut öğretmen sayısının oldukça az olduğu kaydedilmiştir. Maarif Vekili Rıza Nur ülkenin 40.000 yeni öğretmene ihtiyacı olduğunu açıklamıştır. Maarif Vekili, öğretmen sayısının artması için ilk önce Darülmüalliminlerin iyileştirilmesi gerektiğini düşünmüşlerdir. Bu doğrultuda kısıtlı bütçe ile birtakım uygulamalara gidilmiştir. Buna göre Ankara'daki Darülmüalliminin giderlerinin çok yüksek olmasından dolayı bu kurum başka bir yere nakledilmiştir. Yeni düzenlemeye göre, daha düşük maliyet ile daha fazla öğretmen yetiştirmek için biri Çorum'da, biri de Kırşehir'de olmak üzere Darülmüallimin kurulmuştur. Böylece daha az masraf ile öğretmen yetiştirilmesi planlanmıştır (Aşkın, 1993: 34).

Bu dönemde eldeki öğretmenleri korumakta büyük bir sorun olmuştur. Öğretmenlik mesleğinin yeterince gelişmemiş olmasına rağmen, öğretmenler de asker ihtiyacını karşılamak için askere alınmıştır. Bundan dolayı öğretmen sayısı günden güne daha azalmıştır. Bu soruna bir çözüm bulmak için mecliste gündeme getirilmiştir. Sonuç olarak 7 Mart 1921 tarihli "Muallimin ve Talebenin Askerlikten Tecilleri Hakkında Kanun" ile öğretmenlerin askerlik görevleri tecil edilmiştir. İlerleyen zamanlarda bu kanunun kapsamı imam, şeyhler ve medrese

mensuplarını da içine alacak şekilde güncellenmiştir. Fakat bir süre sonra savaşın devam etmesi, asker ihtiyacının artması üzerine öğretmenler tekrar askere alınmaya başlamıştır. Vehbi Bey'in vekilliği döneminde de bu konu gündeme getirilmiştir. Ülkede öğretmensizlik sorunu varken, çoğu okul kapanırken, az sayıda kalmış öğretmenlerin askere çağrılmasını önlemek amacıyla Müdafaa-i Milliye'ye yapılmış olan başvuru sonuçsuz kalmıştır. Maarif Vekili Vehbi Bey *'her ne kadar ordular için askere ihtiyaç varsa da Maarif'in de muallime ihtiyacı vardır'* diyerek öğretmenlerin tamamen ya da kısmen askerlikten tecil edilmelerini istemiştir. Bu konu ile birtakım çalışmalar yapılmıştır. Buna göre 3 Ocak 1922'de yayımlanan bir tamim ile, ülkedeki öğretmen sıkıntısını bir nebze olsa hafifletmek için adım atılmıştır. Buna göre, öğretmenler hastanelerde muayeneleri bittikten sonra hemen okullarına geri iade edilecekti. Ayrıca askere alınması planlanan öğretmenlerin askerlik hizmetleri tehir edilerek, 1922 yılının temmuz ayı sonuna kadar tecillere izin verilmiştir (Aşkın, 1993: 38-39).

2.2.2. Maarif Kongresi ve Alınan Kararlar (16-21 Temmuz 1921)

16 Temmuz 1921'de Ankara'da Sakarya Savaşı'ndan bir ay önce Muallime ve Muallimler Birliği tarafından gerçekleştirilen Maarif Kongresi, Türk Milli Eğitimin temellerinin atıldığı bir toplantı olmuştur. Kongrede, okul ve öğrenci mevcutları ile ilgili yapılması gerekenleri belirlemek, öğretmenlerin eğitim ile ilgili düşüncelerini dinlemek, öğretmenlerden neler beklenildiğini, yapılan ve yapılması planlanan reformların esaslarının neler olabileceği konularında tartışmalar yapılarak görüşler ortaya konulmuştur (Ateş, 2019: 19). Kongrenin açılış konuşmasında Mustafa Kemal Paşa öğretmenlere şöyle seslenmiştir:

Geçmişteki ihmallerin yol açtığı sorunların ancak eğitimle çözülebileceğini belirtmiş, savaş koşullarına rağmen millî bir eğitim programının ivedilikle hazırlanması gerektiğini vurgulamıştır. Eğitimde yabancı etkilerden uzak, milletin tarihine ve karakterine uygun bir kültür anlayışının benimsenmesini savunmuş, genç neslin millî değerlerle, bilinçli ve mücadeleci bir ruhla yetiştirilmesinin zorunlu olduğunu ifade etmiştir. Kongreden beklentisi ise, geçmişi tekrar etmek değil, çağdaş ve özgün bir eğitim yolu çizerek millete rehberlik edecek adımlar atmaktır (Özel, 2007: 37-38).

16 Temmuz 1921'de Ankara'da toplanan kongrenin gündeminde;

- 1- İlkokulların öğretim programları ve öğretim süreleri
- 2- Orta öğretimin programları ve dersleri yer almıştır (Aşkın, 1993: 41).

İkincisi 18 Temmuz'da gerçekleşen kongre Darülmuallemin binasında bulunan konferans salonunda Maarif Vekili Hamdullah Suphi Bey'in başkanlığında gerçekleşmiştir.

Bakanlığın halk mektepleri için hazırlamış olduğu proje gündeme getirilmiştir. Hazırlanan bu projede, çocukları hayatta daha başarılı yapacak nitelikte yetiştirmek için böyle bir programın hazırlanmasına ihtiyaç duyulduğunu belirtmiş ve 4 sene olan ilköğretimin eğitim süresinin 5 seneye çıkarılması uygun görülmüştür. Meslek derslerinin ilkokullarda tam anlamıyla öğretilmesinin imkânsız olduğu, fakat sanat ve bir iş için yeteneklerinin temel alınması gerektiği belirtilmiştir. Ayrıca kız okullarında verilen eğitimin, kızların ev kadını olmaları için gerekli olan pratik bilgilerin verilmesine karar verilmiştir. 19 Temmuz’da üçüncü toplantısını gerçekleştiren kongrede “Ortaöğretim” konusu gündeme gelmiştir (Kapluhan, 2014: 129). 21 Temmuz Perşembe günü son toplantısını yapan kongre, savaş sebebiyle gündeme getirmiş oldukları konuların hepsini yeterince inceleyememiş, incelenen konularda da istenilen sonuç elde edilememiştir (Dağcı, 2008: 47). Maarif Kongresi’nin asıl önemi, ölüm kalım savaşı sırasında Ankara’da öğretmenlerin toplanması ve eğitimle ilgili sorunlara çözüm yollarının aranması olmuştur (Kılavuz ve Tanık, 2011: 372).

2.2.3. Eğitimde Laikleştirme Çabaları

Cumhuriyet hükümeti kurulduğu zaman, Osmanlı Devleti’nin Tanzimat ve Meşrutiyet dönemlerinden kalan mektep-medrese ikiliği devam etmekteydi. Her bakanlık kendi ihtiyacı doğrultusunda nitelikli personel yetiştirmek amacıyla kendi bünyesinde kurdukları okullarda eğitim vermekteydiler. Ülkede bulunan eğitim kurumları Harbiye Nezareti, Maarif-i Umumiye Nezareti, Evkaf Nezareti, Şerriyye Nezareti, Ziraat, Ticaret, Orman ve Maadin Nezaretleri tarafından yönetilmekteydiler. Mustafa Kemal Paşa, bu ikiliğin eğitim sistemine vermiş olduğu zararları, gerçekleştirmiş olduğu yurt gezilerinde gözlemlemiş ve bu konudaki düşüncelerini halkla paylaşmıştır. Bu konu 1923 yılında tekrar gündeme getirilmiştir. Mustafa Kemal Paşa 1 Mart 1924’te TBMM’de yapmış olduğu konuşmasında öğretimin birleştirilmesi konusunu tekrar gündeme getirmiş ve şöyle demiştir: *“Milletin genel eğilimleri doğrultusunda, eğitim ve öğretimin birleştirilmesi ilkesinin vakit kaybetmeden uygulanması gerektiğini görmekteyiz. Bu konuda yaşanacak gecikmelerin olumsuz etkileri kaçınılmazdır. Aksi halde, hızlı hareket edilmesinin sağlayacağı derin ve kalıcı faydaların ortaya çıkması gecikebilir. Bu nedenle alınacak kararın süratle hayata geçirilmesi büyük önem taşımaktadır”* (Önder, 2012:196-197).

2 Mart 1924’te, TBMM’ye sunulan Tevhid-i Tedrisat Kanunu 60 milletvekilinin imzası ile kabul edilmiştir. Kanunun teklifinin kabul edilme gerekçesi şöyledir: (Özel, 2007:44).

Toplumda düşünce ve duygu birliğini sağlamak açısından eğitimde birlik, en doğru ve çağdaş yaklaşımdır. Geçmişte bu hedefe ulaşamamış ve eğitim alanındaki çok başlılık çeşitli

olumsuz sonuçlara yol açmıştır. Bu sebeple, ülkedeki tüm eğitim kurumlarının Maarif Vekâleti tarafından merkezi bir yapı altında toplanması gerekmektedir (Öztürk, 1995:275). 3 Mart 1924 tarihinde kanun kabul edilmiştir. Bu kanuna göre;

Türkiye genelindeki tüm eğitim ve bilim kurumlarının Millî Eğitim Bakanlığına bağlı olması karara bağlanmıştır. Bu kapsamda, Şeriye ve Evkaf Vekâleti ile özel vakıflar tarafından yönetilen bütün medrese ve okullar Millî Eğitim Bakanlığına devredilmiştir. Ayrıca, Şeriye ve Evkaf Vekâleti bütçesinde medrese ve okullara ayrılmış olan ödeneklerin Millî Eğitim Bakanlığı bütçesine aktarılması öngörülmüştür. Yüksek dinî uzmanların yetiştirilmesi amacıyla Darülfünun bünyesinde bir İlahiyat Fakültesi kurulması ve imamlık ile hatiplik gibi din hizmetlerini yerine getirecek personelin eğitimi için ayrı okulların açılması da Bakanlığın sorumluluk alanına alınmıştır. Kanunun yayımlanmasıyla birlikte, daha önce Millî Savunma Bakanlığına bağlı askerî rüştiye ve idadiler ile Sağlık Bakanlığına bağlı darüleytamların bütçeleri ve öğretim kadrolarıyla birlikte Millî Eğitim Bakanlığına bağlandığı hükme bağlanmıştır. Bu okullarda görev yapan öğretmenlerin bağlı oldukları kurumlarla ilişkileri geçici olarak korunacak, ancak ilgili bakanlıklar arasında yeniden düzenleme yapılacaktır. Öte yandan, Harp Okuluna kaynak oluşturan askerî liseler bütçe ve kadrolarıyla birlikte Millî Savunma Bakanlığına devredilmiştir. Söz konusu yasal düzenlemenin yayımlandığı tarihten itibaren yürürlüğe gireceği belirtilmiş; uygulamadan doğacak işlemler için ise yürütme yetkisi Bakanlar Kuruluna verilmiştir (T.C. Resmî Gazete, 1924:322).

Kanunun 4. maddesine göre, halka din eğitimi verecek, imam ve hatiplerin yetiştirilmesi amacıyla ayrı okulların açılması kararı kabul edilmiştir. Dönemin Maarif Vekili Vasıf Bey, Maarif Vekaletine bağlı olan ilkokullarında meslek derslerinin verilemeyeceği, bunun öğretimin birleştirilmesi yasasına aykırı olduğu gerekçesiyle, 11 Mart 1924'te bir genelge yayınlanarak medreseler kapatılmıştır (Özel, 2007:45-46).

Tevhid-i Tedrisat kanunun kabul edildiği gün Halifelik ve Şeriye ve Evkaf Vekaletini kaldıran kanun ile öğretim birliğini ve laikleşmeyi engelleyecek tüm faktörler ortadan kaldırılmıştır. Tarikat ve tekkeler de 30 Kasım 1925 tarihli 677 sayılı kanun ile kapatılmıştır. 1927'den beri seçmeli duruma getirilmiş olan din dersleri, 1930 yılında şehirdeki ilkokullardan, 1931-32'de ortaokullardan, 1939'da ise köy ilkokul programlarından tamamen çıkarılmıştır. Din dersleri öğrenci ailelerinin sorumluluğuna bırakılmıştır. Farsça ve Arapça müfredattan çıkartılmış yerine Latince ve Yunanca dersleri konmuştur. Ders kitapları dönemin politikasına uygun şekilde hazırlanmış olup, eskiye ait bilgiler azaltılmış ve milli eğitim politikası çerçevesinde Cumhuriyet ideolojisini benimsetecek milli duygular uyandırmaya yönelik konulara ağırlık verilmiştir (Arı, 2002:190).

Yeni eğitim sisteminde, kız ve erkek öğrencilerin eşit şekilde eğitim alması amacıyla, tüm öğrencilerin karma sınıflarda eğitim görmesi kararı benimsenmiştir. Bu konuda ilk adım 1924 yılında, Tekirdağ'da atılmış ve karma eğitime geçiş süreci başlamıştır. 1925 yılı sonunda gerçekleşen III. Heyeti İlmîyede, ortaokullarda karma eğitime geçilmesi kararı alınmıştır. 1927-28'de 25 ortaokulda, 1928-29'da 55, 1935-26'da 85 ortaokulda karma eğitime geçiş sağlanmıştır. Liselerde karma eğitime geçiş 1934-35 yılları arasında olmuştur. Osmanlı Devleti'nden miras kalan Darülfünun'da karma eğitime geçiş 1921 yılında olmuştur (Özel, 2007:53-54).

Türk dili açısından Arap harflerinin yetersiz kaldığını ve ıslah edilmesi gerektiğini ilk dile getiren kişiler, 1862-1863 yıllarında Münif Efendi (Paşa) ve Azerbaycanlı Ahunzade Feth-Ali olmuştur. Arap harfleri ile okuma-yazma oldukça zordu. Medrese ve sıbyan mekteplerinde eğitim alan öğrenciler akıcı bir şekilde okuma-yazma öğrenememekteydiler. Ülkede okuma yazma bilenlerin sayısı %6'yı geçmemiştir. Osmanlı Devleti'nde Latin Alfabesinin kabulüne ilişkin pek çok olumlu ve olumsuz görüş ortaya atılmıştır. Şeyhülislamlık, Kur'an'ın Latin harfleri ile yazılacağına mümkün olmadığını dile getirerek bu değişikliğe karşı çıkmış ve bu nedenle bu girişim sonuçsuz kalmıştır. Tartışmalar uzun yıllar devam etmiştir. Mustafa Kemal'in alfabe değişikliği konusundaki kararı, Kurtuluş Savaşı döneminde şekillenmeye başlamıştır. Erzurum Kongresi'nin ardından, 8 Ağustos 1919'da geleceğe dair reform girişimlerini Mazhar Müfit Kansu'ya not ettirmiştir. Bu notlar arasında 5. Sırada "Latin Harflerinin Kabulü" yer almıştır (Dağcı, 2008: 82-84).

Cumhuriyetin ilan edilmesinden sonra, eğitimin modernleşmesi adına görüşüne başvurulmuş yabancı uzmanlardan biri Künhe, 1926 yılında hazırlamış olduğu raporda alfabe değişikliği önerisinde bulunmuştur. 1927 yılında gelindiğinde uygun vaktin geldiğini düşünen Mustafa Kemal, Maarif Vekâleti'nden Latin Alfabesinin kabulü için gerekli hazırlıkların yapılmasını istemiştir. 29 Mayıs 1928'de Başvekaltil talimatı ile, Maarif Vekaleti Haziran ayının ortasında "Dil Encümeni" kurarak Latin harflerinin Türk diline uyarlanma sürecini incelemeye başlamıştır. Yapılan kapsamlı çalışmaların ardından, 1 Kasım 1928'de Latin harfleri resmi olarak kabul edilmiştir (Dağcı, 2008: 82-84).

Yeni Türk harflerinin kabulü ve uygulanmasına yönelik sunulmuş olan tasarının gerekçesinde, Arap alfabesini öğrenmek zor olduğundan ve öğrenimi uzun sürdüğünden dolayı bu alfabe terk edilmiştir. Latin harflerinin halk tarafından benimsenmesi ve kolay öğrenilmesi için çeşitli bölgelerde yeni harf kursları açılmış, bu süreçte Latin harflerini tanıtmaya faaliyetleri düzenlenmiştir. Bu çalışmaların en etkili şekilde yürütüldüğü merkezlerden biri ise Millet Mektepleri olmuştur (Kara, 2020:115-116).

2.2.4. Milli Eğitim Şuraları ve Alınan Kararlar

2.2.4.1. Birinci Millî Eğitim Şûrası (17-29 Temmuz 1939)

Birinci Millî Eğitim Şûrası 17-29 Temmuz 1939'da dönemin Millî Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel başkanlığında toplanmıştır. Şûra gündemi;

Cumhuriyet döneminin eğitim anlayışını şekillendiren plan ve ilkeler, farklı öğretim kademelerinde faaliyet gösteren kurumların yönetmelik ve yönergeleri, tüm eğitim düzeylerini kapsayan müfredat programlarının gözden geçirilmesi, şûra üyeleri tarafından sunulan çeşitli teklif ve dilekler ele alınmıştır.

Şûrada özetle, köy okullarında uygulanan üç sınıflı yapının beş sınıfa çıkarılması, ortaöğretim kurumlarında yapılan düzenlemelerle derslerin sadece sabah saatlerinde yapılması, ortaöğretim kurumlarına yönelik planlama çalışmaları, erkek teknik, kız teknik ve ticaret alanlarında eğitim veren kurumlara ait yönetmeliklerde yeni düzenlemelerin yapılması, ders kitaplarında tek tip kitap uygulanmasına geçilmesi, yüksekokullar ve fakültelerin Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlanması olarak belirlenmiştir (MEB, I. Millî Eğitim Şûrası, 1939).

2.2.4.2. İkinci Millî Eğitim Şûrası (15-21 Şubat 1943)

İkinci Millî Eğitim Şûrası 15-21 Şubat 1943 tarihinde Millî Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel başkanlığında toplanmıştır. Şûra gündemi;

Tüm eğitim kademelerinde ahlâk eğitimine önem verilmesi, tüm eğitim kademelerinde Türkçe öğretiminin güçlendirilmesi, yükseköğretimde kullanılan yeni terimlerin belirli bir sistem dahilinde yaygınlaştırılması, Tarih öğretiminin Türk millet bilinci kazandırmadaki rolüne dikkat çekilmesi, ilkokul ve ortaokul tarih kitaplarının bilimsel ve pedagojik esaslara uygun şekilde hazırlanması, lise tarih kitaplarının ise içerik yönünden geliştirilmesi kararlaştırılmıştır.

Şûrada özetle, Türkçe öğretimin güçlendirilmesi, tarih derslerinin öğrencilerin düzeyine uygun hâle getirilmesi, meslekî okullar için ayrı tarih kitapları hazırlanması, tarih kitaplarına okuma parçaları eklenmesi ve yalnızca alan eğitimi almış öğretmenlerin atanması, sanat tarihi dersinin liselere eklenmesi, ahlâk eğitimiyle ilgili hazırlanan raporun tüm eğitim kademelerinde uygulanması kararları kabul edilmiştir (MEB, II. Millî Eğitim Şûrası 1943).

2.2.4.3. Üçüncü Mili Eğitim Şurası (2-10 Aralık 1946)

2-10 Aralık 1946 tarihleri arasından toplanan Üçüncü Millî Eğitim Şûrası Milli Eğitim Bakanı Reşat Şemsettin Sirer'in başkanlığında toplanmıştır. Şûra gündemi;

Mesleki ve teknik eğitim kurumlarına ait raporlar ve yönetmeliklerin detaylı şekilde değerlendirilmesi, ticaret liseleri, orta dereceli ticaret okulları, erkek sanat ortaokulları ve enstitülere, kız enstitülerine ve İstanbul Teknik Okulu gibi kurumlara ait mevzuatların gözden geçirilmesi, orta dereceli teknik öğretim kurumlarında görev yapan öğretmen ve eğitimcilere ilişkin mevzuatın çağın ihtiyaçlarına göre yeniden düzenlenmesi, öğrencilerin akademik ve kişisel gelişim süreçlerinde okul-aile iş birliğinin taşıdığı önemi üzerinde durulmuş ve bu iş birliğinin etkinliğini artırmaya yönelik öneriler sunulmuştur.

Şûrada özetle, mesleki ve teknik eğitim alanında farklı okul türlerine ait program ve yönetmeliklerin detaylı olarak incelenmesine, ticaret ortaokulları ve liseleri, erkek sanat okulları ve endüstri kurumları, kız enstitüleri ve İstanbul Teknik Okuluna yönelik düzenlemelerin gözden geçirilmesi, Kız Teknik Okullarına ilişkin sunulan tekliflerin incelenmesi, eğitim ve öğretimi yönlendiren temel ilkelerin velilere tanıtılması, okul ortamlarında temizlik, sağlık ve devamsızlık gibi fiziksel koşulların yanı sıra, öğrencilerin duygusal, ruhsal, ahlaki ve bedensel gelişimlerinin önemsenmesi, okul-aile birliklerinin daha aktif şekilde çalışabilmesi ve işleyişlerini kolaylaştıracak tedbirlerin hayata geçirilmesi yönünde kararlar alınmıştır (MEB, III. Millî Eğitim Şûrası, 1946).

2.2.4.4. Dördüncü Millî Eğitim Şûrası (23-31 Ağustos 1949)

23-31 Ağustos 1949 tarihleri arasında dönemin Millî Eğitim Bakanı Tahsin Banguoğlu başkanlığında toplanmıştır. Şûra gündemi;

1948-1949 eğitim-öğretim yılından itibaren uygulamaya konulmuş olan ilkokul müfredatının incelenmesi, ortaokul düzeyi için hazırlanan yeni müfredat projesinin ele alınması, lise kademesindeki ders programlarının 4 yıllık öğretim sürecine göre yeniden düzenlenmesi, orta ve lise öğretmenlerini yetiştiren eğitim enstitüleri ile yüksek öğretmen okullarının mevcut ihtiyaçlara göre yeniden düzenlenmesi, eğitim sisteminin çağdaş, demokratik ve katılımcı bir yapıya kavuşturulması olarak belirlenmiştir.

Şûrada özetle, Ortaokul düzeyinde uygulanması planlanan yeni müfredat projesinin kapsamlı biçimde değerlendirilmesi, lise düzeyindeki ders içeriklerinin 4 yıllık öğretime göre yeniden düzenlenmesi, ortaokul ve lise kademelerine öğretmen yetiştiren eğitim enstitüleri ile yüksek öğretmen okulu teşkilatının yeniden yapılandırılmasına, eğitim kademelerinde beden

eğitimi ile resim-iş derslerinin ayrı branşlar olarak değerlendirilmesi, eğitim ve öğretim süreçlerinde temel alınan demokratik ilkelerin yeniden gözden geçirilmesine karar verilmiştir. Ayrıca öğretmen yetiştiren kurumların öğretim programlarında ihtiyaçlara uygun şekilde yeniden düzenlenmesi, ilkokul ikinci devrede ayrı ayrı okutulan Tarih, Coğrafya ve Yurttaşlık Bilgisi derslerinin çocukların gelişim özelliklerine uygun şekilde birleştirilmesi, Köy Enstitüleri ile İlk Öğretmen Okullarının birleştirilmesi, ortaokullar ile ilkokullar arasındaki eğitim öğretim uygulamalarının daha uyumlu bir hale getirilmesi, öğrencilerin hayata hazırlanması, sınavların objektif şekilde yapılmasına karar verilmiştir (MEB, IV. Millî Eğitim Şûrası, 1949).

2.3. Eğitim Kurumları

2.3.1. Okul Öncesi

Cumhuriyetin ilk yıllarında, eğitim politikasının temel amacı ilköğretimin yaygınlaştırılması olduğu için okul öncesi eğitime gerekli önem verilememiştir. Aynı zamanda o yıllarda iş gücü olarak kadınlarda çalışma oranının düşük olması okul öncesi eğitimin gelişmesini engelleyen bir başka faktör olmuştur. 1927’de Ankara’da Anaokulunda görev yapacak öğretmenleri yetiştirmek amacıyla okul açılmış, müdire olarak İsviçre’de eğitim almış Vicdan Hanım getirilmiştir. Açılmış olan bu okul yatılı olup eğitim süresi 2 yıl olarak belirlenmiştir. Bu okuldan mezun olanlar kız muallim mektebinden mezun olanlarla aynı haklara sahip olmuştur. Ancak, bu okul 1930-1931 yıllarında İstanbul’a taşınmış ve sonra tamamen kapatılmıştır (Kuşçi, 2021: 135-136).

2.3.2. İlköğretim

Atatürk dönemi eğitim politikalarında, ilköğretim öncelik verilen eğitim kademesi olmuştur. Atatürk’e göre, eğitimin temel amacı tüm halka okuma-yazmayı öğretmek, yaşamları boyunca ihtiyaç duyacakları bilgileri ve dört işlemi öğretmektir. 1920 yılında Maarif Vekaleti kurulduğu zaman, bu vekaletin merkez örgütlenmesinde yer alan müdürlüklerden biri “İlk Tedrisat Umum Müdürlüğü” dür. Ülkedeki tüm ilköğretim işlerin yürütülmesi buraya bağlanmıştır (Özel, 2007: 78).

Cumhuriyetin ilk yıllarında, yeni rejimin hedefleri doğrultusunda toplumun her alanında hızla kapsamlı düzenlemeler yapılmıştır. Eğitim alanında yapılan reformların temelini, 1924 yılında yürürlüğe girmiş olan Tevhid-i Tedrisat Kanunu oluşturmaktadır. Bu

kanunla, tüm eğitim kurumları bir çatı altında toplanmış ve laik, demokratik eğitim döneminin başlangıcı olmuştur (Demir, 2024: 1112).

491 sayılı ve 20 Nisan 1924 tarihli Teşkilatı Esasiye Kanunu'nun 87. maddesine göre, ilköğretim zorunlu ve devlet okullarında ücretsiz olmuştur. Bu kanundan hemen sonra, ilköğretimin düzenlenmesi için 1924'te İlk Mektepler Müfredat Programı kabul edilmiştir. Bu program ile ilkokulların eğitim süresi 6 yıldan 5 yıla düşürülmüştür. Programda, kız ve erkek öğrenciler için ayrı düzenlenmiştir. 1924 ilk okul programı Cumhuriyet'in ilk ilkokul programı olması bakımından önem taşımaktadır. 1926'da İlk Mektepler Müfredat Programı, 1924'te yayınlanmış olan İlk Mektepler Programının yenilenmiş halidir. Bu yeni programda ilkokulun temel hedefi çevresiyle uyum içinde iyi bir vatandaş yetiştirmek olmuştur. Programda; Hayat Bilgisi, Türkçe, Tarih, Coğrafya, Din Dersi, Tabiat Dersleri, Yurt Bilgisi, Resim, El İşleri, Musiki, Hesap-Hendese, Jimnastik, Kızlar için Dikiş dersleri ve Ev İdaresi yer almıştır (Kuşçi, 2021: 140). 1926 tarihli eğitim programının en dikkat çeken özelliği Toplu Tedris (toplu öğretim) uygulamasına geçilmesi olmuştur. O dönemde toplu öğretimin uygulanmış olması son derece çağdaş bir uygulama olarak değerlendirilmiştir. Bu programın toplu öğretim yönteminin benimsenmiş olmasının yanında getirmiş olduğu diğer yenilikler şöyledir:

- 1- Öğrencinin bireysel ilgisi ve yetenekleri dikkate alınarak, iş eğitimine öncelik verilmesi benimsenmiştir.
- 2- Ders içerikleri yalnızca müfredat ile sınırlandırılmış, her dersin amacı ve uygulanacak öğretim yöntemleri ana hatlarıyla belirlenmiştir.
- 3- Eğitimin çevresel koşullara uyum sağlayarak daha geniş imkânlar sunması gerektiği vurgulanmıştır (Arslan, 2000: 42).

1926'da yürürlüğe giren Maarif Teşkilatı Hakkında Kanun, ilköğretim sistemine yeni düzenlemeler getirmiştir. Bu kanunda;

- 1- MEB bünyesinde bir dil kurulu oluşturulmuştur. Bu kurulun üyelerinin nasıl seçileceği ve görev kapsamı, Bakanlar Kurulu tarafından hazırlanacak yönergeyle belirlenmektedir.
- 2- Eğitim ve öğretim ile ilgili işlerden sorumlu olacak Bakanlık bünyesinde bir Talim ve Terbiye Dairesi kurulmuştur. Bu daire, bir başkanın yönetiminde çalışmakta olup, teşkilatlanmayı sürdürebilmek amacıyla başkana ek olarak en fazla on memur görevlendirilecektir. Dairenin yapısı ve görev alanı, Bakanlar Kurulunun hazırlayacağı bir talimat ile şekillendirilecektir.
- 3- MEB ya da diğer bakanlıklar tarafından açılan veya açılması planlanan tüm resmi ve özel okulların eğitim düzeylerinin belirlenmesi MEB'in yetkisindedir. Diğer

bakanlıklara bağılı ortaöğretim kurumlarının programları, ilgili bakanlıkla birlikte MEB tarafından hazırlanacaktır. Yükseköğretim kurumlarının programları ise, ilgili bakanlık tarafından düzenlenecek ancak MEB'in görüşü alınarak onaylanacaktır.

- 4- Türkiye sınırları içinde, MEB'in izin ve ruhsat alınmadan hiçbir okul açamaz. Diğer bakanlıklar, belirlenmiş eğitim kademeleri dışında, sadece kendi personelleri için geçici kurslar ve uygulama merkezleri açılabilir.
- 5- İlkokullar; şehir ve kasabalarda gündüzlü ve yatılı, köylerde ise gündüzlü ya da yatılı olarak sınıflandırılmıştır. Gündüzlü okullar illerin özel bütçeleri ile açılmaktadır. Şehir ve kasabalardaki yatılı okullar, özellikle muhtaç ve kimsesiz çocuklar için MEB tarafından açılmaktadır. Bu tür okullar, gerekli şartları sağlamaları koşuluyla yerel yönetimler ve belediyeler tarafından da açılabilir ve hem genel hem de özel bütçeler ile yönetilebilir. Köy okullarının öğretim programları, öğrencilerin köy yaşamından kopmadan eğitim süresi en az 3 yıl olarak belirlenmiştir.
- 6- İlköğretim kurumlarının açılması, MEB'in iznine tabidir. Bu kurumların müfredatlarının hazırlanması, öğretim yöntemlerinin belirlenmesi ve denetimi yine Bakanlığın yetkisindedir. İlköğretim çağındaki çocukların meslek okullarına devam etmeleri mümkün değildir. Bu yaş grubunu geçmiş ve hiç eğitim almamış çocuklara eğitim veren kurumlar ise, bu öğrencilere öncelikle temel eğitim sağlamakla yükümlüdür (T.C. Resmî Gazete, 1926: 522).

1929 yılında ilkokul müfredatı yeniden düzenlenmiştir. Bu programın amacı, ilkokul çağına gelmiş çocuğa hayatta işine yarayacak olan temel bilgi ve becerileri kazandırmak, ayrıca onları Türkiye Cumhuriyeti'ne katkı sağlayacak ve milli hayata uyum sağlayacak bireyler olarak yetiştirmek olmuştur. Yine talimatnameye göre, ilkokul mezunu öğrencinin, Türk Milleti ve tarihine dair temel bilgileri edinmiş, Türk vatandaşının hak ve görevlerini, sağlık kurallarını öğrenmiş, güzel konuşma ve yazma becerilerini geliştirmiş, okulda öğrendiği bilgileri hayatta karşılaştığı problemlerin çözümünde kullanabilmesi ve temel el becerilerini pratikte uygulayabilmesi amaçlanmıştır. Programın temelinde ise, Türklük kimliğini ve Türk Vatanını esas alan bir yaklaşım benimsenmiştir (Özel, 2007: 83).

1936 tarihli İlkokul Müfredatının ilan edilmesinin ardından "İlkokulların Eğitim ve Öğretim İlkeleri" de belirlenmiştir. Bu ilkeler Eğitim Bilimleri ilkelerine göre hazırlanmıştır. Bu ilkeler şunlardır;

- İlkokul ulusal bir eğitim kurumudur.

- İlkokul bir topluluk, bir toplum örneğidir. Bundan dolayı okulda canlı bir toplum hayatı yaşanmalıdır.
- Okul, öğrenciyi muhakeme etmeye, düşünmeye alıştırmak için hiçbir fırsatı kaçırmamalıdır.
- Derslerde etkinlikleri çeşitlendirmeye çalışmalı, çocukları tekdüze etkinliklere yöneltmekten çekinmelidir.
- İlkokullarda bütün dersler çocukların seviyelerine uygun olarak verilmelidir.
- Yakın yurt ve yakın zaman ilkesi, ilkokulda esas alınmalıdır.
- Okulda pratik bilgilere ve becerilere önem verilmelidir.
- İlkokulun bütün etkinliklerinde ulusal ekonomi kavrayışı ve duruşu önemli bir yer tutacaktır.
- İlkokulun ilk üç sınıfını oluşturan birinci dönemde “toplu öğretim” esasına uyulacaktır.
- İlkokul, öğrenciye boş zamanları iyi değerlendirme alışkanlığı kazandırmalıdır. Okul en iyi surette çalışma yöntemini öğrenciye öğretmelidir (Tangülü, 2008: 18-19).

İsmet İnönü Dönemi’nde ilköğretim politikaları, ülke nüfusunun büyük çoğunluğunun köylerde yaşıyor olması nedeniyle köy eğitimi odaklı şekillenmiştir. 1938-1950 yılları arasında ilköğretimin ülke genelinde yayılması yönünde önemli ilerlemeler kaydedilmiş, ancak bu süreçte maddi yükün çoğunluğu köylülerin üzerinde bırakılmıştır. Özellikle de 1940’ta çıkarılan Köy Enstitüleri Kanunu, köylülerin kendi okullarını kendilerinin inşa etmesini mecbur kılmıştır. Bu durum ilerleyen zamanlarda büyük tepkilere neden olmuştur (Tangülü, 2008: 26).

1936 ilköğretim programı günün ihtiyaçlarına göre yeniden düzenlenmiş ve 1948 ilköğretim programı hazırlanmıştır. Bu program 1948-1949 öğretim yılında yürürlüğe girmiş ve 20 süreyle yürürlükte kalmıştır (Nalçacı, 2001: 41).

2.3.3. Ortaöğretim

Atatürk’e göre ortaöğretimin temel amacı, ülkenin ihtiyaç duyduğu farklı alanlarda uzmanlık sahibi bireyler yetiştirmek ve aynı zamanda öğrenciler yükseköğretim süreçlerine hazırlamaktır. Bu hedeflerin hayata geçirilebilmesi için, ortaöğretim kalitesini arttıracak uygun araç-gereçlerle yapılması eğitim politikasının hedefleri arasında yer almıştır. Cumhuriyet ilan

edildiği zaman ortaöğretim kurumları, bir ve iki devreli sultaniler ile idadilerden meydana gelmekteydi.

Atatürk 1 Mart 1922' TBMM'nin Birinci Dönem üçüncü toplantı yılı açılış konuşmasında ortaöğretimin amacını şu sözlerle dile getirmiştir:

“Ortaöğretimin temel amacı, ülkenin ihtiyaç duyduğu çeşitli hizmet ve sanat alanlarında nitelikli bireyler yetiştirmek ve yüksek öğrenime aday öğrenciler hazırlamaktır. Ortaöğretimde de eğitim ve öğretim yöntemlerinin pratik ve uygulamalı olması temeline uymak şarttır. Kadınlarımızın da aynı öğretim aşamalarından geçerek yetişmelerine daha da önem verilecektir” (Kuşçi, 2021: 149).

1923 yılında gerçekleşen Birinci Heyet-i İlmiye toplantısında alınmış olan karar ile “sultani” adı “lise” olarak değiştirilmiş, bir ve iki devreli liseler olarak ayrılmıştır. 1924'te yapılan II. Heyet-i İlmiye toplantısında, liselerin birinci devresine “ortaokul” adı verilmiş ve ortaöğretim süresi 7 yıldan 6 yıla indirilmiş olup bunun 3 yılı ortaokul, 3 yılı lise eğitimi olarak belirlenmiştir. Ortaöğretim kurumlarının, lise ve ortaokul şeklinde ikiye ayrılması bu dönemde ortaokulların ilçelere hızla yayılmasını sağlamıştır. 24 Nisan 1926 yılında yürürlüğe giren 822 numaralı kanunla 1926-1927 ders yılından itibaren lise ve ortaokul öğrencilerinin eğitim hayatının ücretsiz olması kararlaştırılmıştır. 8 Haziran 1926'da çıkarılmış başka bir kanunla, lise ve ortaokullara ücretsiz yatılı öğrenci alınmaya başlanmıştır. Yine bu kanuna göre; Maarif Vekaleti her eğitim-öğretim yılının başında ortaokullara parasız yatılı öğrenci alımı için sınav yapılacaktır. Sınava sağlıklı, zeki ve durumu olmayan öğrenciler girebilecektir. Sınav sonucunda, sınavda aynı başarıyı sağlamış olan öğrenciler arasından ise şehit çocukları ve yetimlere öncelik tanınması kararlaştırılmıştır (Özel, 2007: 83-84).

1926 yılında Üçüncü Heyet-i İlmiyede Cumhuriyet eğitim sistemini yeniden düzenlemek amacıyla eğitimin temel sorunları ile ilgilenilmiştir. Bu toplantıda alınan kararlar şunlardır;

- Liselerin yeniden düzenlenmesi ve belli merkezlerde sayılarının arttırılması,
- Öğretmen okulları ve meslek okullarının sağlamlaştırılarak yaygınlaştırılması,
- Yatılı olmayan ortaokulların karma eğitim veren okullara dönüştürülmesi kararları alınmıştır.

Ayrıca, 22 Mart 1926 tarihli 789 sayılı “Maarif Teşkilatına Dair Kanun” ile okul kuruluş sistemi yeniden düzenlenmiştir (Cicioğlu, 2010: 144).

Bu kanunun 7 maddesine göre ortaöğretim kurumları şunlardır:

a- Köy Öğretmen Okulları

b- İlk Öğretmen Okulları

c- Liseler

d- Ortaokullar

Bu yasaya göre;

- 1- MEB dışında farklı bir bakanlık tarafından açılmış veya açılması planlanan okullar ile özel okulların derece ve denkliğinin belirlenmesi MEB'e devredilmiştir.
- 2- Türkiye'de okul açmak için MEB'in izni gerekmektedir.
- 3- MEB dışında diğer bakanlıklara bağlı ortaöğretim kurumlarında uygulanacak olan ortaöğretim programlarını hazırlama MEB'e devredilmiştir. Yükseköğretim kurumlarının programları ise, MEB'e sunulur ve bakanlık tarafından onaylanır.
- 4- Yerel yönetimlerinin sorumluluğunda bulunan mesleki ve teknik öğretim kurumları MEB bünyesine dahil edilmiştir. Bakanlığın artan hizmet yükünden dolayı Bakanlık Müsteşarlığının yanında Mesleki ve Teknik Öğretim Müsteşarlığı da kurulmuştur.
- 5- Bu yasaya göre, ortaöğretim kurumları ortaokullar, liseler, köy ilk öğretmen okulları ve ilk öğretmen okulları olarak sınıflandırılmıştır.
- 6- Bu yasa ile Türk dilinin dünya dilleri arasında hak ettiği yeri alması ve diğer dillerin etkisinden arınması için MEB bünyesinde bir "dil heyeti" kurulmuştur. Böyle bir adım ile eğitimin Türkçe yapılmasının yanında, Türkçe'nin gelişmesine ve yaygınlaştırılmasına öncelik verilmiştir (Cicioğlu, 2010: 145).

1928 yılında başka bir kanun ile, devlet tarafından parasız yatılı öğrencilere, almış oldukları bu ücretsiz eğitim karşılığında, zorunlu hizmet yükümlülüğü getirilmiştir. Kanuna göre, bu öğrenciler üniversiteden mezun olduktan sonra bir süre mecburi hizmet yapacaklardır. Eğer liseyi bitirdikten sonra okula devam etmezlerse, açılacak ilk öğretmenlik kursunu tamamladıktan sonra eğitim gördükleri süre kadar ilkokullarda öğretmenlik yapmaları zorunlu kılınmıştır. Ayrıca, kanun bu yükümlülüğe uymayan öğrenciler için çeşitli yaptırımlar öngörmüştür. 1930 yılına gelindiğinde lise ve ortaokullar için bir talimatname hazırlanmıştır. Buna göre, ortaokul ve liselerde verilen eğitimin amacı, öğrencilerin ideal Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olarak yetiştirmek ve meslek sahibi olmalarını sağlamak olmuştur. Ayrıca, ortaokula gitmek için ilkokul mezun olma şartı aranmış, liseye giriş için ise ortaokul mezunu olmanın yanında liseye giriş sınavını kazanmak şartı getirilmiştir (Özel, 2007: 85).

1938-1939 yılları arasında lise 75, ortaokul sayısı da 228 ulaşmıştır. Ortaöğretimi ülke geneline yayma faaliyetleri büyük bir hızla devam etmiştir. Bu dönemde okul sayılarında artış yaşanmış ancak İkinci Dünya savaşının getirmiş olduğu ekonomik nedenlerden dolayı öğrenci sayısında azalma yaşanmıştır. 1940-1941 öğretim yılında ortaokul öğrenci sayısı 95.332 iken,

bu sayı 1947-1948 öğretim yılında 59.093' düşmüştür. Buna rağmen okul yapımına devam edilmiş ve ortaokul sayısı 238'den 267'ye yükselmiştir. 1949 yılında hazırlanan Ortaokul Programı yürürlüğe girmiş ve bu şimdiye kadar hazırlanmış olan programların en kapsamlısı olmuştur (Giorgetti ve Batır, 2008: 44).

2.3.4. Mesleki ve Teknik Eğitim

Cumhuriyet ilan edildiği zaman, mesleki ve teknik eğitim yeterince gelişmemiştir. Öğrenci ve okul sayısı çok az durumdaydı. Bu okullara öğretmen yetiştirmek için bir eğitim kurumu bulunmadığından, öğretmenler genellikle farklı branşlarda eğitim almış kişilerden ya da bu alanda uzmanlaşmış kişilerden oluşmuştur (Özel, 2007: 86). 26 Aralık 1925 ve 8 Ocak 1926 tarihleri arasında Ankara'da toplanan Üçüncü Heyet-i İlmiyede "Meslek Okulları"nın belirli merkezlerde toplanmasının üzerinde durulmuştur. Bundan dolayı okul ile çevre ilişkilerine özen gösterilmiş ve bölgelerin eğitim ihtiyaçlarının üzerinde durulmuştur.

3 Mart 1924'te yürürlüğe girmiş olan Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile, mesleki liseleri çeşitlendirmek adına, 29 ilde İmam Hatip Okulu, 1925 yılında Hemşirelik Okulu ve Maliye Okulu eğitim hayatına başlamıştır (Dağcı, 2008: 115).

1925 yılında Türkiye'ye gelen Alfred Kühne "Mesleki Terbiyenin İnkişafına Dair" adlı raporunda, mesleki eğitimde en önemli noktanın ilköğretimde eğitim gören öğrencilerin son dönemlerinde öğretmenleri tarafından doğru meslek seçimlerine yönlendirilmesi üzerinde durulmuştur. 1927 yılında Türkiye'ye gelen başka bir yabancı Uzman Omer Buyse "Teknik Öğretim Hakkında" adlı raporunda ülkedeki mesleki okulların öğretim programlarının yenilenmesi gerektiği üzerinde durmuştur. Yabancı uzmanların hazırlamış oldukları raporlar sonucunda MEB tarafından mesleki ve teknik eğitim ile ilgili hukuki düzenlemeler yapılmıştır. 9 Haziran 1927'de Resmî Gazetede 1052 sayılı "Meslek Mektepleri Hakkında" yasa yayımlanmıştır. (Kuşçi, 2021: 152-153). 1927-1928 öğretim yılları arasında da Akşam Kız Sanat Okulları açılmaya başlanmıştır (Dağcı, 2008: 115).

Bu kanuna göre; Vilayetler ve belediyeler tarafından açılmış ya da açılması planlanan meslek okullarının eğitim ve çalışma programları, öğretmen ve memur kadrolarıyla, okulun araç-gereç ihtiyaçlarının MEB tarafından tespit edilmesine karar verilmiştir. Ayrıca, vilayetler ve belediyeler tarafından meslek okulları için atanacak uzman öğreticilerin ve öğretmenlerin, Avrupa'da alacakları eğitim masraflarının karşılanması meslek okullarından gelen gelirin üçte birinin MEB'e aktarılması kararlaştırılmıştır (T.C. Resmî Gazete, 1927: 267). 1933 yılında kabul edilen 2278 sayılı kanunla MEB yeniden yapılandırılmış ve meslek okullarının

faaliyetlerini yürütmek için Mesleki ve Teknik Öğretim Genel Müdürlüğü kurulmuştur (Kuşçi, 2021: 153).

Mesleki eğitim konusunda Türkiye'ye gelen bir başka uzman ise M. Roitelet, meslek okullarını gezerek inceleme yapmış ve kapsamlı bir rapor hazırlamıştır. Bu rapora göre, meslek okullarında okutulan dersler arasında marangozluk, motor bakımı ve tamiri derslerine ek olarak taşçılık, betonculuk ve çimentoculuk derslerinin de okutulmasına karar verilmiştir. Yabancı uzmanların yapmış oldukları çalışmalardan sonra meslek okulları ile öğrenci sayılarında gözle görülür bir artış olmasına rağmen 1933'te bu alanda bir düşüş yaşandığı gözlemlenmiştir. Bu durumu düzeltmek amacıyla İsmet İnönü'nün talimatıyla 1934 yılında mesleki ve teknik eğitim kurumlarının daha verimli hale gelmesi ve ülkenin ihtiyaçlarına uygun şekilde düzenlenmesi için MEB'e bağlı, Nafia, Ziraat ve İktisat Bakanlıklarından temsilcilerinde bulunduğu bir komisyon kurulmuştur. Komisyonun çalışmaları neticesinde 1936'da "Mesleki ve Tedrisatın İnkişaf Planı" yayımlanmıştır. Hazırlanmış olan bu planda, eğitim ve esnaf kesimlerinin birlikte çalışmasını teşvik etmek amacıyla, Sanat ve Orta Sanat Okulları, Akşam Sanat Okulları, Çırak Okulları, Tekniker Okulları, Gezici Köy Kursları ve Mühendis Okullarının açılması ve yaygınlaştırılması hedeflenmiştir. Mesleki ve teknik eğitim köyde verilen eğitici kurslardan yükseköğretime kadar her platformda bir bütün içinde değerlendirilip ele alınmıştır. (Kuşçi, 2021: 154-155). Mesleki ve teknik okullarında verilen eğitimin daha iyi bir seviyeye gelebilmesi için kız teknik okullarında meslek dersi öğretmeni yetiştirmek amacıyla ilk "Kız Teknik Okulu" açılmıştır. Bu gelişmenin ardından 1937'de "Erkek Teknik Okulu" açılmıştır. Hükümetin yoğun çalışmaları sonucunda 1938 yılında okul sayısı 78'e, öğrenci sayısı ise 11.134'e ulaşmıştır (Özel, 2007: 87-88).

Türkiye'nin sanayileşme sürecine katkı sağlamak için 1942 yılında "Mesleki Teknik Okullar Açılması ve Mevcutlarının Büyütülmesi Hakkındaki Kanun" hazırlanıp TBMM'ye sunulmuş ve kabul edilmiştir. Kanuna gerekçe olarak; *"mevcut mesleki ve teknik öğretim teşkilatı, tesisatı yeni kadro vesaire bakımından o günkü ihtiyaçları karşılayabilmekten uzak olması gösterilmiş ve orta derecede kız ve erkek teknik okullarımızın öğretmenlerini yetiştirmek üzere esasen mevcut olan, erkek ve meslek öğretmen okulu ile kız meslek öğretmen okuluna bina temin edilmesi ve bunların talebe kadrosunun üçer yüze çıkarılacak şekilde genişletilmesine karar verilmiştir"* gösterilmiştir. Üçüncü Millî Eğitim Şûrasında Teknik Öğretmen Okulları'nın eğitim süresi 3 yıldan 4 yıla çıkarılmış. Bundaki amaç son sınıftaki öğrencileri öğretmenlik mesleğine hazırlamak olmuştur. Böylece yüksek dereceli bir hale getirilen okullar "Erkek Teknik Öğretmen" ve "Kız Teknik Öğretmen Okulu" adını almıştır. 1938'de mesleki ve teknik okullarının sayıları 40 iken İnönü döneminde bu sayı 317'ye

yükselmiştir. Okuldaki öğrenci sayıları da 6528'ten 55.522'ye yükselmiştir (Cenan, 2015: 119-121).

2.3.5. Halk Eğitimi ve Köylüyü Aydınlatma Çalışmaları

1923'ten itibaren, Cumhuriyet'in ilkeleri ve değerleri doğrultusunda yürütülen çalışmaların, eğitim sisteminde de karşılık bulması ve bu yolla ülke geneline yayılması hedeflenmiştir. Ülkenin çağdaşlaşmasındaki süreçte, toplumsal değişimin bu çerçevede gerçekleşmesi, Cumhuriyetçi bireylerin yetişmesi ve ekonomik kalkınmanın sağlanması, eğitimin temel işlevi olarak görülmüştür. Ekonomisi tarıma dayanan ve nüfusunun çoğunluğu köylü nüfusa sahip Türkiye'de, değişimin köylerden başlanırsa başarıya ulaşılacağı düşünülmüştür. Bu konunun üzerinde Kurtuluş Savaşı döneminden beri durulmuş ve önemi vurgulanmıştır (Bozkurt, 2007: 108).

17 Şubat-4 Mart 1923 yılında gerçekleşen İzmir İktisat Kongresi'nde alınan kararlar, üretimin artırılması ve köylerde eğitimin nasıl yapılacağı üzerinde durulmuştur. Kongrede alınan kararlar şöyledir; köylülere ve çiftçilere modern tarım yöntemlerinin öğretilmesi için ücretsiz kitap ve dergi dağıtılması, okullarda uygulamalı tarım ve sanayi eğitimine ağırlık verilmesi, köylerde tarım eğitimi verecek ve örnek çiftliklerin kurulması planlanmıştır. Eğitimli bireylerin köy öğretmenliklerine yönlendirilmesi, askeri birliklerde tarım eğitiminin verilmesi ve sinema gibi araçlarla köy halkına faydalı bilgiler sunulması yenilikçi yaklaşımlar arasında yer almıştır. Bunun yanı sıra, köylerde ziraat okullarının açılmasına karar verilmiştir (İnan, 1989: 21-22).

Cumhuriyet'in ilk yıllarında, ülkenin nüfusu yaklaşık 13 milyon civarındaydı. Bu nüfusun %80'i köylerde yaşamakta ve ülkenin en önemli gelir kaynağı tarımsal faaliyete dayanmaktaydı. Ancak toplumsal yapının en büyük kesimini oluşturan köylüler, birbirlerinden ekonomik, sosyal, siyasi ve kültürel bağ olarak kopuk ve binlerce köyde dağınık bir şekilde yaşamaktaydılar. Bu durum da onların siyasal etkinlikten uzak kalmasına neden olmuştur. Halk Fırkası ilk önce, geniş köylü kitlelerini siyasal olarak harekete geçirecek bir köylü hareketi üzerine yoğunlaşmıştı (Tezel, 1986: 138).

Muhacirlerin iskânı için başlatılan numune köyler girişimi, tüm köylerin daha yaşanabilir ve modern bir yapıya kavuşmasını hedefleyen kapsamlı çalışmalarla desteklenmiştir. Bu süreç sonucunda 18 Mart 1924 yılında 442 sayılı Köy Kanunu kabul edilmiştir. 97 madde ve on bölümden oluşan bu kanunun ilk bölümünde köyün tanımı yapılmış ve köyler tüzel bir kişiliğe kavuşmuştur. Köylerin sınırının nasıl çizileceği en ince detayına

kadar düzenlenmiş ve devam eden sınır kavgalarının önüne geçilmeye çalışılmıştır. Köy kanunu, köy toplum ve kırsal kesim için kapsamlı bir dönüşüm hedefiyle hayata geçirilmiş olsa da başlangıçta yaratılan olumlu atmosfer uzun vadede sürdürülememiştir. İlk dönemlerde köy teşkilatlanmasında belirli kazanımlar sağlanmasına rağmen, uygulamaların diğer alanlarında beklenen başarı elde edilememiştir. Zaten sınırlı imkanlarla yaşamayı sürdüren köylüler açısından bu durum bir külfet haline gelmeye başlamıştır (Özer, 2012: 12-15).

1926'da çıkarılan Maarif Teşkilatı Kanunu'nda, ilk öğretmen okullarının açılmasının yanı sıra Köy Muallim Mektepleri de açılmıştır. Bu doğrultuda 1927-1928 öğretim yılında Kayseri Zencidere'de bir Köy Muallim Mektebi açılmış, Denizli Erkek Öğretmen Okulu da bu amaç için yeniden düzenlenmiştir. Bu öğretmen okullarının eğitim süresi 3 yıl olarak belirlenmiştir. Bu okuldan mezun olan öğretmenlere köyde, okulun yanında bir ev ve bahçe verilmesi planlanmıştır. Ayrıca bu okullara özel köy ihtiyaçlarına uygun bir müfredat hazırlanmıştır. John Dewey'in hazırlamış olduğu rapor doğrultusunda açılan bu okullar tarım çalışmaları ve uygulamalı derslerin eksikliği, öğretmen yetersizliği, araç-gereç eksikliğinden dolayı Kayseri Zencidere Köy Öğretmen Okulu 1932'de, Denizli Köy Öğretmen Okulu 1933'te kapatılmıştır. Okulların kapatılma nedenleri, köy ve şehir çocuklarının eğitiminde farklı yöntemlerin kullanılmaması ve yeni okullar açmak yerine mevcut öğretmen okullarının düzenlenmesi köylerdeki öğretmen ihtiyacını karşılamak için daha ekonomik bir çözüm olarak görülmesi yer almıştır (Tangülü, 2008: 21).

Türkiye'de ilköğretimin tüm köylere yayılmasını sağlamak ve öğretmeni köy yaşamının bir parçası haline getirmek için başlatılan ilk başarılı girişim "Köy Eğitimcileri Projesi" olmuştur. 1935'te Saffet Arıkan'ın MEB'e, İsmail Hakkı Tonguç'un da vekaleten İlköğretim Genel Müdürlüğü'ne atanması, bu eğitim projenin hayata geçirilmesi için gereken idari ve siyasi zemini oluşturmuştur. Köy eğitimcileri kursları ve köy öğretmen okulları, onların özveriyle çalışmaları ve iş birliği sayesinde faaliyete geçmiştir (Akkafa, 2010: 40).

1936 yılında Maarif Vekaleti bütçe görüşmeleri sırasında köy eğitimi meselesi tekrar gündeme getirilmiştir. Bakan Saffet Arıkan, dağınık köy tipinin ve dağınık nüfus yapısının en büyük problemlerden biri olduğunu vurgulamıştır. Nüfusu 150'den az 16.000, nüfusu 400'den az 16.000 köy olmak üzere toplamda 32.000 köy olduğunu ifade etmiştir. Tüm köylere öğretmen göndermenin imkânsız olduğunu belirtmiştir. Tüm hazırlıklar yapıldıktan sonra Temmuz 1936'da Eskişehir'in Mahmudiye Bucağındaki Çifteler Çiftliği'nde Köy Eğitmeni Yetiştirme Kursu açılmıştır (Arslan, 2006: 22). Bu kursta, Tarih, Matematik, Türkçe ve Yurt ve Yaşama Bilgisi gibi derslerin yanında ziraat aletleri, tarla ziraatı, tohum, yem, süt mamulleri, sütçülük, hayvancılık, arıcılık, ipekböcekçiliği, tavukçuluk, ipekböcekçiliği gibi ziraat dersleri

verilmiştir. Bu derslerin yanı sıra Ankara Yapı Mektebi öğretmen ve öğrencileri tarafından inşaat dersleri verilmiştir (Arslan, 2006: 25-26).

Eskişehir'den sonra Kocaeli, Erzincan, Edirne, İzmir, Kastamonu, Kars, Manisa, Kayseri ve Malatya'da eğitim kursu açılması planlanmıştır (Akkafa, 2010: 49). Eğitim kurslarında elde edilen başarılı sonuçlar, bu kurslarda uygulanan eğitim ve öğretim faaliyetlerinin daha düzenli bir yapıya kavuşturulması gerektiği fikrini doğurmuştur. Bunun üzerine 1937 yılında Eskişehir Çifteler ve İzmir Kızılçullu da iki Köy Öğretmen Okulu açılmıştır (Akkafa, 2010: 54). 1938 yılında Kırklareli Kepirtepe de 1939'da Kastamonu Gölköy'de bir Köy Öğretmen Okulu daha açılmıştır (Tozar, 2010: 69).

Köy Eğitim ve Köy Öğretmen Okulları önemli başarılar elde etmiş ve bu başarılar Köy Enstitüleri'nin kurulması kararını doğurmuştur. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, Bakan Hasan Ali Yücel ve İlköğretim Genel Müdürü İsmail Hakkı Tonguç'un çabalarıyla köyleri canlandırmak ve köylüleri de aydınlatmak için Köy Enstitüleri kurulması düşünülmüş, 17 Nisan 1940'ta TBMM'de 3803 sayılı kanunun kabul edilmesiyle Köy Enstitüleri resmen kurulmuştur (Arslan, 2006:74-75).

Köy Enstitüleri İnönü Dönemi'nin ve Türk eğitim tarihinin en önemli gelişmelerinden biridir. İnönü'nün 1946'da yapmış olduğu bir konuşmasında; *“Bütün siyasi ve askeri hayatımdaki vazifelerin hiçbirini kale almadan diyebilirim ki, öldüğüm zaman Türk Milletine iki eser bırakmış olacağım. Bunlardan biri köy okulları, diğeri de çoklu parti rejimdir”* diyerek köylünün eğitim hayatına, kurulan ve kurulacak olan köy enstitülerine verdiği önemi belirtmiştir (Tangülü, 2008: 29).

Ülkenin çeşitli şehirlerinde açılan Köy Enstitüleri şunlardır: Eskişehir Çifteler, Balıkesir Savaştepe, Kırklareli Kepirtepe, İzmir Kızılçullu, Malatya Akçadağ, Van Erciş, Kayseri Pazarören, Kastamonu Gölköy, Trabzon Vakfıkebir-Beşikdüzü, Antalya Aksu, Adapazarı Arifiye, Kars Cılavuz, Isparta Gönen, Kayseri Pazarören, Samsun Lâdik-Akpınar, Ankara Hasanoğlu, Sivas Yıldızeli-Pamukpınar, Erzurum Pulur, Konya Ereğli-İvriz, Aydın Ortaklar, Diyarbakır Ergani-Dicle, Adana Bahçe-Düziçi'nde Köy Enstitüleri eğitim hayatına başlamıştır (Evsile, 2019: 625).

Köy Enstitüleri, ilk mezunlarını 1942 vermiş olup 1952 yılına kadar eğitim hayatına devam etmiştir. Bu süre zarfında, ilköğretime 17.341 öğretmen, 8675 eğitimci kazandırmıştır. 1940'ta ilköğretimdeki okullaşma oranı %37,1 iken, 1950 yılında gelindiğinde bu oran %65,5'e yükselmiştir. Ayrıca, Köy Enstitüleri kırsal bölgelerde sağlık hizmetlerini geliştirmek için önemli bir adım atmıştır. 1946-1950 yılları arasında 1248 sağlık personeli yetiştirilmiştir (Giorgetti ve Batır, 2008: 47).

Halkı eğitmek ve köylüyü okur yazar hale getirmek amacıyla yapılan düzenlemelerden biri de harf inkılabından sonra, halka yeni harfleri öğretmek amacıyla 8 Kasım 1928'de Millet Mektebi Talimatnamesi hazırlanmış, 24 Kasım 1928'de Resmî Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir (Evsile, 2019: 627) (T.C. Resmî Gazete, 1928: 2). Millet Mekteplerinin çalışma faaliyetlerine destek vermek amacıyla okuma odaları kurulmuştur. Okuma odaları Millet Mektebi'ni bitirmiş olan kişilere okuma-yazma alışkanlığı sağlamak amacıyla açılmıştır (Gezer, 2012:19).

Halkevlerinin kurulma gerekçeleri, dönemin sosyal, siyasal ve ideolojik ihtiyaçlarından kaynaklanmaktadır. Bu gerekçelerin ilki, İkinci Meşrutiyet döneminden itibaren güç kazanan milliyetçilik düşüncesine halkçılık ilkesinin eklenmesi olmuştur. Cumhuriyetin temel prensiplerinden biri olan halkçılığın milliyetçilikle birlikte halka aktarılabilmesi amacıyla, bu ideolojileri bir arada taşıyacak kurumların oluşturulmasına ihtiyaç duyulmuştur. Bir diğer gerekçe ise okul çağını geçmiş bireylerin eğitimi konusundaki zorunluluktan kaynaklanmıştır. Cumhuriyet rejimi, devrimlerin benimsenmesi ve yeni ideolojinin toplumun tüm kesimlerine ulaştırılması için yetişkin eğitimi öncelikli bir alan olarak değerlendirmiştir. Bu çerçevede bireylerin modern devlet anlayışı doğrultusunda, sorumluluk sahibi yurttaşlar olarak yetiştirilmeleri hedeflenmiştir. Nitekim 1930'lu yıllarda sadece Türkiye'de değil, birçok ülkede yetişkin eğitimi önemli bir konu haline gelmiş ve vatandaşların eğitimi yoluyla toplumsal bütünlüğün sağlanması amaçlanmıştır. Türkiye'de bu doğrultuda Avrupa ülkelerinden uzmanlar davet etmiş, söz konusu uzmanların hazırladığı raporlar doğrultusunda çeşitli çalışmalar başlatılmıştır. Halkevlerinin kurulmasını gerekli kılan üçüncü önemli unsur ise, inkılâpların geniş halk kitlelerine yeterince nüfuz edememesi ve bu nedenle devlet ile halk, özellikle de aydın kesim ile halk arasında ciddi bir iletişim ve etkileşim eksikliğinin fark edilmesi olmuştur. Özellikle Serbest Cumhuriyet Fırkası denemesi, bu kopukluğu açık bir biçimde ortaya koymuştur. Bu duruma çözüm üretmek amacıyla, halk ile devlet arasındaki etkileşimi artıracak, sınıfsal farklılıkları azaltacak ve toplumun tüm kesimlerini ortak bir çatı altında buluşturacak bir yapıya ihtiyaç duyulmuş bu bağlamda halk evleri bir köprü işlevi görmek üzere kurulmuştur (Aktaş ve Özdemir, 2011: 188).

Tüm hazırlıkların ardından ilk Halkevleri 14 ilde açılmıştır. Bu iller, Ankara, Aydın, Bolu, Bursa, Afyon, Çanakkale, Diyarbakır, Konya, Denizli, Eskişehir, Eminönü, İzmir, Malatya ve Samsun'dur. 24 Haziran 1932'de 20 Halkevi daha açılmıştır. Açıldığı iller; Ordu, Kocaeli, Antalya, Edirne, Kastamonu, Gaziantep, Bilecik, Kayseri, Giresun, Silifke, Kırklareli, Rize, Sinop, Kütahya, Tekirdağ, Şebinkarahisar, Trabzon, Yozgat, Zonguldak ve Van'dır. Böylece Halkevlerinin sayısı 34'e çıkmıştır (Özdemir ve Aktaş, 2011: 247).

Halkevleri Talimatnamesinde halkın ilgisini çekmek ve kendilerine uygun bir çalışma alanı bulmalarını sağlamak amacıyla Halkevleri bünyesinde 9 şubenin kurulmasına karar verilmiştir (Özdemir ve Aktaş, 2011:250). Bu şubeler; Dil, Güzel Sanatlar Şubesi, Tarih ve Edebiyat Şubesi, Spor Şubesi, İhtimai Yardım Şubesi, Temsil Şubesi, Kütüphane ve Neşriyat Şubesi, Halk Dershaneleri ve Kurslar Şubesi, Müze ve Sergi Şubesi, Köycüler Şubesi faaliyet göstermiştir (C.H.F. Halkevleri Talimatnamesi, 1932: 6).

1932-1951 yılları arasında faaliyet gösteren Halkevleri, Türkiye'nin toplumsal ve kültürel tarihine yön veren önemli bir eğitim kuruluşu olmuştur. Atatürk başta olmak üzere dönemin önde gelen devlet adamları, Halkevleri çalışmalarına aktif olarak katılmışlar ve bu yapıyı desteklemişlerdir. Bu sayede geniş halk kitlerinin halkevlerinde gerçekleşen faaliyetlere katılımı sağlanmıştır (Gezer, 2012:23).

2.3.6. Tarım ve Sanayi Odaklı Eğitim Çalışmaları

Cumhuriyet döneminde, tarım ülke kalkınmasının ana unsuru olarak görülmüş ve nüfusun yaklaşık %80'inin köyde yaşıyor olması nedeniyle toplumun büyük bir kısmının geçim kaynağını oluşturmuştur. Tarıma dayalı endüstri ise o dönemde yeterince gelişmemiş, savaş yıllarında durmuş ve ekonomik faaliyet sekteye uğramıştır. Tüm bunlar, ülkenin kalkınma stratejilerinde tarımın öncelikli bir yere sahip olmasına neden olmuştur. Tarım ülke kalkınmasında öncelikli meslekler arasında yer almış ve bu alanda ciddi eksiklikler ve sorunlarla karşılaşmıştır. Tarım aletlerinin ve makinelerinin ilkel düzeyde kalmış olması tarımın büyük ölçüde insan ve hayvan gücüyle yapılmasına neden olmuştur. Bu durumda, geniş toprak büyük toprak sahiplerinin verimli üretim yapmasına engel olmuş ve ortakçılık sisteminin yaygınlaşmasına sebep olmuştur. Bu sorunun dışında tohum, gübre ve sulama yönetimleri de yeterince gelişmemiştir. Bundan dolayı tarımsal faaliyet düşük seviyelerde kalmış, doğal yollar ile sulama yapabilen ve verimli sayılan arazilerinde dışında kalan alanların %90'ında sadece hububat üretimi yapılmıştır. Bu tablo, tarımdaki eksikliklerin ülke kalkınmasını nasıl olumsuz etkilediğini ortaya koymuştur. Tarımda yaşanan bir diğer sorunda, ulaşım imkanlarının yetersiz olması olmuştur. Bu eksiklik sebebiyle ihtiyaç fazlası ürünlerin ticareti yapılamamış ve köylü halkında kendi kendine yetme anlayışı benimsenmiştir. Bu durum, köylerin kendi içine kapanmasına ve dış dünya ile bağlantısının zayıflamasına neden olmuştur (Gökkaya, 2019:19-20).

Atatürk, tarımsal eğitimin önemini vurgulamış ve bu alanda kapsamlı çalışmalar yapılmasını desteklemiştir. 1923 yılında gerçekleştirilen İzmir İktisat Kongresi'nde, yüksek

düzeyde eğitim sağlamak için bir ziraat mektebi açılması kararlaştırılmıştır. Ayrıca her livada yakın köyler için yatılı mektepler açılması ve bu okullarda uygulamalı ve teorik ziraat derslerinin verilmesi, kırsalalarda ve askeri eğitim alanlarında da uygulamalı şekilde ziraat eğitimi yapılmasına karar verilmiştir. Köylünün ziraat usullerini öğrenebilmesi için kitap ve dergilerin ücretsiz dağıtılması ve ziraatla ilgili konferanslar düzenlenerek köylüye bilgi verilmesi planlanmıştır. Milli Mücadeleden sonra tarımsal eğitim ile ilgili ilk uygulama 1922 yılında çıkarılan 254 sayılı kanunla 12 yerde Orta Ziraat Okulları açılmıştır. Bu okulların yönetimi ve giderleri Ziraat Bankası tarafından sağlanacak, eğitim yönetimi ve müfredatı İktisat Vekaleti tarafından denetlenmiştir. Bu okullar 2 yıl gibi kısa bir süre içinde Bursa, Adana, İzmir, Kastamonu, Erzurum, Sivas, Çorum, Konya, Edirne, Ankara, Erzincan ve Kepsut (Balıkesir)'de açılmıştır. Ayrıca Adana ve Ankara'da ilkokul mezunlarını kabul eden üç yıllık Ziraat Makinist Okulları açılmıştır (İnci, 2010: 364).

Atatürk, 1 Kasım 1926'da TBMM'nin açılış konuşmasında, ziraatı milli ekonominin temeli olarak gördüğünü dile getirmiş ve bu alanın bilimsel yöntemlerle geliştirilmesi üzerinde durmuş ve şunları söylemiştir: *“Ülkemizin bir tarım memleketi olduğu göz önünde bulundurulduğunda, en büyük güç ve zenginlik kaynağımızın toprak olduğu açıkça ortadadır. Cesaretle ifade etmeliyiz ki, ülkemizin tarım alanında sahip olduğu potansiyeli geliştirecek bilimsel ve pratik yeterliliğe sahip uzmanlarımızın sayısı oldukça azdır. Bu nedenle tarımsal örgütlenme yapımızın, tarım okullarımızın ve genel tarımsal faaliyetlerimizin bilimsel yöntemler doğrultusunda yeniden düzenlenmesi gerekmektedir. Bu düzenlemelerin, alanında uzman kişilerin rehberliğinde kararlılıkla hayata geçirilmesi gerektiği düşüncesindeyim”* (T.B.M.M. T.D., 1926: 3). Atatürk'ün önerileri doğrultusunda 1927 yılında yürürlüğe giren 1109 sayılı Ziraat ve Baytar Enstitüleriyle Âli Mektepleri Tesisine ve Ziraat Eğitiminin İslahına Dair Kanun'un çıkarılması ile orta ve yüksek seviyedeki ziraat okullarının yeniden yapılandırılması süreci başlamıştır (İnci, 2010: 365). Önce 1 Temmuz 1928 yılında Halkalı Ziraat Mekteb-i Âli'si ile tüm orta dereceli ziraat mektepleri kapatılmıştır. Bu kurumlarda görev yapan öğretmenler, bilgi ve deneyimlerini artırmak için çoğunluğu Almanya olmak üzere Avrupa'nın farklı ülkelerine gönderilmiştir. Eğitimini tamamladıktan sonra Türkiye'ye geri dönen öğretmenlerle birlikte zirai eğitim 1930 yılından itibaren yeniden yapılandırılmış ve modern sisteme geçiş sağlanmıştır (Kırkpınar, 2024: 34). Yapılan çalışmaların ardından aynı yıl Ankara'da Yüksek Ziraat Mektebi açılmıştır. Bu okulda eğitim gören öğrenciler Atatürk Orman Çiftliğinde staj yapmaya başlamışlardır. Yine 1930 yılından itibaren İstanbul Halkalıdaki yüksek okul yerine bir Orta Ziraat Mektebi kurulmuştur. Daha sonra Bursa, İzmir ve Adana'da da Orta Ziraat Mektepleri açılmıştır (İnci, 2010: 366). 1930 yılında Ankara'da

kurulan Yüksek Ziraat Mektebi, 20 Haziran 1933'te çıkarılan 2291 sayılı kanun ile Yüksek Ziraat Enstitüsüne çevrilmiştir (T.C. Resmî Gazete, 1933: 2750). Bu enstitü Ziraat Sanatları, Ziraat, Veteriner ve Orman Fakültesi, Tabii Bilimlerinden, oluşmuştur. Bu enstitü kurulduğu tarihten 1946 yılına kadar 102'si kız, 1666'sı erkek olmak üzere toplam 1760 öğrenci mezun olmuştur (İnci, 2010: 366).

İsmet İnönü Dönemi'nde örgün eğitim sisteminde hem yüksek düzeydeki ziraat eğitimine hem de alt kademedeki ziraat okullarının örgütlenmesine önem verilmiştir. 1933'te Ankara'da kurulmuş olan Yüksek Ziraat Enstitüsü 1948 yılına kadar eğitim faaliyetlerini sürdürmüştür. 1946 yılından çıkarılan Üniversiteler Kanunu ile Türkiye'de bir "Tarım Üniversitesi" açılması planlanmış ancak bu girişim hayata geçirilememiştir. Daha sonra TBMM'nin aldığı karar doğrultusunda Yüksek Ziraat Enstitüsü, 7 Temmuz 1948 tarih ve 5234 sayılı Üniversiteler Kanununa Ek kanunla Ankara ve İstanbul Üniversitelerinin bünyesine katılmıştır. Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü üniversiteler kanuna göre bağımsız bir üniversite statüsünde değerlendirilmemiş, mevcut fakültelerinin Ankara ve İstanbul Üniversiteleri'ne katılması yönündeki karar Mart 1948'de alınmıştır. TBMM Bütçe Komisyonu'nun kararı doğrultusunda, Ziraat ve Veteriner Fakülteleri Ankara Üniversitesi'ne, Orman Fakültesi ise İstanbul Üniversitesi'ne bağlanmasına karar verilmiştir. 1950 yılına kadar orta düzeydeki zirai eğitim kurumlarının sayılarında herhangi bir artış gözlenmemiştir. Mevcut durumdaki İstanbul, Adana ve İzmir (Bornova), Bursa Ziraat Okulları 1949'da toplanan Birinci Ziraat Okulları Kongresi'nde "Bölge Ziraat Okulu" adını almıştır. Hayvan Sağlık Memurları ve Nalbant Mektebi, Bursa ve Bolu Orta Orman mektepleri eğitim hayatına aynı isim ve müfredatta devam etmiştir (Kırkpınar, 2024: 67-68).

1940 yılında Ankara'da "Tarım Alet ve Makineleri Uzmanlık Okulu" açılmıştır. Bu okul ülke tarımının modernleşme ve makineleşme sürecine destek sağlayacak insan gücünü yetiştirmeyi amaçlamıştır. Ortaöğretim seviyesindeki bu eğitim kurumu 1946'da yükseköğretim seviyesine çıkartılmış, ancak beklenen performansının alınamamasından dolayı 1950 yılında kapatılmıştır. Ziraat eğitimi alanına yaşanan diğer bir gelişme ise Köy Enstitülerine alternatif olarak tasarlanan "Teknik Ziraat ve Teknik Bahçıvanlık Okulları" modeli olmuştur. Dönemin Ziraat Vekili Prof. Dr. Şevket Raşit Hatipoğlu tarafından geliştirilen bu eğitim model ilkökul mezunu çiftçi çocuklarına modern tarım tekniklerini öğretmeyi hedeflemiştir. Bu amaçla 1943'te 4486 sayılı kanunla toplam 3 yıllık uygulamalı ve teorik bir eğitim imkânı sunmuştur. Bu okuldaki mezun olan öğrenciler kanun gereği devletin çeşitli kademelerinde görev alma hakkı tanınmamış ancak 1953'te bahsi geçen kanunun 15. ve 16. maddelerinde değişiklik yapılmıştır. 6151 sayılı yasa ile yapılan düzenlemeler sonucunda bu

okuldan mezun olanlara devletin çeşitli kademelerinde görev alabilme hakkı tanınmıştır. Tüm hazırlıklar yapıldıktan sonra 1943-1947 yılları arasında Beylikçayı (Hatay-Reyhanlı), Beydere (Manisa), Gökhöyük (Amasya), Kocaş (Niğde-Aksaray), Özden (Konya-Sarayönü), ve Beylikçayı (Hatay-Reyhanlı) olmak üzere 5 tane Teknik Ziraat Okulu, Alata (İçel-Mersin) ve Çayırova (Gebze-Kocaeli) olmak üzere 2 tane Teknik Bahçıvanlık Okulu açılmıştır (Kırkpınar, 2024: 70-71).

2.3.7. Din Eğitimi

Cumhuriyetin ilan edilmesiyle Türkiye’de eğitim alanında önemli düzenlemeler yapılmıştır. Bunlardan biri 1924’te yürürlüğe giren Tevhid-i Tedrisat Kanunudur. Bu kanunla tüm eğitim kurumları (medreseler, mektepler, azınlık okulları vb.) MEB’e bağlı hale getirilmiştir. Bu kapsamda, özellikle din ve din eğitimiyle ilgili yeni düzenlemeler hayata geçirilmiştir. Yapılan düzenlemeler sonucunda din dersine, ilkokul müfredatında “Kur’an-ı Kerim ve Din Dersleri” adı ile 2,3,4 ve 5. sınıflarda ikişer saat, ortaokulların 1 ve 2. sınıflarında “Din Bilgisi” adıyla birer saatlik dersler yer almıştır. Fakat kısa bir zaman sonra devlet okullarında din dersleri verilmesinin uygun olmayacağı sonucuna varılmış ve sırayla 1924’te lise müfredatından, 1927 yılında yapılan ek düzenleme ile ortaokul müfredatından çıkartılmıştır. Şehirdeki ilkokullarda ise 1927-1928 yılından itibaren 3,4, ve 5. sınıflarda birer saat din dersi verilmiştir. 1929 yılında aynı sınıflarda olan bu dersin sınavsız olmasına karar verilmiştir. 1930 yılında ise din dersinin yalnızca 5. sınıf öğrencilerine isteğe bağlı olarak belirli gün ve saatlerde verileceği belirtilmiştir. 1931-1932 yılından itibaren ilkokullardan, 1939’da da köy okullarının müfredatından din dersi kaldırılmıştır. Bunun yanı sıra 1931 yılında din dersleri ilkokul ve öğretmen okullarının müfredatından kaldırılmış, bu dersin öğretiminde görev alan öğretmenlerin sayısı azaltılmış ve kadroları farklı alanlara kaydırılmıştır. Sonraki düzenlemelerle din dersleri, aşamalı olarak hem ilk hem de orta öğretim müfredatından tamamen çıkarılmış ve 1949 yılına kadar okullarda din eğitime yer verilmemiştir (Demir, 2020: 144-145).

Tevhid-i Tedrisat Kanunun 4. maddesine göre; “*Maarif Vekaleti (Eğitim Bakanlığı) yüksek din uzmanları yetiştirilmek üzere Darülfünunda bir İlahiyat Fakültesi kurulacak, imam ve hatip gibi din hizmetlerinin yerine getirilmesi amacıyla görevli memurların yetişmesi için de ayrı okullar açılacaktır*” yasada olduğu gibi imam ve hatip okulları 1924 yılında İstanbul ve 28 ayrı yerde faaliyete geçmiştir. Din görevlileri için yüksek seviyede eğitim veren Süleymaniye Medresesi’nin misyonu, İstanbul Üniversitesi bünyesinde kurulan İlahiyat

Fakültesine devredilmiştir. Ancak öğrenci sayısındaki azalma nedeniyle imam ve hatip okullarının sayısı zaman geçtikçe azalma yaşandığı gözlemlenmiştir. 1924'te 28 okulda 2258 öğrenci ve 300 öğretmen mevcutken bu sayı 1932'de 10 okula daha sonra ise sadece İstanbul ve Konya'da olmak üzere 2'ye düşmüştür (Kara, 2017: 119). Daha sonra bunlar da 1933 yılından tamamen kapatılmıştır. Bundan sonra din adamları Diyanet İşleri Başkanlığı'nın denetimi altındaki Kur'an kurslarında yetiştirilmeye başlanmıştır (Kara, 2017: 127).

1946 yılında çok partili siyasi hayata geçişle birlikte halkın din eğitimi konusundaki ihtiyaç ve taleplerine dikkat edilmeye başlanmıştır. 1948 yılında ilkokullarda din derslerinin yeniden müfredata dahil edilmesine karar verilmiş, ancak ders kitaplarının hazır olmamasından dolayı uygulama 1949 yılında hayata geçirilmiştir. Yeni düzenlemeye göre, ilkokul 4. ve 5. sınıf öğrencilerinden isteyenlere, velilerinin yazılı izniyle ve genel öğretim saatleri dışında, haftada ikişer saat olarak verilmesine karar verilmiştir. Ancak uygulama esnasında yaşanan problemlerden dolayı ve çok partili hayatın getirmiş olduğu olumlu atmosferinde etkisiyle, din dersleri 1950 yılında genel ders saatleri içerisinde verilmeye başlanmıştır. (Zengin, 2017: 123-124).

2.3.8. Yükseköğretim

Yükseköğretim, ülkenin bilim ve teknoloji politikaları ile toplumun farklı düzeylerde nitelikli insan kaynağına olan gereksinimi dikkate alarak, öğrencileri ilgi ve yeteneklerine uygun biçimde yetiştirmeyi, bilimsel araştırmalar yürütmeyi, elde edilen bilgi ve bulguları yayımlayarak bilim ve teknolojinin gelişimine katkı sağlamayı ve kültürel gelişimi destekleyecek faaliyetleri sürdürmeyi amaçlayan bir eğitim sistemidir (Ceylan, 2008: 1).

Cumhuriyet ilan edildiği zaman ülkede tek üniversite Darülfünundu. Darülfünün bünyesinde 9 fakülte ve yüksek okul mevcuttu, bu eğitim kurumunda 2914 öğrenci eğitim almakta ve 328 öğretim üyesi de görev yapmaktaydı. Cumhuriyet döneminde üniversite ile ilgili ilk düzenleme 1924'te çıkarılan 493 sayılı kanun ile yapılmıştır. Bu kanunla üniversiteye idari ve mali özerklik hakkı verilmiştir. Medreseler kapatılmış ve Darülfünün yeniden düzenlenerek "İstanbul Darülfünunu" adını almış ve daha sonra tıp, hukuk, edebiyat ve fen fakülteleri kurulmuştur. Ankara'da 1923'te açılan ilk yüksek okul Harp Okulu olmuştur. Daha sonra 1925'te yatılı Hukuk Mektebi, Gazi Orta Öğretmen Okulu, Musiki Muallim Mektebi ve 1927'de Eğitim Enstitüsü açılmıştır. 1933 yılında Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü, 1934'te Milli Musiki ve Temsil Akademisi, 1935'te Ankara Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, 1937'de Ankara Tıp Fakültesi açılmıştır. İstanbul'da 1925'te İlahiyat Fakültesi, Ulum-ı Aliye-i Ticariye,

1927’de Devlet Sanatlar Akademisi, 1928 yılında Yüksek Mühendis Mektebi açılmıştır. (Ceylan, 2008: 10-11).

16 Ocak 1932 yılında Türkiye’ye davet edilen Prof. Albert Malche’den Darülfünunun yeniden düzenlenmesi için bir rapor hazırlanması istenmiştir. Malche’nin yaptığı incelemeler sonucunda hazırlamış olduğu raporu 29 Mayıs 1932’de meclise sunmuştur. Bu rapor doğrultusunda 1933 üniversite reformu gerçekleşmiştir. Bu reform kapsamında Darülfünunun ayrıcalıklı kurumsal ve mali özerklik statüsü sona ermiştir. Darülfünun hocalarının üçte birinin görevine son verilmiştir. Mayıs 1933 çıkarılan 2252 sayılı kanun ile Darülfünun kapatılmış yerine İstanbul Üniversitesi kurulmuştur. Bakanlar Kurulunca 11.10.1934’te kabul edilen talimatnameyle üniversite rektörü MEB temsilcisi durumuna getirilmiştir (Ceylan, 2008: 12-13).

1940’ta Ankara Hukuk Fakültesi MEB’e devredilmiş olup, Dil-Tarih ve Coğrafya, Hukuk Fakültesi, Tıp ve Fen Fakültelerinin birleştirilmesiyle 1943 yılında 4492 sayılı yasayla Ankara Üniversitesi kurulmuştur. 1944 yılında Bayındırlık Bakanlığı tarafından yönetilen İstanbul Yüksek Mühendis Mektebi MEB’e bağlanarak İstanbul Teknik Üniversitesi açılmıştır. 1948 yılında Ankara Üniversitesine bağlı Veterinerlik Fakültesi, İstanbul Üniversitesine bağlı Orman Fakültesi, 1949’da Ankara Üniversitesine bağlı İlahiyat Fakültesi, 1950 yılında da Siyasal Bilgiler Fakültesi eğitim hayatına başlamıştır. Bu dönemdeki hümanist eğitim anlayışının bir yansıması olarak Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesine bağlı “Filoloji” kürsüsü kurulmuştur (Yüce, 2008: 27).

İsmet İnönü döneminde eğitim alanında yaşanan en önemli gelişmelerden birisi 13 Haziran 1946 tarih ve 4936 sayılı kanun ile çıkarılan “Üniversiteler Kanunu” olmuştur. Bu kanun ile Ankara Üniversitesi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul Teknik Üniversitesi’ne özerklik ve tüzel kişilik hakları tekrar geri verilmiştir (Çalık, 2012: 105).

III. BÖLÜM

3. DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİ EĞİTİM POLİTİKALARI VE KURUMLARI

3.1. Demokrat Parti Hükümet Programlarında Eğitim

DP 1946'da yayımlamış olduğu parti programında eğitim sistemine ilişkin görüşlerini detaylı şekilde açıklamıştır. Parti programında yer alan eğitim alanındaki ilkeler:

Madde 13 *“Devlet yurttaşlar arasında ortak bir tarih, kültür ve ülkü birliğine dayanan ayrımcı eğilimleri reddeden bir milliyetçilik anlayışını benimsemiştir. Tüm yurttaşlar din ve ırk farkı gözetmeksizin Türk kabul edilir Türk olmanın tüm haklarına sahiptir. Eğitimin bu milliyetçilik idealine hizmet etmesi temel bir görev olarak görülmektedir.”*

Madde 14 *“Laiklik, devletin din işlerine karışmaması ve dinin de yasama süreçlerinde belirleyici bir rol oynamaması şeklinde tanımlanır. Din özgürlüğü ise temel insan hakkı olarak kabul edilir. Ancak, dinin siyasal bir araç olarak kullanılması, devlet işlerine müdahil edilmesi, diğer inançlara karşı propaganda amacıyla kullanılması ve bağnaz duyguları hareket geçirmesi gibi durumlara kesinlikle hoşgörü gösterilmemesi gerektiği vurgulanmaktadır.”*

Madde 34 *“Milli Eğitim’de birlik ilkesine bağlı kalınır. Eğitim ve öğretim sisteminin tüm yurтта aynı temeller üzerine oturması savunulur.”*

Madde 35 *“Eğitim sistemi, genel bir plana dayanarak düzenlenmeli, gelecek nesiller sadece ilim ve teknikle değil, aynı zamanda milli ve insani manevi değerlerle de donatılmalıdır.”*

Madde 36 *“İlköğretim, eğitim sisteminin temelidir. İlkokul öğretmenleri aynı anlayış ve bilgi düzeyine sahip olmalı, aralarında farklı zümrelerin oluşturulmasına izin verilmemelidir.”*

Madde 37 *“Ortaöğretim kurumları gerek program gerekse öğretim araçları (laboratuvar, kütüphane vb.) açısından geliştirilmeli özellikle liseler, yüksek öğretime hazırlayıcı bir niteliğe kavuşturulmalıdır.”*

Madde 38 *“Teknik öğretim kurumları, ülke genelinde yaygınlaştırılmalı ve bu kurumların çalışmaları ülkenin ekonomik ihtiyaçlarına göre düzenlenmelidir.”*

Madde 39 *“Yükseköğretim sistemi, kalite odaklı bir anlayışla güçlendirilmeli ve batıdaki muadilleri ile aynı seviyeye getirilmelidir. Üniversiteler bilimsel ve idari özerkliğe sahip olmalı, bünyelerinde araştırma enstitüleri kurulmalı ve ülkeye özgü araştırmalara önem verilmelidir.”*

Madde 40 *“Bilim, teknik, sanat ve kültür faaliyetlerinin gelişmesi için her türlü imkân sağlanmalı yetenek ve kabiliyetler desteklenmeli, kütüphane, müze, tiyatro ve konservatuvarlar*

kurulmalı, yayıncılık teşvik edilmeli, Türk dilinin gelişmesi için bilimsel çalışmalar desteklenmelidir. Tüm bu faaliyetler siyasi ve idari müdahalelerden uzak tutulmalıdır.”

Madde 41 *“Eğitimde yükselmeye imkân tanınmalıdır. Kabiliyet ve yeterliliğe sahip bir ilkokul öğretmenin üniversite profesörlüğüne kadar yükselebilmesi için gerekli yasal düzenlemeler yapılmalıdır.”*

Madde 42 *“Doğu bölgesinde, tüm derecelerdeki okullar ile fakülte ve enstitüleri kapsayan bir Kültür Merkezi kurulması gerektiği”* şeklinde ifade edilmiştir (DP Parti Tüzük ve Programı, 1952 :55-57)

Birinci DP Hükümeti'nin eğitimle ilgili programı, meclisin 29.05.1950 günü yapılan oturumunda Adnan Menderes tarafından genel kurula sunulmuştur. Söz konusu program; *“Maddi bakımdan ne kadar ilerlemiş olursa olsun, milli, ahlaki sarsılmaz esaslara dayanmayan, ruhunda manevi kıymetlere yer vermeyen bir cemiyetin, bugünkü karışık dünya şartları içinde kötü akıbetlere sürükleneceği tabiidir. Talim ve terbiye sisteminde bu gayeyi göz önünde bulundurmayan, gençliğini milli karakterine ve ananelerine göre manevi ve insani kıymetlerle teçhiz edemeyen bir memlekette ilmin ve teknik bilginin yayılmış olması, hür ve müstakil bir millet olarak yaşamanın teminatı sayılamaz. Yıllardan beri sarıh bir istikametten ve rasyonel bir plandan mahrum olduğu için mütemadiyen değişikliklere, sarsıntılara uğrayan maarifimizin, milletçe katlanılan büyük maddi fedakârlıklara mütenasip bir verimlilik arz etmediği açık bir hakikattir. Hükümetimiz, parti programında tespit edilmiş esaslar dairesinde, bu büyük milli davayı bir kül halinde ehemmiyetle ele almış bulunuyor. Tamamıyla demokratik bir ruh ile ilmin son neticelerine göre tespit edilecek geniş ve teferruatlı bir program içinde maarif nimetini memleketin her tarafına müsavi şartlarla yaymayı temin edecek kanun tasarılarını hazırlıklarımız biter bitmez yüksek tasvibinize arz edeceğiz”* şeklinde açıklanmıştır (Neziroğlu ve Yılmaz, 2013:757).

DP'nin ilk iktidar döneminde, Millî Eğitim Bakanı Avni Başman'ın istifasının ardından kısa süreliğine Nuri Özkan vekaleten bu görevi üstlenmiş ancak bu süreçte kayda değer bir gelişme yaşanmamıştır. Daha sonra, Tevfik İleri Millî Eğitim Bakanlığı görevine getirilmiş ve bu dönem, onun ilk bakanlık dönemi olmuştur. Tevfik İleri bu dönemde yeni okullaşma faaliyetlerinden daha çok mevcut eğitim kurumlarının bakım ve onarımına ağırlık vermiş, okul açma konusunda ise uzun vadeli planlar yapmıştır. CHP döneminde isteğe bağlı olan din dersleri, 21 Ekim 1950 tarihinde alınan bir kararla ilkokulların 4. ve 5. sınıflarında zorunlu hale getirilmiştir. Aynı süreçte, dönemin güçlü antikomünist söylemleri eğitim politikalarına da yansımış, bu doğrultuda MEB, geçmişte komünist faaliyetlerde bulunduğu gerekçesiyle tutuklanan kişilerin isimlerini Cumhuriyet Savcılığı'ndan talep etmiştir. Ayrıca, öğretmenlerin

siyasi partilerle ilişki kurmaları yasaklanmış, bu kurala aykırı hareket edenler hakkında işlem yapılacağı belirtilmiştir. Bu süreçte dini değerler öne çıkarılmış, CHP döneminde eğitimde temel kabul edilen hümanist yaklaşım geri plana itilmiştir (Taşdöven, 2013:39).

Eğitim alanındaki bu dönüşümlerle birlikte, bürokratik ve askeri kadrolarda da önemli değişiklikler yapılmış, 18 Haziran 1950’de yayımlanan bir genelge ile memur kadrolarında düzenlemeye gidilmiştir. Bu gelişmeler, muhalefetle iktidar arasındaki ilişkilerin gerilmesine neden olmuş, birçok öğretmen ve memur sürgün edilmiştir. DP hükümeti, dış politikada ABD ile ilişkileri güçlendirmiş, bu doğrultuda çeşitli alanlarda Amerikan uzmanları Türkiye’ye davet ederek eğitim sistemi üzerine raporlar hazırlatmıştır. Uzmanlardan biri olan Watson Deickerman özellikle köy eğitimi ve köy öğretmeni yetiştirme konularına değinmiş, halk eğitiminin demokratik gelişimi açısından önemine dikkat çekmiştir. Dönemin diğer önemli gelişmesi ise, hükümetin meclise danışmadan Kore’ye asker gönderme kararı alması olmuştur. Bu durum, siyasi tartışmalara yol açmış hükümetin dış politika anlayışı muhalefet tarafından eleştirilmiştir. Öte yandan, parti teşkilatı hükümeti muhalefet karşısında yeterince kararlı davranmamakla suçlamıştır. Yaşanan bu iç ve dış gelişmeler sonucunda birinci Menderes hükümeti istifa etmiş yerini ikinci Menderes hükümeti kurulmuştur (Taşdöven, 2013:40).

İkinci Menderes Hükümeti döneminde, iki Millî Eğitim Bakanı görev yapmıştır. Bunlardan biri kabinedeki görevine devam eden Tevfik İleri ile onun istifa etmesinin ardından göreve gelen Prof. Dr. Salim Burçak olmuştur. Bu hükümet, Menderes Hükümetleri arasında eğitime en fazla önem veren hükümet olarak öne çıkmıştır.

Başbakan Adnan Menderes ikinci hükümetin eğitim ile ilgili görüşlerini:

“Memlekette ilk, orta, yüksek ve teknik öğretim şubelerinin bir tek umumi maarif siyasetine göre idare edilmesi yoluna girilmiştir. Bu suretle muhtelif derece ve istikametteki maarif müesseselerinin ahenkli bir şekilde gelişmeleri sağlanmış olacaktır. Teknik öğretim okullarında ziraat ve yol kalkınmasının makineleşmesine muvazi olarak bölge ihtiyaçlarına lüzumlu ustalar yetiştirmek üzere kurslar ve şubeler kurulacaktır. Köy okullarının inşasında Doğu illeri ile bu iller kadar geri kalmış diğer illerin ihtiyaçları ön planda tutulacak ve köylü vatandaşlarımızı mükellefiyete tabi tutan mevzuat kaldırılacaktır. Doğuda bir üniversitenin temeli atılacaktır. Umumi terbiyemizde milli ve insani hedefleri gözden kaçırmadan ilmi ve pedagojik esaslara göre karakter şahsiyet ve maneviyat gelişmesine ehemmiyet vereceğiz. Gençliğini milli karakterlerine ve ananelerine göre manevi ve insani kıymetlerle teçhiz edemeyen bir memlekette ilmin ve teknik bilginin yayılmış olması, hür ve müstakil bir millet olarak yaşamanın teminatı sayılamaz. Gençliğimizin “Vatan” ideali etrafında toplanmasını hareket noktası olarak alıyoruz. İlkokul öğretmenlerinin gerekli hususiyetler göz önünde

bulundurulmak şartıyla aynı menşeden gelmelerine ve umumiyetle öğretmenlerimizin çok iyi vasıfta yetişmelerine ehemmiyet vereceğiz. Tahsil ve terbiyede ilmi usullere sıkı sıkıya bağlı kalacağız” sözleriyle dile getirmiştir (Yüce, 2008:42-43). O kısaca; eğitim politikalarında bütünlük sağlanması amacıyla, tüm öğretim kademelerinin tek bir genel eğitim anlayışıyla yönetilmeye başlandığına, teknik okullarda bölgesel ihtiyaçlara uygun meslekî kurslar açılacağını, özellikle tarım ve yol yapımının destekleneceğini ifade etmiştir. Ayrıca ülkenin doğu bölgesinin ve geri kalmış diğer bölgelerin okul ihtiyaçlarına öncelik verileceğine, köylüye ağır gelen uygulamaların kaldırılacağına işaret etmiştir. Bölgede bir üniversite kurulmasının planlandığı, eğitimde milli ve insani değerlerin gözetileceği, karakter ve maneviyat gelişimine önem verileceğini belirtmiştir. Gençlerin vatan idealine bağlı, güçlü bir kimlikle yetiştirilmesi amaçlandığını, öğretmenlerin nitelikli olması ve tüm bu süreçte bilimsel ve pedagojik yöntemlere bağlı kalınacağını anlatmıştır.

DP hükümet programında eğitimde fırsat eşitliğinin sağlanacağı, eğitimde geri kalmış illere öncelik tanınacağı ve köylü vatandaşların üzerinden okul yapımı gibi yüklerinin kaldırılacağı belirtilmiştir. Bu kapsamda, özellikle okul inşa etme zorunluluğunun ortadan kaldırılması vaat edilmiştir. CHP döneminde uygulanan ve Köy Enstitüleri sistemi ile özdeşleşen bu uygulama, DP iktidarı tarafından sona erdirilmiştir. Programda pedagojik ilişkilere daha fazla önem verileceği, teknik okullara ve halk eğitimine ağırlık verileceği ifade edilmiştir. Ayrıca, öğretmen yetiştiren kurumlar arası birlik sağlanması ve bu kurumların tek bir çatı altında toplanması hedeflenmiştir. Bu doğrultuda, köy enstitüleri ile ilk öğretmen okulları birleştirilmiş ve öğretmen eğitimi yeniden yapılandırılmıştır (Yüce, 2008:43).

Hükümet programında, hükümetin din ve dünya işlerinin ayrı tutulacağı belirtilmiş, vicdan özgürlüğü demokratik bir hak olarak tanımlanmıştır. Bu doğrultuda her türlü baskıya son verileceği vurgulanmıştır. Başbakan Menderes, Arapça ezan yasağının kaldırılması, ilkokullarda din derslerinin zorunlu hale getirilmesi ve din üzerindeki kısıtlamaların giderilmesi yönünde yapılan düzenlemeleri savunmuş, ancak bu uygulamalar bazı muhafazakâr kesimleri cesaretlendirmiş ve bu kesimlerin devrimlere yönelik eleştirel tutumlarını daha görünür hale getirdiği yönündeki tartışmalar kamuoyunda tartışmalara neden olmuştur. CHP, Atatürk ve devrimlerine yönelen bu saldırıların toplumda tehlikeli sonuçlar doğurabileceğini savunarak, hükümetin dinin siyasete alet edilmemesi için gerekli önlemleri almasını talep etmiştir (Taşdöven, 2013:42).

Üçüncü Menderes hükümeti genel seçimlerin ardından 15 Mayıs 1954 yılında kurulmuştur. Millî Eğitim Bakanlığı görevini Celal Yardımcı üstlenmiştir. Bu dönemde halkın ve genç neslin manevi değerlerle donatılması, ulusal bağımsızlık ve özgürlük bilincinin

pekiştirilmesi öncelikli hedefler arasında yer almıştır. DP'nin iktidara geldiği tarihten itibaren eğitime ayrılan bütçe kaynaklarının artırıldığı vurgulanmıştır. Ancak bu dönemde yeni bir eğitim politikası geliştirilmemiş önceki hükümetler döneminde başlatılan çalışmalara devam edileceği ifade edilmiştir (Yüce, 2008:44).

Dönemin Millî Eğitim Bakanı Celal Yardımcı, göreve geldiğinde önceki hükümetler döneminde başlatılmış çalışmaların devam ettirilmesini temel ilke olarak benimsemiştir. Yardımcı, özellikle Doğu Üniversitesi'nin kuruluş sürecinin hızlandırılması, ilköğretim kanunun yeniden düzenlenmesi, öğretmenlerin disiplin işlemlerinin gözden geçirilmesi ve okullardaki sağlık koşullarının iyileştirilmesi gerektiğine dikkat çekmiştir (Yüce, 2008:45).

9 Aralık 1955 tarihinde kurulan Dördüncü Menderes Hükümeti döneminde Millî Eğitim Bakanlığı görevini önce Ahmet Özel, daha sonra Tevfik İleri üstlenmiştir. Başbakan Adnan Menderes, DP hükümet programlarının birbirleriyle bütünlük arz ettiğini ifade ederek, bu dönemde de önceki çalışmaların sürdürüleceğini belirtmiştir. Hükümet programında eğitime doğrudan yer verilmemiş, yalnızca yeni ihtiyaçlara göre gerekli önlemlerin alınacağı vurgulanmıştır. Bu dönemde MEB tarafından, kadro yetersizliği nedeniyle terfi edemeyen öğretmenlerin mağduriyetini gidermek amacıyla bir intibak kanunu hazırlanmıştır (Taşdöven, 2013:44).

25 Kasım 1957 tarihinde, 27 Ekim 1957 genel seçimlerin ardından kurulan Beşinci Menderes hükümeti döneminde Celal Yardımcı, Tevfik İleri ve Atıf Benderlioğlu Millî Eğitim Bakanlığı görevlerinde bulunmuşlardır. Bu dönemde hızlanan hükümet programında, tıpkı önceki programda olduğu gibi eğitime doğrudan yer verilmemiş, daha önce başlatılan faaliyetlerin aynı şekilde sürdürüleceği belirtilmiştir. Bu dönemde eğitim alanında bazı somut ilerlemeler kaydedilmiştir. İlk hükümet programlarında yer alan hedeflerden biri olan Erzurum'daki Atatürk Üniversitesi'nin açılması olmuştur. Ayrıca Ankara Yüksek Öğretmen Okulu İstanbul'da Yüksek İslam Enstitüsü İzmir'de Buca Eğitim Enstitüsü eğitim-öğretim faaliyetlerine başlamıştır (Yüce, 2013:45-46).

3.2. Milli Eğitim Şuraları ve Alınan Kararlar

3.2.1. Beşinci Millî Eğitim Şûrası (5-14 Şubat 1953)

Beşinci Milli Eğitim Şûrası, Türkiye'nin siyasi, sosyal ve ekonomik olarak yeni bir döneme girdiği DP döneminde gerçekleştirilen ilk şura olma özelliğini taşır. Şûra, 5-14 Şubat 1953 tarihleri arasında dönemin Millî Eğitim Bakanı Tevfik İleri başkanlığında toplanmıştır.

Gazi Eğitim Enstitüsünde toplanmış olan şûra 10 gün sürmüş ve 326 üyenin katılımıyla gerçekleşmiştir. Şuranın gündeminde:

- 1- Mecburi ilköğretimin hayata geçirilmesini amaçlayan ilköğretim kanunu tasarısı kapsamlı biçimde incelenmiş ve bu alanda planlama yapılmasına yönelik çalışmalar değerlendirilmiştir.
- 2- İlkokullarda görev alacak öğretmenlerin yetiştirilmesine yönelik süreçler, Öğretmen Okulları ile Köy Enstitülerinin güncellenen programları çerçevesinde değerlendirilmiş, öğretmenlerin mesleki gelişimlerinin nasıl destekleneceği konusu da ayrıntılı şekilde ele alınmıştır.
- 3- İlköğretim programının güncel ihtiyaçlara göre yeniden gözden geçirilmesi gerektiğini ifade edilmiş bu çerçevede;
 - a- Alanında uzman kişilerin hazırladığı raporlardan da yararlanılarak özellikle birleştirilmiş sınıflarda programın daha etkili bir şekilde uygulanmasını sağlayacak yöntemlerin belirlenmesi,
 - b- Programın öngördüğü ekonomik hedeflerin gerçekleştirilebilmesi için alınabilecek yeni önlemlerin araştırılması önerilmiştir.
- 4- Yeni ilkokul yönetmeliği taslağı değerlendirilerek içerik ve uygulama açısından geliştirilmesine yönelik öneriler sunulmuştur.
- 5- Okul öncesi eğitimin yapısı ele alınmış anaokulları için hazırlanmış olan mevcut programla yönetmelikler incelenmiştir.
- 6- Özel eğitime ihtiyaç duyan çocuklar için hazırlanan raporun yanı sıra yetiştirme yurtlarına ilişkin yönetmelikler gözden geçirilmiş 5387 sayılı kanunun eksik yönlerinin tespit edilerek gerekirse değiştirilmesi ve bu doğrultuda yeni öneriler geliştirilmesi gündeme getirilmiştir.
- 7- İlkokullarda çocuk sağlığına ilişkin alınması gereken önlemler belirlenmiş çocukları hem fiziksel hem de ruhsal yönden koruyacak yasal düzenlemeler gözden geçirilmiş ve ihtiyaç halinde mevcut mevzuatın güncellenmesi ya da yeni bir “Çocukları Koruma Kanunu” hazırlanmasına kaynaklık edecek bir raporun oluşturulması önerilmiştir.
- 8- İlkokul öğretmenlerinin karşılaştığı çeşitli sorunlara ve genel olarak ilköğretim alanındaki yapısal meselelere ilişkin şûra üyeleri tarafından sunulan öneriler detaylı biçimde değerlendirilmiştir (MEB, Beşinci Millî Eğitim Şûrası, 1990: 9).

Beşinci Millî Eğitim Şûrasında gündemdeki konuları değerlendirmek ve bu konular üzerinde ayrıntılı çalışmalar yapmak amacıyla 8 komisyon oluşturulmuştur. Bu komisyonlar,

belirlenen konular üzerine araştırmalar yürütmüş ve süreç içerisinde kendi bünyelerinde alt komisyonlar oluşturarak daha detaylı incelemeler yapmıştır. Genel kurulda görüşülen esaslar tartışmalar sonucunda birtakım düzenlemeler yapıldıktan sonra kabul edilmiştir (Yüce, 2008: 48).

şûra Komisyonları

3.2.1.1. Okul ncesi Komisyonu

Okul ncesi komisyonu, 19 üyeden oluşmuş ve komisyon başkanlığını zel Okullar Müdürü Faik Binal yapmıştır. Komisyon alışmaları sonunda, önce Okul ncesi Eğitim ve ğretimin Tetkiki ile Anaokulları Program ve Yönetmeliği hakkında bir rapor hazırlamıştır. Bu bağlamda:

- 1- Anaokulu yönetmeliğinin hazırlanması,
- 2- Anaokulu eğitim ve ğretim programının yapılması,
- 3- Ana okullarına ğretmen yetiştirilmesine yönelik kurslara ait program taslağının incelenmesi, yapılan değerlendirmeler sonucunda gerekli görülen önemli değişikliklerin belirlenmesi ve bu değişikliğe ilişkin görüşler gerekçeleriyle birlikte rapor edilmiştir.
- 4- Okul ncesi eğitim ile ilgili esasları içeren raporda yer alan aşağıdaki öneriler tartışılmış ve dikkate alınması gereken hususlar:
 - a- Anaokullarında görev yapacak nitelikli öğretmenlerin yetiştirilmesi amacıyla, bazı adayların yurt dışına gönderilerek eğitim almalarının sağlanması,
 - b- özel anaokulların desteklenmesi amacıyla, bu kurumların gelir ve kurumlar vergisinden tamamen veya belirli bir süreyle muaf tutulmaları,
 - c- Millî Eğitim ve Sağlık Vekaletlerinin btçelerin özel denek konularak özel anaokullarına mali destek sağlanması,
 - d- özel anaokulları açmak isteyen kişi ve kurumlara örnek bina planları ve keşif listelerine bakanlık tarafından gönderilmesi,
 - e- Erkek ve Kız Teknik ğretim kurumlarında, anaokulları için gerekli standart eşya ve oyuncakların üretilmesi ve bunların maliyet fiyatı üzerinden okullara sunulması,
 - f- Devlet okul açmak isteyen kişi ve kuruluşlara elinde bulunan uygun bina ve arsaları tahsis etmesi,

- g- Anaokullarında görev yapan öğretmenlerin, ileride devlet kadrolarına geçmeleri durumunda emeklilik haklarının korunmasına yönelik yasal güvencelerin sağlanması, olarak belirlenmiştir (MEB, Beşinci Millî Eğitim Şûrası, 1990: 62-63).

Rapor, oy birliğiyle kabul edilmiş ve Türkiye’de okul öncesi eğitim ile ilgili bilimsel bir toplantıda görüşülüp, onaylanan ilk kapsamlı rapor olmuştur (Dinç, 1999: 101).

3.2.1.2. İlkokullarda Sağlık Mevzu Komisyonu

Komisyon başkanlığını İstanbul Tıp Fakültesi Anatomi Enstitüsü Başkanı Prof. Dr. Zeki Eren yapmıştır. Komisyon 20 üyeden oluşmuştur (MEB, Beşinci Millî Eğitim Şûrası, 1990:34). Komisyon, aşağıda ifade edilen üç konuyu görüştüktan sonra bir rapor hazırlamıştır; Raporda:

- 1- İlkokullarda hijyen koşullarının iyileştirilmesi ve öğrenci sağlığını korumaya yönelik alınması gereken önlemlerin belirlenmesi gerektiği ifade edilmiştir.
- 2- Çocukları hem fiziksel hem de psikolojik açıdan koruyacak yasal düzenlemelerin gözden geçirilmesi, ihtiyaç duyulması halinde bu mevzuatın güncellenmesi ya da yeniden hazırlanması önerilmiştir.
- 3- Şûra Genel Sekreterliğinin 05.02.1953 gün ve 4 sayılı yazısına ek olarak Sağlık Bakanlığı tarafından hazırlanan “İlkokul Sağlık Teşkilatı” hakkındaki kanun tasarısı müzakere edilmiştir (MEB, Beşinci Millî Eğitim Şûrası, 1990: 86).

Komisyon, bu raporunun hazırlanmasında, 12. Milli Tıp Kongresi ve Dünya Sağlık Teşkilatının Okul Hijyeni Komitesi tarafından yayımlanan 1951 tarihli ve 30 sayılı raporun esas alındığı belirtilmiştir (MEB, Beşinci Millî Eğitim Şûrası, 1990: 87). Raporda öğrencilerin sağlık şartlarının iyileştirilmesi için alınacak tedbirler;

- 1- Okul çevresinin sağlık açısından daha elverişli hale getirilmesi,
- 2- Öğrencilerin beslenme sorunlarının ihtiyaç doğrultusunda çözülmesi,
- 3- Ders ve teneffüs sürelerinin hijyen ilkeleri göz önünde bulundurularak düzenlenmesi,
- 4- Anaokulu ve ilkokullarda çocukların güvenliğini sağlamak amacıyla gerekli emniyet tedbirlerinin alınması,
- 5- Öğretmenler ile okuldaki personellerin düzenli sağlık kontrollerinden geçirilmesi,
- 6- Bulaşıcı hastalıklara karşı etkili bir mücadele programının devlet kurumları ile öğrenci velilerinin iş birliği içinde uygulanması,

- 7- Beden eğitimi faaliyetlerini öğrenci gruplarının yaş ve gelişim özellikleri dikkate alınarak, hijyen kurallarına uygun şekilde planlanması,
- 8- Okul öncesi ve ilkokul düzeyinde zihinsel hijyen (mental hijyen) uygulamalarının hayata geçirilmesine yönelik konuşmalar yapılması,
- 9- Sağlık eğitiminin, ilkokulun tüm etkinlikleriyle bütünleştirilebilmesini sağlayacak hükümlerin geliştirilmesi; bu doğrultuda, ana ve sağlık müfettişlerinin, okul hekimlerinin, hemşirelerin, sağlık memurlarının ve öğretmenlerin görev tanımlarına ilgili sorumlulukların dahil edilmesi, olarak önerilmiştir (MEB, Beşinci Millî Eğitim Şûrası, 1990: 90-91).

Komisyon, çocuk koruma görevine büyük önem vermiş ve konuyu ayrıntılı şekilde incelemiştir. Sağlıklı nesiller yetiştirmek ve çocukları en iyi şekilde koruyabilmek adına bu sürecin gebelikten itibaren değerlendirilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Bu doğrultuda, ilgili kurumların üstlenmesi gereken görevler şu şekilde belirlenmiştir:

- 1- Sağlıklı nesillerin devamı için evlilik sürecinde gerekli önlemlerin alınması,
- 2- Gebelik boyunca düzenli sağlık kontrollerinin sağlanması,
- 3- Doğumun güvenli ve kontrollü şekilde gerçekleşmesi,
- 4- 2-6 yaş arası çocukların gelişimi ve güvenliğinin desteklenmesi,
- 5- Okullarda hijyen kurallarına uyulması ve çocukların sağlığının korunmasıdır (MEB, Beşinci Millî Eğitim Şûrası, 1990: 94).

Raporda, “Okullararası hastalık, tüberküloz ve kaza sigorta kurumu”nun oluşturulması önerilmiş ve bu doğrultuda öğrencilerin sigorta güvencesi ile devlet hastanelerinde veya diğer sağlık kuruluşlarında muayene edilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Ayrıca yardıma muhtaç, sahipsiz ve suça sürüklenmiş çocukların eğitim, sağlık ve korunmasına yönelik çalışmalarda bakanlıklar ile ilgili kuruluşların iş birliği yapmalarına işaret edilmiştir. Komisyon üyeleri, raporla ilgili görüşlerini sunduktan sonra rapor oy birliği ile kabul edilmiştir (Dinç, 1999: 102-103).

3.2.1.3. Özel Eğitime Muhtaç Çocuklar Komisyonu

Türkiye’de özel eğitim alanında gerçekleştirilen ilk kapsamlı toplantılardan biri olarak değerlendirilen bu komisyon, bilimsel temele dayalı üst düzey tartışmalar sonucunda bir rapor hazırlamış ve bu yönüyle önemli bir kurul olarak öne çıkmıştır. Türk eğitim tarihi açısından önemli bir yere sahip olan komisyon 32 üyeden oluşmuş, başkanlık görevini ise dönemin

İstanbul Valisi ve Belediye Başkanı olan Ordinaryüs Prof. Dr. Fahrettin Kerim Gökay üstlenmiştir (Dinç, 1999: 104).

Komisyonun çalışma raporları şunlardır;

- a- Özel eğitime muhtaç çocuklara yönelik hazırlanmış olan raporun incelenmesi,
- b- Yetiştirme yurtlarının mevcut yönetmeliklerinin gözden geçirilmesi,
- c- 5387 sayılı kanunun tekrar gözden geçirilip değişiklik gerektiren maddeler belirlenmiş, bu düzenlemeler konusunda komisyon tarafından öneriler sunulmuştur.

Özel eğitime muhtaç çocuklara yönelik hazırlanmış raporu değerlendiren komisyon, bu çalışmanın; özel eğitim gereksinimi olan çocukların sayısının belirlenmesi, bu çocukların tanımlanması, mevcut önlemlerin açıklanması ve uzun vadeli planlamalara dair bilgiler içermesi açısından önemli bulgular sunduğunu belirtmiştir. Komisyon, 5837 sayılı yasanın hem kapsam hem de uygulama açısından yetersiz kaldığını, MEB'in gözetiminde gerçekleştirilen uygulamalarda eksiklikler olduğunu tespit etmiştir. Raporda özel eğitime ve sürekli korunmaya muhtaç çocuklar için çeşitli alt kategorilerde ele alınmıştır. Bu kapsamda, fiziksel engeli bulunan veya sağlık sorunu olan çocuklar, zihinsel kapasitesi ortalamanın altında ya da üstünde olan bireyler, üstün yetenekli öğrenciler, suç eğilim göstermiş veya suç işlemiş çocuklar ile psikolojik rahatsızlıkları bulunan bireyler ayrı ayrı ele alınmıştır (MEB, Beşinci Millî Eğitim Şûrası, 1990: 144-149).

Komisyon ayrıca, yetiştirme yurtlarına ilişkin hazırlanmış raporları da incelemiş; bu incelemede, 5837 sayılı yasanın söz konusu kurumlar içinde ve dışında uygulanmasında yetersizlikler gösterdiğini tespit etmiş ve bu eksikliğin giderilmesi için yeni yönetmelik taslağını değerlendirmiştir. Ancak, mevcut yasal düzenlemenin yapısal eksiklikleri nedeniyle kapsamlı bir rapor oluşturulması mümkün olmamıştır (MEB, Beşinci Millî Eğitim Şûrası, 1990: 156).

Komisyonun üzerinde çalıştığı üçüncü konu ise, 5837 sayılı Korunmaya Muhtaç Çocuklar Hakkında Kanunun gözden geçirilmesi ve gerekli değişikliklerin yapılmasıdır. Mevcut yasanın yalnızca korunmaya muhtaç bireyleri kapsadığı, özel eğitime ihtiyaç duyan çocukları ise tamamen dışarıda bıraktığı ifade edilmiştir. Yetiştirme kurumlarının, hedef kitleye uygun yapı ve donanımına sahip olmadığı vurgulanmış bu kurumlarda görev yapacak uzman personelin, öğretmenlerin ve diğer görevlilerin kimlerden oluşacağı ve hangi yeterlilikleri ile istihdam edileceği üzerinde durulmuştur. Mevzuatta yer alan mali sorumlulukların çeşitli idari merciler arasında dağılmış olması, kaynakların etkin biçimde toplanmasını, kullanılmasını ve denetlenmesini zorlaştırmakta bu da kurumların amacına uygun şekilde işleyebilmesini engellemektedir. Ayrıca, görev ve yetkilerin farklı bakanlıklar ve idari bilimler arasında

paylaştırılmış olmasına rağmen, kurumlar arası iş birliğinin sağlanamaması nedeniyle yasal düzenlemelerin istenilen düzeye ulaşmadığı ifade edilmiştir. Komisyon yaptığı değerlendirmeler neticesinde bu sorunları dikkate alarak çeşitli öneriler geliştirilmiştir;

- 1- Batı ülkelerinde uygulanan çocuk koruma yasaları ile bilim kurulları tarafından belirlenen temel ilkeler incelenmiştir.
- 2- Türkiye’de yürürlükte olan çocuklara yönelik yasal düzenlemeler gözden geçirilmiş; söz konusu hükümlerin çeşitli kanun metinleri içerisinde dağınık şekilde yer alması nedeniyle kapsamlı bir değerlendirme yapılmıştır.
- 3- Komisyon üyelerinin farklı ülkelerde gerçekleştirdiği bireysel incelemeler, uluslararası uygulamalara dair önemli tespitler sunmuştur.
- 4- Şimdiye kadar kurulmuş olan çocuk yetiştirme kurumlarının yapısı ve işleyişi analiz edilerek, geliştirilmesi gereken yönler belirlenmiştir.
- 5- Komisyon bünyesinde yer alan yabancı uzmanların görüşleri, çocuk koruma politikalarını uluslararası standartlara uyum sağlaması açısından dikkate alınmıştır.
- 6- MEB tarafından hazırlanan ve şûraya sunulan belgeler incelenmiş, uygulamalardan elde edilen veriler doğrultusunda yeni ve kapsamlı bir çocuk koruma yasasının hazırlanması gerekliliği ortaya konmuştur (MEB, Beşinci Millî Eğitim Şûrası, 1990: 146-147).

Komisyon üyeleri, hazırlamış oldukları raporun içeriğine dair görüşlerini sunduktan sonra, rapor oy birliğiyle kabul edilmiştir (MEB, Beşinci Millî Eğitim Şûrası, 1990: 214).

3.2.1.4. İlköğretim Kanunu Tasarısının İncelenmesi ve Mecburi İlköğretimin Planlanması Komisyonu

Komisyon 70 üyeden oluşmuştur. Komisyon başkanlığını İzmir Millî Eğitim Müdürü Osman Faruk Verimer yapmıştır (MEB, Beşinci Millî Eğitim Şûrası, 1990: 239).

İlköğretim Kanunu taslağı, 8 ana bölüm ve çeşitli hükümlerden oluşan toplam 101 maddeyi içermektedir. Taslağın en önemli özelliği, halk ile öğretmen arasındaki güçlü ve samimi iş birliğini ön plana çıkarmasıdır. Bu doğrultuda:

- a- Mecburi öğrenim çağının altındaki çocukların eğitimiyle ilgilenerek onları ilkokula hazırlamayı amaçlayan okul öncesi kurumlarla, ilkokuldan sonra öğrenime devam edemeyecek bireyler için temel bilgi ve beceriler kazandırmayı hedefleyen tamamlayıcı mesleki kursların oluşturulması gerektiği ifade edilmiştir.

- b-** İlkokullarda görev yapan öğretmen ve yöneticilerin görev tanımlarının ve yetki alanlarının günün ihtiyaçlarına göre yeniden belirlenmesi önerilmiştir. Özellikle büyük öğrenci mevcuduna sahip ilkokullarda teknik ve ortaöğretim kurumlarında olduğu gibi, okul yöneticilerine “müdür” unvanı verilmesi ve yönetim yükünün hafifletilmesi için yardımcı personel atanması gerektiği belirtilmiştir. Ayrıca, başarılı öğretmenlerin müfettiş olarak görevlendirilmeleri tavsiye edilmiştir.
- c-** İlköğretimin gelişimini desteklemek için, yerel düzeyde gerekli tedbirlerin zamanında alınabilmesi, okul faaliyetlerinin çevresel koşullara göre uyarlanması, okul ihtiyaçlarının karşılanması, devamsızlığın izlenmesi ve çevredeki tüm ilköğretim faaliyetleriyle iş birliği kurulması gerektiği vurgulanmıştır. Bu amaçla, yerel kuruluşların sürece dahil edilmesi ve öğretim kurulları oluşturularak bu kurulların görev ve yetkilerinin belirlenmesi tavsiye edilmiştir.
- d-** Devlet, özel idareler ve köy bütçelerinden ilköğretime ayrılan mevcut kaynaklarla kısa sürede hedefe ulaşmanın mümkün olmadığı, bu sebeple halka aşırı yük bindirmeden ve ülkenin dengeli ekonomik kalkınmasını sağlamak suretiyle elde edilecek yeni gelirlerin ilköğretime yönlendirilmesi gerektiği ifade edilmiştir.
- e-** Özellikle kırsal bölgelerde okulların açılış ve kapanış tarihleri ile tatil aralıklarının yerel ekonomik ve sosyal koşullara göre esnek biçimde düzenlenmesi gerektiği belirtilmiştir. Bu uyarlamaların yanı sıra, eğitim öğretimden beklenen verimin sağlanabilmesi için köy, kasaba ve şehir okullarında yıllık en az fiili eğitim günü sayısının belirlenmesi önerilmiştir.
- f-** Zorunlu öğrenim çağındaki tüm çocukların ilkokullara kayıtlarının yapılması ve düzenli olarak okula devamının sağlanması gerektiği vurgulanmıştır. Devamsızlığa yol açan maddi ve manevi engellerin okul yönetimlerince tespit edilmesi, velilerin bu konuda bilgilendirilerek ikna edilmesi ve gerekli durumlarda yasal yaptırımların uygulanması gerektiği ifade edilmiştir. Ayrıca, ilköğretime katılımı teşvik etmek amacıyla; mezun erkek vatandaşların askerlik sürelerinin kısaltılması ve ihtiyaç sahibi kadın vatandaşlara evlilik yardımı sağlanması gibi uygulamaların gündeme alınması önerilmiştir.
- g-** Zorunlu eğitimin bir gereği olarak, diğer ülkelerde olduğu gibi, ilköğretim öğrencilerine ders kitaplarının ücretsiz verilmesi gerektiği ayrıca yoksul öğrencilerin kırtasiye, giyecek, yiyecek ve sağlık giderlerinin karşılanmasının devlet tarafından güvence altına alınması gerektiği belirtilmiştir.

- h-** Okul yapımı ve onarımı ile ilgili arsa, arazi ve uygulama bahçesi düzenlemelerinde yılların birikimiyle elde edilen deneyimlerden yararlanılması gerektiği vurgulanmıştır. Bu konuda 4274 ve 5219 sayılı kanunlarla köylüye yüklenen bazı sorumlulukların 5828 sayılı kanunla kaldırılmış olduğu göz önüne alınarak yeni düzenlemelerde kolaylık sağlayacak ilkelere yer verilmesi gerektiği ifade edilmiştir (MEB, Beşinci Millî Eğitim Şûrası, 1990:216-219).

Komisyon raporunda üzerinde önemle durulan bölümler:

- a-** Teşkilat ve İlköğretimde görevliler,
- b-** Öğrenci devam işleri ve bunlarla ilgili kanuni mevzuat,
- c-** İlköğretim kurulları,
- d-** Okula devam sağlamak için alınacak önlemler,
- e-** İlkokul öğretmenlerinin hak ve görevleri,
- f-** Bir sınıfa (dershaneye) düşen öğrenci sayısı,
- g-** Tasarının dördüncü bölümünü oluşturan gelir ve giderler, olarak belirlenmiştir (MEB, Beşinci Millî Eğitim Şûrası, 1990:236-237).

Raporda ilköğretim planının ve ilköğretim kanununun belirlenen süre içinde başarıyla uygulanabilmesi için gerekli olan mali imkânın sağlanmasıyla mümkün olacağı, bu doğrultuda mali kaynakların artırılması gerektiği belirtilmiştir. Mali kaynakların artırılması için;

- a-** İlköğretimin temel yapı gereksinimlerinin karşılanabilmesi için, 12 yıllık bir planlama doğrultusunda uzun vadeli bir uygulama takvimi oluşturulmalı ve bu planın hayata geçirilebilmesi amacıyla sistemli ve sürdürülebilir bir ödenek mekanizması kurulmalıdır.
- b-** Söz konusu planın gerektirdiği öğretmen maaşındaki artışların devlet bütçesinden karşılanmaya devam edilmesi bu mali yükün merkezi yönetim sorumluluğunda kalması gerektiği vurgulanmıştır.
- c-** Mahalli yönetimlerin ilköğretim alanındaki görevlerini etkin şekilde yerine getirebilmeleri için, bu kurumlara kalıcı ve yeterli gelir kaynakları sağlanmalı, böylece okul inşası ve onarımı, öğretim araç gereçlerinin temini ve sosyal yardım faaliyetlerinin belirli kurallara bağlanması önerilmiştir. Bu doğrultuda ilgili taslakta yerel idarelere tahsis edilecek gelirlerin artırılması için bazı vergi kalemlerinde ek oranlar getirilmesi önerilmiştir (MEB, Beşinci Millî Eğitim Şûrası, 1990:237).

Raporda, çeşitli sebeplerle henüz okul açılmamış, nüfusu az ve coğrafi olarak dağınık köyler için pansiyonlu veya yatılı ilkokullar ile gündüzlü bölgelere okulların açılması ya da bu bölgelerde gezici öğretmenlerin görevlendirilmesi önerilmiştir. Ayrıca, ilköğretim çağında

olmalarına rağmen öğrenimlerine zamanında başlayamayan çocuklara hızlandırılmış eğitim verilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Bunun yanı sıra, eğitim düzeyi yetersiz olan çocukların ilkokula hazırlanması, ilkokulu tamamlamış fakat zorunlu öğrenim çağında olup üst öğretim kurumlarına devam edemeyen bireylerin genel bilgi düzeylerinin yükseltilmesi ve iş hayatında ihtiyaç duyacakları becerilerinin kazandırılması amacıyla, devletin yanı sıra gerçek kişiler, tüzel kuruluşlar, belediyeler, özel idareler ve devletin iş birliği ile yetiştirici ve tamamlayıcı kurslar açılması tavsiye edilmiştir (MEB, Beşinci Millî Eğitim Şûrası, 1990:219-220). Komisyon üyelerinin raporla ilgili yaptıkları savunmaların ardından, söz konusu rapor Şûra tarafından kabul edilmiştir (MEB, Beşinci Millî Eğitim Şûrası, 1990:348).

3.2.1.5. İlkokul Programının Yeniden Gözden Geçirilmesi Komisyonu

Komisyon 44 üyeden oluşmuştur. Komisyon başkanlığını Reşat Tardu yapmıştır. Komisyonda ilkokul programı tekrar gözden geçirilmiş ve bu programla ilgili görüşlere yer verilmiştir. Bu bağlamda:

- a- Uzman raporlarından yararlanılarak, birleştirilmiş sınıflarda öğretim uygulamalarının daha etkili ve verimli biçimde yürütülmesini sağlayacak yöntemlerin belirlenmesi önerilmiştir.
- b- Eğitim programında ekonomik yaşama ilişkin belirlenen hedeflerin hayata geçirilebilmesi amacıyla, bu doğrultuda uygulanabilecek yeni önlemlerin araştırılması ve geliştirilmesi gerektiği ifade edilmiştir.

Komisyon raporunda, önerilen ders programıyla programın başlangıçta belirlenen amaç ve ilkeleri arasında çeşitli olumsuzlukların bulunduğu ifade edilmiştir. Özellikle birinci devrede tüm ders içeriklerinin hayat bilgisi etrafında bütünleştirilmesi gerektiği vurgulanmış, bu dersin okulun yer aldığı çevresel ve bölgesel koşullar göz önüne alınarak öğretmen tarafından programda bazı düzenlemelerle uygulanması uygun görülmüştür. Ayrıca tarih, coğrafya, yurttaşlık bilgisi derslerinin “Sosyal Bilgiler” çatısı altında, tabiat bilgisi ve tarıma yönelik konuların ise “Tabiat Bilgisi” adı altında birleştirilmesi önerilmiştir.

İkinci devre için, Türkçe, matematik, resim-iş müzik ve beden eğitimi derslerinin yalnızca alanlarına özgü bilgi ve becerileri kazandırmakla kalmayıp, ihtiyaç durumunda bu içeriklerin birbirini destekleyecek şekilde toplu öğretim modeli içinde düzenlenmesi gerektiği ifade edilmiştir. Türkçe dersinde okuma, yazma kuralları, dilbilgisi gibi öğelerin bütüncül biçimde öğretilmesi, alfabe öğretiminde büyük ve küçük harflerin eş zamanlı olarak tanıtılması ve dilsel kazanımların ayrı bir ders olarak değil, diğer derslerin etkinlikleri içinde

kazandırılması gerektiği belirtilmiştir. Kültür ve ahlâk bilgisi dersine ilişkin olarak, müfredatın öğrencilerin psikolojik gelişim düzeyleri ile uyumlu ve pedagojik ilkelere dayalı biçimde hazırlanması gerektiği vurgulanmıştır. Bu kapsamda Hz. Peygamberin ve önemli İslam âlimlerinin yaşamlarından, çocukların ilgisini çekebilecek, ahlaki içerik taşıyan hikayeler ve menkıbelerin seçilmesi önerilmiştir. Din öğretiminin, katı ve dogmatik yaklaşımlardan uzak, sevgiye dayalı, yumuşak bir anlatımla verilmesi uygun bulunmuştur. İsteğe bağlı olarak okutulması öngörülen bu derslerde öğrencilere not verilmesi önerilmiş ancak bu notların sınıf geçme üzerinde belirleyici olmaması gerektiği belirtilmiştir. Ayrıca, din öğretiminin yalnızca ilgili ders saatleri için yapılması kabul edilmiştir. Derslerin haftalık çizelgelere katı biçimde bağlanması yerine, MEB tarafından belirlenen haftalık, aylık ve yıllık toplam ders saatlerinin öğretmenler tarafından esnek biçimde kullanılması gerektiği belirtilmiştir (MEB, Beşinci Millî Eğitim Şûrası, 1990: 349-354). Komisyon tarafından hazırlanan bu rapor yapılan oylama sonucunda kabul edilmiştir (MEB, Beşinci Millî Eğitim Şûrası, 1990: 473). Şûranın almış olduğu karar doğrultusunda hazırlanan ilkökul programı 1961 yılına kadar uygulamaya konulamamıştır (Dinç, 1999: 112).

3.2.1.6. Yeni İlkokul Yönetmeliği Tasarısının İncelenmesi Komisyonu

Komisyon, 28 üyeden oluşmuş ve başkanlık görevini İstanbul Kasımpaşa Ortaokulu Müdürü İhsan Kalabay yürütmüştür. Millî Eğitim Bakanlığı tarafından incelemeleri için kendilerine gönderilen “İlkokul Yönetmeliği Tasarısı” doğrultusunda çalışmalar yürütülmüş, bazı maddelerde değişiklik yapılmış, önerilen düzenleme ve eklemeler ile rapor halinde kurula sunulmuştur. Hazırlanan rapor, kurul tarafından onaylanmıştır.

Toplamda 194 maddeden oluşan tasarı detaylı bir biçimde değerlendirilmiş, tüm maddeler incelenerek kapsamlı bir rapor oluşturulmuştur. Bu bağlamda, haftalık ve yıllık çalışma çizelgeleri, resmî tatil uygulamalarıyla sabah ve öğleden sonra olmak üzere iki vardiyalı öğretim modeline geçilmesi uygun bulunmuş ve olduğu gibi kabul edilmiştir. Ayrıca, ilkökullarda okutulacak, “Günlük Ant” hazırlanmış, ikili öğretim yapan okullar için “Cumartesi Hariç Günler İçin Vakit Çizelgesi” ve “Cumartesi Günleri İçin Vakit Çizelgesi” olarak iki ayrı zaman planı oluşturulmuştur. Haftalık ders saati sayısının 26 saatten 23 saate düşürülmesi de kabul edilmiştir. Not sisteminde ise önemli bir değişikliğe gidilmiş, geleneksel sınav uygulamasının yerine, son sınıf düzeyinde öğrencinin başarı değerlendirmesinin öğretmen kanaatiyle yapılması yeterli görülmüştür. Din derslerinden alınan notların ise sınıf geçme durumunu etkilememesi gerektiği belirtilmiştir. Devam ve devamsızlık işlemlerinin bölgesel

koşullar göz önünde bulundurularak düzenlenmesi, ev ödevlerinin içerik ve amaca uygunluk açısından değerlendirilmesi, öğretmenler kurulu ile disiplin kurullarının daha etkin ve işlevsel hale getirilmesi önerilmiştir (MEB, Beşinci Millî Eğitim Şûrası, 1990: 475-498).

Yapılan oylamanın ardından söz konusu rapor kabul edilmiş ve şûra kararı niteliği kazanmıştır. Ancak 1953 yılında ilköğretimin geliştirilmesi amacıyla hazırlanan plan doğrultusunda oluşturulan İlkokullar Yönetmeliği Tasarısı çeşitli sebeplerle uzun yıllar boyunca uygulamaya konulamamıştır (Dinç, 1999: 114).

3.2.1.7. İlkokullara Öğretmen Yetiştirilmesi, Öğretmen Okulları ile Köy Enstitüleri, Yeni Öğretim Programı ve Meslekte Olgunlaşma Konuların İncelenmesi Komisyonu

Komisyon 89 üyeden oluşmuş ve başkanlığını Gazi Eğitim Enstitüsü tarih öğretmenlerinden Faik Reşit Onat üstlenmiştir. Komisyon, çalışmalarını iki alt komisyona ayırarak aşağıdaki iki başlık üzerine yoğunlaşmıştır:

- a- Öğretmen Okulları ile Köy Enstitüleri için hazırlanan yeni öğretim programı taslağı,
- b- İlköğretim personelinin mesleki yaşımı desteklemeye yönelik alınması gereken önlemlerdir.

Mesleki gelişim konulu alt komisyon raporunda, öğretmenlerin bilgi ve becerilerini artırmak amacıyla seminer ve grup çalışmaları düzenlemesi önerilmiş, bu etkinliklerin hem yaz tatillerinde hem de öğretim yılı içinde, ihtiyaçlara göre planlanması gerektiği ifade edilmiştir. Seminerlerin dinlendirici ve uygun ortamlarda gerçekleştirilmesi gerektiği vurgulanmış, içerik olarak çocuk gelişimi, görsel sanatlar, müzik, rehberlik, eğitim yöntemi, sahne sanatları, doğa incelemeleri, çevre eğitimi, spor, yerel el sanatları ve tarım uygulamaları gibi alanlara odaklanılması önerilmiştir. Komisyon ayrıca öğretmenlerin mesleki gelişimini destekleyecek çeşitli araç ve ortamların oluşturulması gerektiğini belirtmiştir. Bunlar arasında, öğretmenlere yönelik haftalık radyo yayınları, mesleki gelişim filmleri, okul koşullarına uygun içerikte hikâye ve şiirler, dünya eğitim sistemlerine dair karşılaştırmalı bilgiler ve müzik plakları sayılmıştır. Bu amaçla her okula radyo ve pikap gönderilmesi, öğretmenlerin çalışmalarına yardımcı olacak kitap, broşür ve meslek dergilerinin temin edilmesi önerilmiştir. Ayrıca öğretmenlerin birbirinden öğrenebileceği ve rehberlik alabileceği yapılar oluşturulmalı, başöğretmenler, müfettişler, il eğitim yöneticileri bu süreçte aktif rehberlik görevi üstlenmelidir. Stajyer öğretmenlerin yetiştirilmesinde staj süresinin en fazla 2 yıl olması, bu sürecin farklı okul türlerinde gerçekleştirilmesi ve stajyerlere belirli sorumluluklar verilmesi

tavsiye edilmiştir. Öğretmen okulu mezunlarının lise bitirme ve olgunluk sınavlarına doğrudan kabul edilebilmeleri için bazı kriterler belirlenmiştir:

- a- Mezuniyet sonrasında içinde bulunduğu çevrede sosyal, ekonomik ve kültürel bir alanda başarılı çalışmalarda bulunmuş olmak,
- b- Millî Eğitim Müdürlüğü tarafından mesleki başarısının onaylanmış olması,
- c- Öğretmenlik eğitimi sürecindeki tutum ve başarılarının öğretmen kurulu tarafından uygun bulunması,
- d- En az 2 yıl fiilen öğretmenlik yapmış olması yer almıştır.

İlköğretim müfettişliği veya ortaokul öğretmenliğine geçmek isteyen ilkökul öğretmenlerinin, eğitim enstitülerinde açılacak akşam kursları ya da seminer programlarına katılım sağlamaları gerektiği belirtilmiş, bu seminerlerin düşük maliyetli tutulması, eğitim materyali ve personel giderlerinin sınırlı tutulması önerilmiştir. Böylece ortaöğretim kurumlarının öğretmen ihtiyacını karşılayabilecek ekonomik ve sürdürülebilir bir kaynak oluşturulması hedeflenmiştir (MEB, Beşinci Millî Eğitim Şûrası, 1990: 562-571).

Öğretmen Okulları ve Köy Enstitüleri için hazırlanan yeni program taslağına ilişkin değerlendirmelerde bu iki kurumun amaçlarının büyük ölçüde örtüştüğü, dolayısıyla birleştirmeleri mümkün olduğu ifade edilmiştir. Komisyon, eğitim programlarının daha esnek hale getirilmesini, sorumluluğun öğretmenlere bırakılmasını ve meslek derslerine ek olarak eğitim psikolojisi, eğitim sosyolojisi derslerinin de müfredata dahil edilmesi önerilmiştir. Ayrıca, öğretmenlerin karşılıklı iletişim kurarak deneyimlerini paylaşmaları desteklenmeli, matematik derslerinde uygulamalı etkinliklere öncelik verilmelidir. Millî Savunma bilgisi, beden eğitimi, din kültürü, resim, yazı, ev işleri müzik ve tarım gibi derslerin daha işlevsel hale getirilmesi gerektiği belirtilmiştir (MEB, Beşinci Millî Eğitim Şûrası, 1990: 574-589).

3.2.1.8. İlkokul Öğretmenlerinin İstekleri ile İlgili Dilekler Komisyonu

Komisyon 20 üyeden oluşmuş ve başkanlık görevini Millî Eğitim Bakanlığı müfettişlerinden Sami Akyol yürütmüştür. Komisyonun hazırladığı rapor, toplam 64 maddelik dilek ve önerilerden oluşmaktadır. Şûranın dilekler bölümünde özellikle ilkökul öğretmenlerinin karşılaştığı ekonomik sıkıntılar, eğitim öğretimle ilgili uygulamalardaki sorunlar, sağlık hizmetleri ve eğitim araç gereç eksiklikleri gibi temel başlıklar ön plana çıkmıştır. Görüşülen dilek ve temenniler, kollarına göre MEB, şûra bakanlığı ve ilgili komisyonlara iletilmiştir. Beşinci Millî Eğitim Şûrası Millî Eğitim Bakanı Tevfik İleri'nin kapanış konuşmasıyla sona ermiştir (MEB, Beşinci Millî Eğitim Şûrası, 1990: 692-707).

3.2.1.9. Beşinci Millî Eğitim Şûra Sonuçları

Beşinci Millî Eğitim Şûrası'nda kabul edilen ilkokul programı, DP iktidarı döneminde uygulamaya konulmamış, söz konusu program ancak 1961 yılında hayata geçirilmiştir. Şûra kararları arasında yer alan önemli bir gelişme, özel eğitime ihtiyaç duyan çocukların yetiştirilmesine yönelik olarak 1952'de Gazi Eğitim Enstitüsü bünyesinde “Özel Eğitim Bölümün”ün kurulması olmuştur. Ancak bu kurum, yalnızca 2 yıl faaliyette kalmış ve 1955 yılında kapatılmıştır. Bu süreçte görev yapan öğretmenler, “Göz Anatomisi ve Arızaları” ile “Sağırılar Eğitimi” gibi özel alanlara yönlendirilmiştir (Yüce, 2008: 59).

Ayrıca, öğretmen okullarının eğitim süresinin 6 yıla çıkarılması yönündeki şûra kararı da DP döneminde uygulanamamıştır. Bununla birlikte, 1954 yılında “Resmi ve Özel Anaokulları ile İlkokullara Sağlık Teşkilatı Yönetmeliği” Talim ve Terbiye Kurulu kararıyla yürürlüğe girmiştir. 1950'li yıllarda halkın talebi ve DP'nin desteğiyle din dersleri yeniden müfredata alınmış, özellikle ilkokul düzeyinde bu dersin saatleri artırılmıştır. Yine 1954 yılında Talim ve Terbiye Kurulunca “Muhtelif Gayeli Ortaokullar” açılmış, bu kapsamda Muş, Nevşehir, Mustafa Kemal Paşa ve Balya gibi merkezlerde uygulamaya geçilmiştir. Şûrada kararlaştırılan tarih, coğrafya, yurttaşlık bilgisi derslerinin “sosyal bilgiler” adı altında birleştirilmiştir. Ancak bu uygulamanın Öğretmen Okulları ve Köy Enstitülerinde uygulanması 1968 yılında gerçekleştirilmiştir. Rehberlik hizmetlerine ilişkin olarak ilk adım 1959 yılında Ankara'da atılmış, daha sonra İstanbul, İzmir, Adana, Eskişehir, Erzurum ve Bursa'da Rehberlik Araştırma Merkezleri açılmıştır (Dinç, 1999: 119-120). Şûranın en önemli kararı, ilkokula öğretmen yetiştirmek üzere “İlk Öğretmen Okulları”nın açılması olmuştur. Bu karar doğrultusunda 27 Ocak 1954 tarihli ve 6234 sayılı yasa ile Köy Enstitüleri kapatılmış, bu kurumların tüm görev ve yetkileri İlk Öğretmen Okullarına devredilmiştir (Yüce, 2008: 60).

Bu dönemde ilköğretim alanında sorunlar giderek büyümüş, 1960 yılına kadar okullaşma oranı ve öğrenci sayısında artış gözlenmiş olsa da okul öncesi eğitimin yetersizliği, öğretmen açığı, nitelikli öğretmen yetiştirme süreçlerindeki eksiklikler ve özellikle kadınların eğitime erişimindeki sorunlar gündemdeki yerini korumuştur. 1926 yılında yürürlüğe giren Medeni Kanun ile kadınlara tanınan eğitim hakkı yasal güvenceye kavuşturulmuş olsa da uygulamada bu eşitliğin tam olarak sağlanamadığı görülmüştür (Dinç, 1999: 120).

3.2.2. Altıncı Milli Eğitim Şûrası (18-23 Mart 1957)

Altıncı Millî Eğitim Şûrası 550 üyenin katılımıyla dönemin Millî Eğitim Bakanı Prof. Dr. Ahmet Özel başkanlığında Ankara İsmet Paşa Kız Enstitüsünde toplanmıştır (MEB Altıncı

Millî Eğitim Şûrası, 1990: 19-36). Şûra eğitimi kapsamında 4 ana komisyon oluşturulmuştur. Bu komisyonların altında, alt komisyonlar oluşturulup, kendi içlerinde alt komisyonlara ayrılarak belirlenmiş olan konular üzerine komisyonlar tarafından raporlar hazırlanmıştır. Şûrada oluşturulan komisyonlar şunlardır:

- 1- Halk Eğitimi Komisyonu
- 2- Ticaret Eğitimi Komisyonu
- 3- Erkek Teknik Öğretim Komisyonu
- 4- Kız Teknik Öğretim Komisyonu

3.2.2.1. Halk Eğitimi Komisyonu

Halk eğitimi komisyonu toplam 105 üyeden oluşmuş ve başkanlık görevini Talim ve Terbiye Kurulu üyesi Nusret Köymen üstlenmiştir (MEB Altıncı Millî Eğitim Şûrası, 1990: 95-98). Komisyonun temel amacı, okuma yazma çağında olup da örgün eğitimin dışında kalan bireylerin temel eğitim ve mesleki gelişim ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik çeşitli halk eğitimi faaliyetlerini planlamaktır. Komisyon gündeminde yer alan başlıca konular şunlardır:

- 1- UNESCO Millî Komisyonu tarafından sunulan Temel Eğitim Merkezi önerisine dair bilgilendirme yapılması,
- 2- Ülke genelinde yürütülecek halk eğitimi çalışmalarını genel amaç, ilke, yöntem ve araçlarının belirlenmesi,
- 3- Halk eğitimi umum müdürlüğü kurulmasına ilişkin kanun tasarısının incelenmesi,
- 4- Halk eğitiminde görev alacak nitelikli personelin yetiştirilmesine yönelik değerlendirmelerde bulunulması yer almıştır.

Komisyon, yapmış olduğu değerlendirmeler sonucunda dört ana başlık altında bir rapor hazırlamıştır. Raporda halk eğitiminin temel hedefi, okur yazarlığın artırılması, cehaletin ortadan kaldırılması, millî birlik duygusunun güçlendirilmesi, toplumsal kalkınmanın desteklenmesi, hizmet bilincinin gelişmesi, ahlâk eğitimi, tarih ve doğa sevgisinin kazandırılması, iç ve dış turizm hakkında bilgi verilmesi olarak tanımlanmıştır.

Halk eğitimi ve toplum kalkınmasına yönelik geniş kapsamlı bir seferberlik başlatılması, bu süreçte en küçük köy okulundan üniversitelere, enstitülerden sivil toplum kuruluşlarına kadar tüm eğitim kurumlarının öncü rol üstlenmesi önerilmiştir. İşçi topluluklarında sınıfsal ayrımın giderilerek toplum bilincinin güçlendirilmesi, bireylerin beden ve ruh sağlığının korunması ve savunma bilgileriyle donatılması gerektiği ifade edilmiştir. Cehaletle mücadele kolay erişilebilir ve resimlerle zenginleştirilmiş halk kitapları, gazeteler,

halk müzikleri ve kütüphanelerin yaygınlaştırılması önerilmiştir. 3122 sayılı kanuna dayanarak sinemalarda eğitici kültür filmleri gösterilmesi, kentlerdeki öğrencinin kırsal yaşamı tanımaları için “Yavru Kurt” ve “Köycü Kardeş Kolları” gibi örgütlenmeler kurulması tavsiye edilmiştir. Köy ve şehir okulları arasında kardeş okul uygulamaları başlatılarak yardımlaşma kültürünün güçlendirilmesi, halk eğitimi çalışmaları kapsamında ordu, çeşitli bakanlıklar ve ilgili kurumlarla iş birliğine gidilmesi önerilmiştir. Köy kalkınmasın da sanat ve zanaatın desteklenmesi, yetişkin eğitimi için gece liseleri ve halk üniversitelerinin kurulması gerektiği belirtilmiştir. Halk eğitiminin idari ve sosyal boyutları dikkate alınarak, resmi ve özel kurumlar şeklinde iki yönlü bir teşkilatlanmaya gidilmesi önerilmiştir (MEB Altıncı Millî Eğitim Şûrası, 1990: 85-88).

Raporun devamında halk eğitimi için eleman yetiştirme konusuna yer verilmiştir. Bu doğrultuda, halk eğitimi elemanları iki kategoride sınıflandırılmıştır:

- 1- Araştırma rehberlik görevlerini yürütecek mesleki yeterliliğe sahip uzman personel,
- 2- Gönüllü veya ücretli olarak çeşitli Halk Eğitim etkinliklerinde görev alacak bireyler (Üniversite ve yüksekokul gençleri, öğretmenler, ilim ve fen adamları, din görevlileri ve mahalli liderler),

Mesleki eleman yetiştirilmesi amacıyla aşağıdaki önlemlerin alınması uygun görülmüştür:

- 1- Üniversiteler bünyesinde halk eğitimi enstitülerin kurulması,
- 2- Eğitim enstitülerinde halk eğitimi bölümlerinin açılması,
- 3- 3-4 yıllık bağımsız halk eğitimi enstitülerinin kurulması,
- 4- Yurtdışında staj ve öğrenim amacıyla eleman gönderilmesi veya aynı amaçla yurtdışından uzman getirilmesidir.

Gönüllü veya ücretli olarak çalışacak elemanları yetiştirmek üzere:

- a- Öğretmen yetiştiren kurumlar başta olmak üzere tüm meslek okullarında halk eğitime yönelik pedagojik formasyon verilmesi,
- b- Halk eğitiminde görev alacak personele yönelik uygulamalı kurslar düzenlenmesi kararlaştırılmıştır.

Ayrıca, Halk Eğitimi Umum Müdürlüğünün kurulmasına ilişkin kanun tasarısı hazırlanmış bu tasarı, mevcut yasal düzenlemeler temel alınarak geliştirilmiştir (MEB Altıncı Millî Eğitim Şûrası, 1990: 91-92). Hazırlanan rapor, komisyon üyelerinin oy birliğiyle kabul edilmiştir (MEB Altıncı Millî Eğitim Şûrası, 1990: 155).

3.2.2.2. Ticaret Eğitimi Komisyonu

Komisyon, 36 üyeden oluşmuş ve başkanlık görevini İzmir Yüksek İktisat ve Ticaret Okulu Müdürü Saffet İrtenk yürütmüştür. Komisyon çalışmalarında New York Üniversitesi uzmanları tarafından hazırlanmış olan “Türkiye’de Ticaret Eğitiminin Mevcut Durumu ve Gerekli Değişikliklere Dair Raporu” ayrıntılı biçimde incelemiştir.

Komisyon tarafından hazırlanan raporda, ticaret eğitiminin yeniden yapılandırılması amacıyla, ticaret okullarının bünyesindeki birinci devre olarak adlandırılan kısmın kaldırılması ve “Ticaret Bilgisi” dersinin bağımsız bir ders olarak verilmesi önerilmiştir. Ticaret liselerinin iki ayrı program doğrultusunda yapılandırılması gerektiği ifade edilmiştir. Bunlardan biri doğrudan iş hayatına eleman kazandırmayı diğeri ise yükseköğretime öğrenci hazırlamayı amaçlamıştır. Bu liselerden mezun olan öğrencilerin, akademik liselerden mezun olanlarla yükseköğretime geçiş açısından eşit haklara sahip olması vurgulanmıştır. Ticaret liselerinin mevcut yapısının iki açıdan gözden geçirilmesi önerilmiştir: Bunlar:

- 1- Mezunların iş hayatına daha etkin katılım sağlamaları için mesleki bilgi ve becerilerinin geliştirilmesi,
- 2- Müfredatın yeniden düzenlenerek, gerekli görüldüğü takdirde alan uzmanlık kollarının oluşturulması ve öğrencilerin yeteneklerine göre ders seçme imkânına kavuşturulmasıdır.

Ayrıca Ticaret lisesi mezunlarının yükseköğretime geçişlerinin sağlanması gerektiği vurgulanmıştır.

Turizm alanında nitelikli personeller yetiştirilmek üzere, Basın Yayın ve Turizm Umum Müdürlüğü öncülüğünde MEB, İş ve İşçi Bulma Kurumu, Matbuat Müdürlüğü Turizm Dairesi ve Turizm Bankası temsilcilerinden oluşan bir komisyon tarafından mesleki kurslar düzenlenmesi önerilmiştir. Turizm sektörüne yönelik modern yapıya sahip bir okulun, MEB tarafından açılması uygun görülmüştür. Komisyon, ticaret eğitiminin güçlendirilmesi amacıyla mesleki ve teknik alanlarda çeşitli düzenlemelere ihtiyaç duyulduğunu belirtmiştir. Bu kapsamda, akşam liselerine devam edemeyen bireyler için kısa süreli kursların açılması, özellikle kız enstitülerinde sekreterlik birimlerinin oluşturulması ve yabancı dille eğitim verecek ticaret kolejlerinin kurulması önerilmiştir. Ortaokullarda okutulan ticaret bilgisi dersinin son sınıfta yoğunlaştırarak verilmesi, liselerde ise ticaretle ilgili derslerin seçmeli olarak programa dahil edilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Ayrıca, erkek sanat enstitülerinde muhasebe ve defter tutma derslerinin, kız enstitülerinde ise temel ticaret konularının eğitim programına dahil edilmesi uygun bulunmuştur. Büro hizmetlerinde kullanılan daktilografi ve

stenografi gibi uygulamaların daha teknik, sistematik ve çağdaş yöntemlerle öğretilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Komisyon ayrıca, kamu alanlarında görev yapan personelin standart Türk klavyesi ile etkili biçimde çalışabilecek düzeyde yetiştirilmesini ve bu eğitimin öğretim kurumlarında verilmesinin zorunlu hale getirilmesini önermiştir. Tüm bu düzenlemeler, ticaret eğitiminin hem pratik hayata hem de yüksek öğretime geçiş sürecinde daha işlevsel ve bütüncül bir yapıya kavuşturulması amacıyla sunulmuştur (MEB Altıncı Millî Eğitim Şûrası, 1990: 155-164).

3.2.2.3. Erkek Teknik Eğitim Komisyonu

Erkek Teknik Öğretim Komisyonu, çalışmalarını 4 alt komisyona ayırarak yürütmüş ve başkanlığını İstanbul Teknik Üniversitesi Rektörü Ordinaryüs Prof. İlhami Civaoglu üstlenmiştir. Bu alt komisyonlar sırasıyla şunlardır

- 1- Erkek Teknik Öğretim Okulları, Sanat ve Yapı Enstitüleri Teşkilatı ve Programları Komisyonu
- 2- Tekniker Okulları ve Programları Komisyonu
- 3- Formasyon, Unvan ve Personel İhtiyacı Komisyonu
- 4- Çıraklık Müessesesi Komisyonu

İlk komisyon raporunda, mesleki ve teknik eğitimin hızlı gelişimine karşılık duyulan yapısal ihtiyaçlara çözüm bulmak adına “Mesleki ve Teknik Öğretim İstişare Kurulu”nun oluşturulması ve bu kurulun çalışmalarına katkı sağlayacak bir “Tetkik ve Araştırma Komitesi”nin kurulması önerilmiştir. Ayrıca, mesleki öğretimde denetim kapasitesinin yetersiz kalması nedeniyle bağımsız bir rehberlik ve denetim birimi oluşturulmasının gerekli olduğu belirtilmiştir. Orta Yapı ve Sanat Okullarında atölye derslerinin ilk iki sınıfta azaltılması ve mesleğe yönlendirici nitelikte olması gerektiği ifade edilmiştir. Yapı ve Sanat Enstitülerinin eğitim süresinin 3 yıla çıkarılarak bu okulların sanat liselerine dönüştürülmesi, öğrenci alımlarının sınavla yapılması, ilkokul mezunları için çırak okulları, ortaokul ve orta sanat okulu mezunlarına yönelik düzey belirleyici kursların açılması önerilmiştir. Haftalık ders saatlerinin Yapı ve Sanat liselerinde 36 saat, orta düzeydeki okullarda ise 32 saat olarak belirlenmesi, sınav sürelerinin kısaltılarak, öğretim yılının 36 haftaya çıkarılması raporda yer almıştır. Okulların meslek dalı seçimini çevredeki sanayi yapısına göre düzenlenmesi gerektiği, müzik ve beden eğitimi derslerinin çocukların ruhsal fiziksel gelişimi açısından müfredata dahil edilmesi, öğretmenlere ek ders ve fazla mesai ödemelerinin yapılması gerektiği vurgulanmıştır. Yapı ve Sanat Enstitülerinde öğretmen ihtiyacının karşılanması, program içeriklerinin güncellenmesi

ve Köy Enstitülerinde endüstriyel kursların açılması da öneriler arasında yer almıştır (MEB Altıncı Millî Eğitim Şûrası, 1990: 201-205).

Raporun ikinci bölümünde, tekniker kavramı detaylı biçimde ele alınmış ve bu meslek grubunun görev, yetki ve tanımları net bir şekilde belirlenmiştir. Erkek sanat ve yapı enstitüleri temel alınarak kurulan tekniker okullarının gündüz programlarının 2 yıl, akşam programlarının ise 3 yıl olması gerektiği belirtilmiştir. Özellikle akşam tekniker okullarının sayısının artırılması gerektiği vurgulanırken, dışarıdan sınava girmek isteyen bireyler için gerekli düzenlemelerin yapılması ve bu okullarda görev yapacak öğretmenlerin erkek teknik öğretim okullarından temin edilmesi önerilmiştir (MEB Altıncı Millî Eğitim Şûrası, 1990: 206-207).

Raporun üçüncü bölümünde ise öğretim personeli ve öğretim üyelerinin unvan, formasyon ve istihdam ihtiyaçları üzerinde durulmuştur. Teknik enstitülerden mezun olan bireylerin 2 yıllık bir eğitimden sonra tekniker ya da öğretmen unvanını almaları gerektiği belirtilmiştir. Ayrıca işçi sınıfının ilkokul mezunu olması gerektiği, usta, kalfa ve ustabaşı gibi unvanların ise kurs ve mesleki eğitim yoluyla verilmesi gerektiği ifade edilmiştir. İş gücü ihtiyacının duyulduğu meslek alanlarının belirlenmesi ve bu doğrultuda bir yol haritası çizilmesi için ilgili bakanlık, Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği ile eğitim kurumlarının yer aldığı bir danışma örgütünün kurulması önerilmiştir (MEB Altıncı Millî Eğitim Şûrası, 1990: 208-214).

Raporun son bölümünde, yer alan “Çıraklık Müessesesi Komisyonu” ise, mevcut meslek okulu sayısının, dallarının ve mezun kapasitesinin yetersiz olduğu tespitini yaparak çıraklık sisteminin güçlendirilmesi gerektiği sonucuna varmıştır. Bu kapsamda, bir “Çıraklık Kanunu Hazırlama Komitesi”nin en kısa sürede kurulması önerilmiş, komitenin gerekirse yabancı uzmanların katkılarından ve çeşitli kurum ile bireylerin görüşünden anket yoluyla yararlanabileceği belirtilmiştir. Raporda çıraklık sisteminin statüsü netleştirmiş, çırakların sahip olması gereken temel nitelikler tanımlanmış, bu eğitimin hangi yöntem ve esaslara dayalı olarak yürütülmesi gerektiği ayrıntılı şekilde açıklanmıştır (MEB Altıncı Millî Eğitim Şûrası, 1990: 215-216). Bu komisyonun hazırladığı rapor, Şûra kurulunda oy birliğiyle kabul edilmiştir (MEB Altıncı Millî Eğitim Şûrası, 1990: 223).

3.2.2.4. Kız Teknik Öğretim Komisyonu

Komisyon, 68 üyeden oluşmuş ve başkanlık görevini Aliye Coşkun üstlenmiştir (MEB Altıncı Millî Eğitim Şûrası, 1990: 309-310). Bu komisyon, o döneme kadar yapılan Millî

Eğitim Şûraları arasında en fazla kadın üyenin görev aldığı kurul olması bakımından ayrı bir öneme sahiptir (Dinç, 1999: 130). Komisyon aşağıdaki konuları görüşerek rapor hazırlamıştır.

- 1- Kız teknik öğretimin mevcut durumu özellikle kız enstitülerinin yapısı ve programlarının değerlendirilip, bu yapının ihtiyaçlara uygun hale getirilmesi,
- 2- Kız teknik eğitimi alanında hazırlanan program taslaklarının değerlendirilmesi,
- 3- Şûra üyeleri tarafından incelenmesi gerekli görülen diğer sorun alanları ve bildiriler üzerinde durulmuştur.

Raporda, kız teknik eğitiminin geliştirilmesine yönelik öneriler kapsamlı biçimde ele alınmıştır. Bu bağlamda, ev kadınlığı eğitiminin yalnızca gönüllü katılımı ile sınır kalmaması, bireylerin, ailelerin ve toplumun ihtiyaçlarını karşılayacak nitelikte mesleki eğitim programlarına dahil edilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Kız enstitüsü mezunlarının mezuniyet sonrası eğitim süreçleri, Akşam Kız Sanat Okullarının program yapısı, öğrenci yaşı ve ders şekillerinin uygunluğu değerlendirilmiş, köy kadınlarına yönelik gezici kursların karşılaştığı sorunlara çözüm önerileri sunulmuştur. Ayrıca, Kız Orta Sanat Okullarının işlevi ve bu kurumların daha etkili hale getirilmesi için gereken tedbirler, sınav ve değerlendirme sistemlerinin nasıl işlemesi gerektiği ve kız teknik öğretim kurumları için özel bir teftiş kadrosunun oluşturulması gerekliliği de raporda yer almıştır.

Raporda, “Teklif ve Temenniler” başlığı altında 10 maddelik bir öneri listesi sunulmuştur. Bu bölümde, kız enstitülerinin iki aşamalı bir eğitim sistemine geçmesi, ilk aşamada genel ortaokul düzeyinde kültürel eğitimin, ikinci aşamada ise sanat ve meslek ağırlıklı derslerin verilmesi önerilmiştir. Haftalık ders saatlerinin 36 saate düşürülmesi, kız sanat okullarının enstitü statüsüne geçirilmesi, bu mümkün olmazsa kapatılmaları, sınıf geçme sisteminin yerine ders geçme esasına dayalı bir değerlendirme biçiminin benimsenmesi uygun görülmüştür. Kız enstitüsü mezunlarının üniversitelerdeki ev bölümlerine kabul edilmesi gerektiği ifade edilmiş, bazı kız enstitüleri ile akşam kız sanat okullarında sınıf mevcutlarının düşürülerek eğitim kalitesinin artırılması gerektiği vurgulanmıştır. Orta sanat okullarında aile bilgisi derslerine yer verilmesi önerilmiş, kız teknik okullarında görev yapan öğretmenlerin ders saatlerinin 28 saatten 18 saat indirilmesi gerektiği belirtilmiştir. Ayrıca, kız ve erkek teknik okul yöneticileri arasındaki maaş farklarının giderilmesi, müdürlerin formasyon farklarının gözden geçirilmesi, kız enstitülerinde hem teorik hem de atölye derslerine yönelik ders kitaplarının temin edilmesi öncelikli bir ihtiyaç olarak değerlendirilmiştir. Tatil dönemlerinde meslek öğretmenlerinin bilgi ve görgülerini artırmaları amacıyla, lisans bilen rehberler eşliğinde gruplar halinde yurt dışına gönderilmeleri önerilmiştir. Meslek alanlarına ilişkin öğretici filmlerin sinemalarda gösterilmesi, kız teknik okullarında öğrenci ve okul sağlığına

yönelik özel bir teşkilat kurulması, yıllık sağlık taramalarının yapılması, sağlık dosyalarının tutulması ve sağlık eğitimi ile okul hijyeni gibi konuların müfredata dahil edilmesi gerektiği raporda yer alan diğer öneriler arasında yer almıştır (MEB Altıncı Millî Eğitim Şûrası, 1990: 295-311).

3.2.2.5. Altıncı Millî Eğitim Şûra Sonuçları

Altıncı Millî Eğitim Şûrası'nda alınan kararların uygulama sürecine bakıldığında, bazı önerilerin belirli aralıklarla hayata geçirildiği, bazılarının ise uzun süre uygulamaya konulmadığı görülmektedir. Bu kapsamda, İstanbul Teknik Okulu bünyesinde 1958-1959 öğretim yılında eğitim süresi 5 yıl olan Akşam Teknik Okulu açılmıştır. Ancak erkek teknik eğitim raporunda önerilen haftalık ders saatinin 32 saate düşürülmesi kararı uygulamaya konulmamıştır. Öte yandan yapı ve sanat okullarının eğitim süresi 3 yıla çıkarılmış daha sonra bu okullar sanat okullarına dönüştürülmüş ve 1970'li yıllardan itibaren endüstri meslek lisesi adıyla anılmaya başlanmıştır.

DP iktidarı döneminde uygulanamayan bazı kararlar ilerleyen yıllarda hayata geçirilmiştir. Örneğin 1963 yılında “Film, Radyo, Televizyon ile Eğitim Merkezi” açılarak, görsel işitsel araçlarla eğitim alanında önemli bir adım atılmıştır. Teknik personelin statüsü, mesleki formasyonu ve unvanlarına ilişkin düzenlemeler ise ancak 1973 yılı sonrasında uygulamaya geçebilmiştir. Çıraklık yasası da uzun bir gecikmeyle 1977 yılına kadar yürürlüğe konulmamıştır. Eğitim sistemine ilişkin önemli yapısal düzenlemelerden biri olan sınıf geçme sisteminin yerine “Ders Geçme Sistemi”ne bırakması ise 1996 yılına kadar gerçekleşmemiştir. Mesleki ve teknik eğitimin araç, gereç ve yayın ihtiyacını karşılamak amacıyla 1959 yılında “Dış Teknik Yardımlar Müdürlüğü” kurulmuş ve bu alandaki eksikliklerin giderilmesine katkı sağlamıştır. Ticaret eğitimi komisyonunun önerileri doğrultusunda, 1957 yılında 2 yıllık “Sekreterlik Okulları” açılmış, 1961 yılında Ankara’da, 1967 yılında ise İstanbul’da eğitim süresi 3 yıl olan “Otelcilik ve Turizm Okulları” faaliyete geçmiştir. Halk eğitimi alanında ise önemli gelişmelerden biri, 12 Ekim 1961 tarih ve 5/1066 sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile Halkevlerinin kapatılarak yerlerine “Türk Kültür Dernekleri”nin kurulması olmuştur. Ancak daha sonra bu derneklerin genel kurulu tarafından kurumun adı yeniden Halkevleri olarak değiştirilmiştir. Bu yeniden yapılanma sürecinde, Halkevlerinin bünyesinde oluşturulan çalışma kollarının, Altıncı Millî Eğitim Şûrası’nda önerilen yapılar dikkate alarak şekillendirildiği görülmektedir (Dinç, 1999: 132-134).

3.3. Eğitim Kurumları

3.3.1. Okul Öncesi

Cumhuriyetin ilk dönemlerinde okul öncesi eğitim alanı yeterli düzeyde gelişim gösterememiştir. Bu konunun ilk kez sistemli bir biçimde ele alınması, 1949 yılında gerçekleştirilen Dördüncü Millî Eğitim Şûrasında olmuştur. Şûra kapsamında, aile eğitimi üzerinde durulması gerektiği vurgulanmış, aile içinde demokratik değerlerin kazandırılması için çeşitli yöntemlerden yararlanılmasının gerektiği dile getirilmiştir (Karakök, 2011: 92)

DP iktidarının, kendisinden önceki yönetimlerin izlediği politik çizgiye benzer şekilde okul öncesi eğitime yeterli önceliği tanımadığı anlaşılmaktadır. Bu dönemde, devlet eliyle yürütülecek okul öncesi eğitimin yerine, özel teşebbüslerin bu alanda sorumluluk üstlenmesi gerektiği yönünde bir yaklaşım benimsenmiştir. DP'nin Millî Eğitim Bakanlarından Rıfık Salim Burçak'ın *“Ana mekteplerini şimdilik vekaletimiz açmamaktadır. İlkokul davası büyük ölçüde ehemmiyet verdiği cihetle ana mekteplerimizle henüz uğraşamamaktadır. Bu müesseseler hususi teşebbüslere terkedilmiştir”* ifadeleri ile, okul öncesi eğitime yönelik hükümet politikalarını ve bu alandaki yetersizliği açık biçimde dile getirmiştir (Taşdöven, 2013: 55).

Buna rağmen DP döneminde okul öncesi eğitimle ilgili bazı idari düzenlemeler hayata geçirilmiştir. 1952 yılında “Ana Okulları Programı ve Yönetmeliği” ile “Ana Okullarına Öğretmen Yetiştirme Kursu Geçici Yönetmeliği” hazırlanmış 4 Ocak 1954 tarihinde ise 780 sayılı “Ana Okulları Yönetmeliği” yürürlüğe konulmuştur. Bu düzenlemeler, okul öncesi eğitimin önemini vurgulayan temel adımlar olarak değerlendirilmiştir. Beşinci Millî Eğitim Şûrasında da okul öncesi eğitim konusu gündeme gelmiş, anaokullarına ilişkin yönetmelikler eğitim programları ve bu okullara öğretmen yetiştirilmesine yönelik başlıklar tartışılmıştır (Yüce, 2013:141). DP iktidara geldiği dönemde ülkede yalnızca 52 özel ana okul, 71 öğretmen ve 1760 öğrenci mevcut iken, 1960 yılına gelindiğinde özel anaokulu sayısı 66 özel ana okul, 111 öğretmen ve öğrenci sayısı 2874'e yükselmiştir (Akça, 2023:379). Sayısal verilere bakıldığında, on yıllık süreçte okul sayısında %27, öğretmen sayısında %56 ve öğrenci sayısında %63'lük bir artış yaşanmıştır. Ancak bu oranlar, eğitim sistemi içerisindeki büyüme hızları ile karşılaştırıldığında oldukça sınırlı kalmıştır. Bu durum, DP iktidarı boyunca okul öncesi eğitim politikalarını daha çok sembolik düzeyde kaldığını ortaya koymaktadır.

3.3.2. İlköğretim

DP'nin iktidarı boyunca en çok önem verilen eğitim kademesi ilköğretim olmuştur. Bu öncelikli yaklaşım, 1950 yılı itibarıyla Türkiye genelinde, özellikle kırsal alanlarda ilköğretimin yeterince yaygınlaşmamış olmasından kaynaklanmıştır. 26 Aralık 1952 tarihinde Millî Eğitim Bakanı Tevfik İleri'nin TBMM'de yaptığı konuşmada, ülke genelinde 33.094 köyün 18.386'sında hâlâ okul bulunmadığını vurgulayarak bu köylerin süratle okul ve öğretmene kavuşturulmasının hedeflendiğini ifade etmiştir. DP'nin temel amacı, ilköğretimi tüm yurda özellikle okul olmayan köylere ulaştırmak, eğitim kalitesini yükseltmek ve çağın ihtiyaçlarına uygun yeni bir ilköğretim kanunu çıkarmak olmuştur (Tozar, 2010: 103).

Hazırlanan kanun tasarısında, çeşitli nedenlerle okul açılmayan köyler için yatılı ve gündüzlü bölge okullarının devam ettirilmesi önerilmiştir. Bakan Tevfik İleri'nin açıklamalarına göre, tasarının en dikkat çekici yeniliklerinden biri ilçe düzeyinde "İlk Öğretim Müdürlüklerinin" kurulması olmuştur. Ayrıca, eğitim enstitülerinin mevcut yapılarının korunması, başöğretmen, müdür, müdür yardımcısı ilçe ilköğretim müdürü gibi unvanlara sahip ve en az 5 yıllık öğretmenlik deneyimi olan kişilerin bakanlık tarafından müfettiş olarak atanması planlanmıştır. Tasarıda ayrıca köy, bucak, ilçe ve il düzeyinde halk temsilcileri ile bakanlık yetkililerinden oluşan ilköğretim kurullarının oluşturulması öngörülmüştür (Tozar, 2010: 104).

CHP döneminde ilköğretim alanında başlatılan eğitim seferberliği kapsamında köy halkına kendi okullarını inşa etme yükümlülüğü getirilmişti. DP iktidarında, bu uygulama eleştirilmiştir. Bakan Tevfik İleri, 1947 yılına kadar okul yapımının büyük oranda köylüye yüklendiğini, bu tarihten sonra ise okul yapımına devlet desteğinin verildiğini belirtmiştir. Köylüler tarafından inşa edilen bu yapıların çoğunun fiziki açıdan yetersiz ve bakımsız olduğunu vurgulayan Tevfik İleri, CHP'nin bu politikalarına yönelik eleştirilerini de dile getirmiştir. 1950 seçimlerinden önce DP, köylülerin okul yapma zorunluluğunu kaldıracağı vaadinde bulunmuş ve 11 Ağustos 1951 tarihli 5828 sayılı kanun ile bu sözünü yerine getirerek, köy okullarının özel idare ve genel bütçeden sağlanacak ödeneklerle yapılmasını kararlaştırmıştır (Taşdöven, 2013: 57-58).

Cumhurbaşkanı Celal Bayar da ilköğretimin önemine dikkat çekmiş ve TBMM'de yaptığı bir konuşmada;

"İlköğretim, maarif sistemimizin temelini teşkil eder. Bu itibarla üzerinde ehemmiyetle durulması lazım gelir. Herkesçe bilindiği gibi, aile ocağından sonra hayat ile temas, ilkokullarda başlar. Genç yavrularımızın, her şeyi benimseyen taze zekalarıyla en iyiyi ve en

doğruyu, milli ve insani bütün manevi kıymetlere istinat eden bir terbiye sistemi içinde burada bulmaları iktiza eder” (TBMM, Tutanak Dergisi, 1950: 4).

Dönemin Cumhurbaşkanı ve Millî Eğitim Bakanları yapmış oldukları konuşmalarda ilköğretimin önemine vurgu yapmışsalar da eğitimin toplumsal kalkınmadaki rolünü politikalarına tam anlamıyla yansıtamamışlardır. 1951-1952 yıllarında 1948 tarihli ilkokul programında yaşanan sorunları belirlemek ve gerekli düzenlemeleri yapmak üzere ABD Florida Üniversitesi öğretim üyelerinden Prof. Dr. Kate Wafford Türkiye’ye davet edilmiştir. Wafford 5 Ekim 1951 ile 1 Şubat 1952 tarihleri arasında Türkiye’nin çeşitli illerinde (Erzurum, Diyarbakır, İzmir, İstanbul, Adana, Van, Trabzon, Kırklareli) incelemelerde bulunmuş, yaklaşık 800 öğretmen, okul yöneticisi ve maarif yetkilisiyle seminerler düzenlemiş ve bulgularını bir rapor halinde MEB’e sunmuştur. Beşinci Millî Eğitim Şûrasında bu kapsamda hazırlanan ilköğretim kanunu tasarısı bazı değişikliklerle kabul edilmiş olsa da DP’nin meclisteki çoğunluğuna rağmen söz konusu yasa çıkarılmamış bu tasarı ancak 27 Mayıs 1960 darbesinden sonra 6 Ocak 1961 tarihinde yasalaşabilmiştir (Taşdöven, 2013: 59-60).

Türkiye Milli Komisyon Raporu’nda ilköğretimin geliştirilmesine ilişkin önerilere yer verilmiştir. Raporda 17.069 okul binasına ihtiyaç olduğu belirtilmiş, eğitimin temel hedefinin ilköğretimi tüm ülkede yaygınlaştırmak olduğu ifade edilmiştir. Her ilin kendi imkanları doğrultusunda ilköğretimin yaygınlaştırılmasına katkı sağlaması gerektiği belirtilmiş, devlet desteğinin yanı sıra yerel bütçelerle birlikte bir planlama yapılmasının önemi vurgulanmıştır. Devamsızlığı önlemek için nedenlerinin araştırılarak ortadan kaldırılması ve özellikle dağınık yerleşim alanlarındaki köylü için gündüzlü ve yatılı bölge okullarının yaygınlaştırılması önerilmiştir. Ayrıca, ilkokullarda günlük ders süresinin 6 saate çıkarılması ve yıllık öğretim süresinin uzatılması gerektiği belirtilmiştir. Komisyon; ilköğretim programını, çağın gereksinimlerine uygun biçimde yeniden yapılandırılması gerektiğini belirtmiştir. Bu bağlamda, programın içeriğinin öğrencilerin gelişim düzeyine uygun bilgiler içermesi ve aynı konulara yer verilmeden sadeleştirilmesi önerilmiştir. Ayrıca, öğretim programlarının bölgesel farklılıklar dikkate alacak şekilde düzenlenmesine olanak tanınması, ancak bu esnada millî birlik ve bütünlük ilkesinden taviz verilmemesi gerektiği vurgulanmıştır. Köylerde uygulanan birleştirilmiş sınıf modelinde ise, öğrencilerin seviyelerine göre gruplandırılarak eğitim verilmesi tavsiye edilmiştir. Bununla birlikte, çeşitli deneme okullarında uygulamaya konulan başarılı yöntem ve yaklaşımların genel müfredat programına dahil edilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Son olarak ilköğretim programlarının öğrencilerin bir üst eğitim kademesine donanımlı bir şekilde geçişini sağlayacak bir bütünlük içinde yapılması gerektiği ifade edilmiştir. Komisyon ayrıca meslekteki öğretmen niteliğinin artırılması için hizmet içi eğitim

çalışmalarının yaygınlaştırılması, sınıf mevcutlarının azaltılması, çoklu eğitim sistemine (ikili, üçlü, dörtlü öğretim) son verilmesi ve derslerin gruplanarak işlenmesi gerektiği belirtilmiştir. Türkçe ve matematik derslerine daha fazla ağırlık verilmesi, rehberlik ve yönlendirme hizmetlerinin geliştirilmesi ile ölçme değerlendirme süreçlerinin daha dikkatli biçimde yürütülmesi gerektiği de komisyonun önerileri arasında yer almıştır (Yüce, 2008: 147-148).

DP, 10 yıllık iktidarı süresince ilköğretim alanında özellikle şehirdeki okullarda dikkate değer ilerlemeler kaydetmiştir. 1950 yılında 1505 şehir ilkokul sayısı, 1960 yılına gelindiğinde 2121'e çıkarılarak yaklaşık %40,9 oranda bir artış sağlanmıştır. Benzer şekilde 5 yıllık köy okullarının sayısı da aynı dönemde 11.940'tan 17.847'ye yükselmiş ve %49,4'lük bir artış gerçekleştirmiştir. Buna karşılık, 3 yıllık köy okullarının sayısı 3860'tan 1310'a düşerek önemli bir azalma gözlemlenmiştir. 1950 yılının okula devam eden kız öğrenci sayısı 592.994 iken, erkek öğrenci sayısı 1.000.204 olarak tespit edilmiştir. Erkek öğrencilerin sayısı kız öğrenciye göre yaklaşık %70,1 oranında fazlalık göstermiştir. 1960 yılına gelindiğinde ise kız öğrenci sayısı 920.487'ye, erkek öğrenci sayısı ise 1.569.322'ye ulaşmıştır (Yüce, 2008: 149-150).

1950 yılında ülkede faaliyet gösteren ilkokul sayısı 17.428 olarak kaydedilmiş iken, bu sayı 1960 yılına gelindiğinde %22,9'luk bir artışla 21.249'a yükselmiştir. Aynı dönemde öğretmen kadrosunda da belirgin bir artış yaşanmıştır. 1950 yılında ilkokullarda görev yapan öğretmen sayısı 35.871 iken, 10 yıl içerisinde bu sayı %50,7 oranında artarak 54.049'a ulaşmıştır. Söz konusu artış, öğrenci sayılarındaki yükselişe paralel olarak öğretmen ihtiyacının karşılanması açısından önemli bir gelişme olarak değerlendirilmiştir (Taşdöven, 2013: 60).

3.3.3. Ortaöğretim

DP döneminde eğitim sisteminde en fazla değişimin yaşandığı ve ABD'nin etkisinin en yoğun biçimde hissedildiği eğitim kademesi ortaöğretim olmuştur. Ancak bu dönemde ortaöğretim düzeyindeki büyüme, ilköğretime kıyasla oldukça sınırlı kalmış öğretmen yetersizliği ve fiziki alt yapı eksiklikleri bu kademedeki ön plana çıkan temel sorunlar arasında yer almıştır. DP, parti programında ilköğretim sisteminin yeniden yapılandırılacağını ifade etmiş olmasına rağmen, ilk hükümet programında bu alana yönelik somut bir hedef ve politika açıklamasına yer verilmemiştir. Nitekim Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın Kasım 1950'de TBMM'de gerçekleştirdiği konuşmada eğitimle ilgili genel değerlendirmelere yer verilmiş olsa da ortaöğretime ilişkin herhangi bir vurgu yapılmamıştır. DP döneminde ortaöğretimdeki en belirgin değişiklikler liselerde yaşanmış, bu kademedeki yapılan düzenlemeler müfredat ve öğretim süresi açısından önemli farklılıklar ortaya koymuştur. 1949'da yapılan Dördüncü Millî

Eğitim Şûrasında alınan kararla, liselerin öğretim süresi 3 yıldan 4 yıla çıkarılmış bu karar, Tevfik İleri'nin Millî Eğitim Bakanlığı döneminde 1952-1953 öğretim yıllarında yürürlükte kalmıştır. Ancak söz konusu uygulama kısa süre içinde yeniden değiştirilmiş ve öğretim süresi tekrar 3 yıla indirilmiştir. 1952 yılında hazırlanan 4 yıllık lise müfredatında çeşitli içeriksel düzenlemeler yapılmış, bu kapsamda edebiyat dersi “Türk dili ve edebiyatı”, felsefe sosyoloji dersi ise “felsefe” adı altında yeniden tanımlanmıştır. Müfredata sanat tarihi dersi dahil edilmiş, bunun yanı sıra “yetiştirme kursları” ve “seminer çalışmaları” gibi destekleyici uygulamalara yer verilmiştir. Yetiştirme kurslarının amacı, başarısız olan öğrencinin eksiklerini tamamlamalarını sağlamak iken, seminer çalışmaları öğrencilerin yönelmek istedikleri meslekler hakkında bilgi edinmeleri ve bu alanda bilinçli tercihler yapmalarını kolaylaştırmak üzere tasarlanmıştır. Ayrıca müfredatta yer alan yeni düzenlemeyle birlikte, öğrencilerden 4. sınıfa geçtiklerinde edebiyat ya da fen kolunu tercih etmeleri istenmiştir. Ancak tüm bu yeniliklerin, sistemli ve uzun vadeli bir ortaöğretim planlamasına dayanmadan yürürlüğe konulması nedeniyle istenen etki tam anlamıyla elde edilememiştir (Tozar, 2010: 107).

Bakan Tevfik İleri, liselerin öğretim süresinin 4 yıla çıkarıldıktan sonra gelen tepkiler üzerine geri adım atmak zorunda kalmıştır. Bu durumu 1953 yılında Meclis'te yaptığı konuşmasında;

“Dördüncü Maarif Şûrası liselerimizi 12 seneye çıkarmıştır. Bunu yaparken birtakım faydalar gözetilerek alınmıştır. Memlekette ve maarif mensupları arasında bu iyi karşılanmamıştır. Bir senelik fazla tahsil ve bu tahsilin getirdiği külfet, burada elde edilen nimetle kabili mukayese görülmemiştir. Vardığımız netice şudur: Liseden sonra başka tahsil yapmayacak olan gençleri, 11. Sınıftan sonra mezun yapmak, üniversiteye devam edecek gençler için 12. sınıfı bir olgunluk halinde getirmek, dersleri mahdut hale indirmek, bu arada bilhassa lisana ehemmiyet vermek ve bu sınıfın adına da olgunluk sınıfı adını vermektir” şeklinde açıklama yapmıştır (TBMM, Tutanak Dergisi, 1953: 970).

Celal Yardımcı'nın bakanlığı döneminde, 1954-1955 öğretim yılında liselerin eğitim süresi tekrar 3 yıla indirilmiştir. Bu değişiklikte birlikte lise müfredatı yeniden düzenlenmiştir. 1955 yılında 3. sınıfta öğrenim gören öğrenciler 3. ve 4. sınıf içeriklerini aynı öğretim yılı içerisinde tamamlayarak mezun edilmiştir. Bu dönemde bitirme ve olgunluk sınavları kaldırılmış, bunların yerine “Devlet Lise Bitirme İmtihanı” adıyla tek aşamalı bir sınav sistemi getirilmiştir. Ayrıca, liselerdeki fen ve edebiyat kol ayrımı 1957-1958 öğretim yılından itibaren lise son sınıftan ikinci sınıfa çekilmiştir (Taşdöven, 2013: 63).

Bu dönemde ortaöğretim politikalarında yabancı dil öğrenimi de ön plana çıkmıştır. Türkiye'nin batıyla artan ilişkileri yabancı dil eğitiminin önemini arttırmış ancak örgün eğitim

kurumlarının bu alandaki yetersizlikleri nedeniyle İstanbul Muallimler Birliği tarafından yabancı dil ağırlıklı kolejlerin açılmasına karar verilmiştir. 1955-1956 öğretim yılında faaliyete geçen bu okulların sayısı kısa sürede artmış, ilk olarak 5 okul açılmış bu sayı 1960-1961 öğretim yılı itibariyle 7'ye yükselmiş, öğrenci sayısı ise 333'ten 1214'e yükselmiştir (Yüce, 2008: 153).

DP hükümetleri döneminde Amerikan eğitim modeli esas alınmış, bu doğrultuda çeşitli Amerikan üniversiteleriyle iş birlikleri kurulmuştur. Florida Üniversitesi'nden Prof. Dr. Kate Wafford ile Boston Üniversitesi'nden W. Kwaraceus ve Dickerman'ın 1951 yılında Türkiye'ye davet edilerek Türk eğitim sistemi üzerine çeşitli incelemeler yapmaları bu sürecin örneklerindendir. Bu çalışmalar neticesinde “program geliştirme”, “öğretim araçlarının geliştirilmesi”, “beslenme eğitimi”, “deneme lisesi” ve “fen lisesi” gibi kavramlar Türk eğitim sistemine kazandırılmıştır (Taşdöven, 2013: 61-62).

Ortaöğretimde dikkat çeken bir diğer yenilik ise “Çok Amaçlı Ortaokul” uygulaması olmuştur. DP parti yönetimi, bu uygulamayla öğrencilerin hem genel hem de mesleki bilgi edinebilecekleri bir eğitim modeli oluşturmayı hedeflemiştir. Bu model günümüzdeki “Çok Programlı Lise” anlayışının ilk örneği sayılabilir. İlk denemeler 1953-1954 öğretim yılında Bursa Mustafa Kemal Paşa, Nevşehir ve Muş'ta başlatılmıştır. Müfredat da Türkçe, coğrafya, tarih, matematik, yabancı dil, yurttaşlık bilgisi, ticaret, tarım, sağlık bilgisi gibi derslere yer verilmiş, kız öğrenciler için ev idaresi, erkek öğrenciler için iş bilgisi gibi cinsiyete dayalı meslek dersleri de eklenmiştir. Öğrenciler ikinci yıldan itibaren genel eğitim ya da mesleki eğitim programlarından birini seçmiş, genel programı tamamlayanlar liseye, mesleki programını tamamlayanlar ise teknik ve meslek liselerine yönlendirilmiştir. 1955 yılında İstanbul Atatürk Kız Lisesi ve Ankara Bahçelievler Lisesinde de deneme amacıyla uygulanan bu model istenilen başarıyı gösterememiştir (Yüce, 2008: 151-152).

DP iktidarında yaşanan önemli bir gelişme de 1959 yılında OECD (Ekonomik Kalkınma ve İş Birliği Örgütü) iş birliğiyle başlatılan fen ve matematik eğitime yönelik projelerdir. Bu projelerle, çağdaş bilimsel eğitimin geliştirilmesi ve eğitimde fırsat eşitliğinin sağlanması da amaçlanmıştır. Bu doğrultuda ortaöğretim düzeyinde akşam okulları açılarak, gündüz çalışmak zorunda olan ya da eğitimini yarım bırakmış bireylere eğitim olanağı sunulmuştur. OECD desteğiyle kurulan “Ders Aletleri Yapım Merkezi” aracılığı ile 30 adet matematik ve fen kitabı tercüme edilerek yayınlanmış, geçici laboratuvarlar kurulmuş ve öğretmenler için özel kurslar düzenlenmiştir. Ayrıca, fen ve matematik alanında görev alacak asistanlara maddi destek sağlanarak bu alanlardaki insan kaynağının güçlendirilmesi hedeflenmiştir (Yüce, 2008: 154).

1950'li yıllarda Türkiye'de çok programlı okul modeline geçiş için ilk adımlar atılmıştır. Bu kapsamda, 1953-1954 öğretim yılında öğrencilerin liseye, mesleki okullara ya da doğrudan iş hayatına yönlendirilmesini amaçlayan sınırlı sayıda deneme ortaokulları açılmıştır. Öğretim yöntemlerinin, ders içeriklerinin, öğrenme motivasyonunun artırılması ve öğretmenlerin görev başında mesleki gelişimlerinin desteklenmesi gibi hedefleri içeren deneme okulu program taslağı, 1955-1956 öğretim yılında belirli liselerde uygulamaya konulmuştur. Ancak bu çok programlı okul uygulamaları bir süre denendikten sonra sistematik olarak sürdürülmemiş ve kaldırılmıştır. 1957 yılına gelindiğinde ise, deneme liseleri ve fen liselerinin kurulmasıyla birlikte daha seçkin öğrencilere yönelik, nitelikli eğitim sunmayı amaçlayan ayrıcalıklı eğitim kurumlarının temelleri atılmıştır (Taşdöven, 2013: 64).

1950-1960 yılları arasında Türkiye'de ortaokul eğitimi önemli bir gelişme göstermiştir. 1950-1951 öğretim yılında ülkede yalnızca 364 ortaokul bulunurken bu sayı 10 yıl içerisinde %76'lık bir artışla 1960 yılında 641'e yükselmiştir. Aynı dönemde öğrenci sayılarında da dikkat çekici bir artış yaşanmıştır. 1950 yılında ortaokullarda toplam 61.847 öğrenci öğrenim görmekte iken, 1950-1960 öğretim yılında bu sayı yaklaşık %285 artarak 237.951'e yükselmiştir. Öğretmen sayılarında da önemli artış yaşanmıştır. 1950-1951 öğretim yılında 3871 olan öğretmen sayısı, 1960 yılına gelindiğinde %151'lik bir artışla 9725'e ulaşmıştır. Okulların kurumsal kapasitesinin artmasına rağmen, söz konusu dönemde yaşanan hızlı nüfus artışı ve eğitim taleplerindeki yükselme nedeniyle, öğrenci başına düşen öğretmen sayısında ideal seviyeye ulaşılammıştır (Taşdöven, 2013: 62).

3.3.4. Mesleki ve Teknik Eğitim

DP döneminde mesleki ve teknik eğitime özel bir önem atfedilmiştir. Bu durumun temelinde, özellikle Marshall yardımı çerçevesinde ABD'den alınan dış yardımlar çerçevesinde ülkeye getirilen tarım makineleri ve çeşitli teknik ekipmanların etkin biçimde kullanılabilmesi için ara eleman yetiştirme gereksinimi yer almıştır. Bu amaç doğrultusunda, Tarım Bakanlığı ile Millî Eğitim Bakanlığı iş birliğiyle 3 yıllık bir kalkınma planı hazırlanarak uygulamaya konmuştur. Plan kapsamında bazı sanat okullarında motor teknoloji alanında yeni bölümler eklenmiş ve bu okullarda teknik eğitim çeşitlendirilmiştir. Tarım Bakanlığı ile koordineli şekilde yürütülen bu plan çerçevesinde, motor eğitimi alanına odaklanacak iki ayrı sanat enstitüsünün temelleri, dönemin Millî Eğitim Bakanı Tevfik İleri tarafından atılmıştır. Bu çerçevede kurulan ilk kurumlardan biri İzmir'de faaliyete geçen Motor Makine Okulu olmuştur. Aynı zamanda İzmir Mithatpaşa Erkek Sanat Enstitüsü bünyesinde bağımsız bir

Motor Makine Okulu 1953-1954 öğretim yılında eğitime başlamıştır. İstanbul’da ise farklı bir alana yönelik olarak Matbaacılık Okulu açılmıştır (Tangülü, 2012: 396).

Ormanlık bölgelerde yaşayan halkın doğal kaynakları israf etmeden ve sağlıklı bir biçimde konut inşa edebilmelerini sağlamak amacıyla, 1953 yılında çeşitli illerde “Gezici Yapı Kursları” açılmıştır. Bu kurslar Muğla, Bolu, Balıkesir, Sinop, Çorum, Eskişehir, Antalya, Çankırı, Adana gibi farklı bölgelerde faaliyete geçmiştir. DP hükümeti, tarım, ekonomi ve bayındırlık gibi temel alanlarda ihtiyaç duyulan insan kaynağını yetiştirmek üzere, 1951-1952 öğretim yılından itibaren kapsamlı kurslar düzenlemiştir. Bu kurslar; tarım makineleri tamiri, uçak yapımı, karoser ustalığı, radyo tamirciliği, duvarcılık, mozaik döşeme, beton işçiliği, karo ve fayans döşeme, sıhhi tesisat, camcılar ve seramik sanatı ve matbaacılık gibi çok çeşitli alanlara yönelik olarak planlanmıştır. Ayrıca, mesleki ve teknik okul bulunmayan bölgelerde ilkokul mezunu bireylere sanat ya da zanaat öğretmek amacıyla meslek edindirme kursları açılmıştır. Kadınlara yönelik olarak, özellikle halıcılık ve dokumacılık gibi alanlarda eğitim verilmesi amacıyla “Geçici Kadın Kursları” düzenlenmiştir. 1952 yılından itibaren küçük kasabalarda ev kadınlarına hitap eden dikiş, nakış, biçki ve çocuk bakımı gibi konularda kurslar açılmış ve bu alanda kadınların mesleki beceriler edinmeleri desteklenmiştir (Yüce, 2008: 159-160).

Bu gelişmeler ışığında mesleki ve teknik eğitimin mevcut durumu, Altıncı Millî Eğitim Şûrasında Prof. Ahmet Özel başkanlığındaki komisyon tarafından değerlendirilmiştir. 1950’li yıllarda klasik ortaokullarının sayısında yaşanan hızlı artış mesleki ve ilkokulların gelişimini olumsuz yönde etkilemiştir. 1956-1957 öğretim yılından itibaren meslek okullar büyük ölçüde iş ağırlıklı ortaokullar kimliğine bürünmüş, bu durum şûrada eleştirilmiş ve özellikle orta sanat okullarının kaldırılması gerektiği yönünde öneriler dile getirilmiştir. Bu eleştiriler doğrultusunda orta sanat okulları kademeli biçimde genel ortaokullara dönüştürülmüştür. Dönüştürme gerekçeleri arasında, ilkokuldan mezun olup orta sanat okuluna başlayan 12 yaşındaki öğrencilerin haftalık 36-44 saatlik yoğun ders ve atölye çalışmaları nedeniyle fiziksel ve psikolojik gelişimlerini olumsuz etkilemesi yer almıştır. Ayrıca, bu yaş grubundaki öğrencilerin henüz mesleki tercih yapabilecek olgunlukta olmamaları ve ilkokul düzeyinde kazandırılan becerilerin mesleki eğitime temel oluşturmakta yetersiz kalması da dile getirilmiştir. Mesleki eğitimin yüksek maliyetli olması nedeniyle, meslek liselerine genel ortaokul üzerinden öğrenci alımının daha ekonomik ve sürdürülebilir bir sistem yaratacağı öne sürülmüştür (Tangülü, 2012: 396). Yine şûra kararı doğrultusunda, mesleki ve teknik eğitimin planlı ve koordineli şekilde yürütülebilmesi amacıyla “Mesleki ve Teknik Öğretim Danışma Kurulu”nun kurulmasına karar verilmiştir. Ayrıca, 1956-1957 öğretim yılından itibaren

sekreterlik alanında öğretmen yetiştirmek amacıyla 3 yıllık “Ticaret Öğretmen Okulu” açılmıştır. Bu okulun eğitim süresi 1959 yılında 4 yıla çıkarılmış kapsamı genişletilerek “Ticaret İhtisas Şubeleri” adı altında yeni alanlar eklenmiştir. 1954-1955 öğretim yılından itibaren, çalışan bireylerin mesleki gelişimlerini desteklemek amacıyla “Akşam Ticaret Liseleri” de eğitim sistemine dahil edilmiştir (Yüce, 2008: 161).

DP iktidarı süresince mesleki ve teknik eğitime özel bir önem verilmiş, bu alandaki kurumların sayısında belirgin bir artış yaşanmıştır. 1950-1951 öğretim yılında Türkiye genelinde 326 orta dereceli mesleki ve teknik okul faaliyet gösterirken, bu sayı 1960 yılına gelindiğinde %54,3'lük bir artışla 503'e yükselmiştir. Öğrenci sayılarında da gözle görülür bir artış yaşanmıştır. 1950-1951 öğretim yılında bu okullarda toplam 53.289 öğrenci öğrenim görmekte iken, 1950-1960 yılına gelindiğinde bu sayı %83,8 artışla 98.010'a çıkmıştır. Öğretmen sayısında da önemli bir artış yaşanmıştır. 1950 yılında 4488 olan öğretmen sayısı içerisinde yaklaşık %64,5 artarak 1960 yılında 7382'ye yükselmiştir (Taşdöven, 2013: 74).

3.3.5. Halk Eğitimi

DP döneminde halk eğitimi alanında yabancı uzmanların görüşlerine başvurulmuş, bu doğrultuda hazırlanan raporlar dikkate alınarak halk eğitimi politikası yeniden şekillendirilmiştir. 1951 yılında Amerikalı Halk Eğitim uzmanı Watson Dickerman Türkiye'ye davet edilerek görüşleri alınmış, onun görüşleri doğrultusunda, halk eğitimi faaliyetlerinin MEB bünyesinde sürdürülebilmesi için yeni bir örgütlenme modeline ihtiyaç duyulduğu vurgulanmıştır. Aynı yıl içinde, Yüksek Öğrenim Genel Müdürlüğüne bağlı olarak “Halk Eğitim Şubesi” kurulmuştur. Bu şube tarafından hazırlanan halk eğitimi anketleri, çeşitli bakanlıklara, kamu kurumlarına ve valiliklere gönderilmiş, elde edilen yanıtlar analiz edilerek özetlenmiştir. 1952 yılında Halk Eğitim şubesi yerine “Halk Eğitim Bürosu” kurulmuş, bu birimin faaliyetleri kısa sürede kırsal bölgelere kadar yayılmıştır. 1953 yılında köy ve bucaklarda “Halk Okuma Odaları”, 1956 yılında ise ilçelerde “Halk Eğitimi Merkezleri” açılmaya başlanmıştır. Bu çalışmalar sonucunda, 1935 yılında %20,35 olan okuryazarlık oranı 1955 yılına gelindiğinde %40,90'a yükselmiştir. 1957 yılında düzenlenen Altıncı Millî Eğitim Şûrasında halk eğitimi tüm yönleriyle ele alınmış ve ülke genelinde uygulanmak üzere “Halk Eğitimi Örgüt ve Görev Kanun Taslağı” hazırlanmıştır. Bu doğrultuda, 1959 yılında köylerde halk eğitimi denemelerini yürütmek üzere “Temel Eğitim Merkezi” kurulmuş, burada yerli ve yabancı uzmanlar koordineli şekilde çalışmalara katılmıştır. 29 Ağustos 1960 tarihinde, halk eğitimi hizmetlerinin etki alanını genişletmek ve faaliyetleri sistemli bir şekilde sürdürebilmek

amacıyla MEB'e bağılı "Halk Eğitimi Genel Müdürlüğü" kurulmuştur. Bu genel müdürlük, halk eğitimi ile ilgili sorunları ele almış, 1961 yılında toplanan Yedinci Millî Eğitim Şûrasında halk eğitimin amaçları, ilkeleri, faaliyet alanları ve iş birliği esasları belirlenmiş farklı kurumlar arasındaki koordinasyonun sağlanması hedeflenmiştir. Örgütlenme çalışmalarıyla birlikte halk dershaneleri, okuma odaları ve halk eğitimi merkezlerinin sayısı da artmış ve bu sayede halk eğitimi ülkede hızlı bir gelişim sürecine girmiştir (Gezer, 2012: 79).

Başbakan Adnan Menderes, siyasi kariyerinin erken dönemlerinde uzun yıllar Halkevleri denetçiliği yapmış, pek çok Halkevinin açılışına katılmış ve bu kurumlar hakkında olumlu değerlendirmelerde bulunmuştur. Ancak zamanla Halkevlerinin, CHP'nin kültürel uzantısı ve toplantı merkezi haline gelmesi, özellikle kütüphaneleri ve diğer imkanlarından yalnızca CHP çevresinin yararlanması, Menderes'in bu kuruma yönelik bakış açısında önemli bir değişime neden olmuştur. Bu durum, Menderes'in daha önce takdirle söz ettiği Halkevlerine karşı tutumunun sertleşmesine yol açmıştır (Gezer, 2012: 84).

Yeni iktidar, Halkevlerinin kuruluş amaçlarından saptığını ve zamanla CHP'nin bir alt organı gibi çalıştığını savunmuştur. Halkevlerinin kültürel bir kurum olmaktan çıkarak, partinin en küçük teşkilat birimi haline geldiğini ve gençleri yönlendirmek amacıyla faaliyet gösterdiğini belirten Hikmet Yazıcıoğlu, bu kurumların kapatılmasını talep etmiştir. Başta Halkevlerinin kapatılmasını ve mal varlığına el konulmasına ilişkin hazırlanan tasarısı, parti yönetiminin uyarısıyla geri çekilmiştir. DP yöneticileri, söz konusu tasarının Halkevlerini tamamen ortadan kaldırmak için yeterli olmayacağını düşünmüşlerdir. Bu doğrultuda milletvekilli Şevket Mocan ve 53 arkadaşı daha kapsamlı bir yasa önerisi hazırlamış, Refik Şevket İnce bu tasarıyı meclise sunmuştur. Söz konusu yasa teklifi, Türk ocaklarından CHP'ye devredilen bina ve taşınmazların tekrar Türk ocaklarına verilmesini, kamu yararına yaptırılmış olan yapıların ise devlet hazinesine aktarılmasını öngörmekteydi. CHP'nin katılmadığı oturumda, 8 Eylül 1951 tarihinde yapılan oylama sonucunda 5830 sayılı yasa 362 kabul ve 3 ret oyuyla meclisten geçmiştir. Bu yasa ile ülkedeki tüm Halkevleri kapatılmış, CHP'ye ait binalara ve mal varlıklarına el konulmuştur. Kurumlara ait demirbaş eşyalar devlet dairelerine, hastanelere ve okullara devredilmiştir. Ancak bu süreçte Cumhuriyet tarihi açısından büyük öneme sahip çok sayıda resim, belge, film, fotoğraf, tablo ve afişin yok edildiği belirtilmiştir (Yüce, 2008: 105-109). 1952 sonlarında gerçekleşen süreç sonucunda, Türkiye genelinde faaliyet gösteren 478 Halkevi 4322 Halkodası tamamen kapatılmıştır (Gezer, 2012: 85).

3.3.6. Din Eğitimi ve Kurumları

CHP'nin son dönemlerinde yeniden gündeme gelen din eğitiminin kurumsallaştırılması süreci DP döneminde daha sağlam temellere oturtulmuştur. DP'nin muhalefet yıllarında gerçekleştirdiği yurt gezilerinde halktan gelen en yoğun taleplerden biri dini eğitimle ilgili olmuş, bu durum partinin iktidar mücadelesinde halkın beklentilerini karşılamaya yönelik önemli bir stratejik araç haline gelmiştir. Vatandaşların talepleri, parti kadrolarının ve milletvekillerinin bu konudaki ısrarlı girişimleri, dini eğitimin yaygınlaşmasında etkili olmuştur. Öte yandan, DP'nin irtica konusundaki yaklaşımı, kendisinden önce iktidar olan CHP'den önemli ölçüde farklılık göstermiştir. CHP iktidarında dini eğitim gibi talepler genellikle “irtica tehlikesi” kapsamında ele alınırken, DP iktidarı bu talepleri laikliğin bir parçası ve toplumsal ihtiyaçların doğal bir uzantısı olarak görmüştür. Bu yaklaşım, sadece örgün eğitim kurumlarında değil aynı zamanda Arapça öğretimi dahil olmak üzere dini eğitimin yaygınlaşmasına olanak sağlamıştır. Söz konusu eğitim faaliyetlerinin bir bölümü yasal izinlere dayansa da dönemin kısmen özgürlükçü ortamından faydalanarak ruhsatsız şekilde açılmış dini kurslarda yaygınlık kazanmıştır. Dini eğitimin bu dönemde yaygınlaşmasının bir diğer boyutu ise uluslararası gelişmelerin Türkiye'nin iç siyasetindeki etkisiyle ilişkilidir. İkinci Dünya Savaşı sonrası Sovyetler Birliği'nin Türkiye'ye karşı izlediği tehditkâr politikalar, Türkiye'nin ABD ile daha yakın ilişkiler kurmasına zemin hazırlamıştır. Bu gelişme, uzun süredir sürdürülen batılılaşma politikalarıyla da örtüşmektedir. Ancak komünizmin ciddi bir tehdit olarak algılandığı bu süreçte, dini eğitim ve ahlaki değerlerin toplumda yaygınlaştırılması bir tür manevi direnç unsur olarak görülmüştür. DP çevrelerinde, dini eğitimi komünizmle mücadele de etkili bir araç olduğu düşüncesi savunulmuştur (Dalmış, 2022: 454-457).

Bu dönemde, hükümetin İmam ve Hatip Okulları konusunu daha kapsamlı ve ciddi bir yaklaşımla ele alması gerektiği yönündeki beklentiler kamuoyunda sıkça dile getirilmiştir. Özellikle sadece ilkokul düzeyinde verilen din derslerinin, ortaokul ve lise kademelerinde desteklenmediği takdirde etkili olmayacağı görüşü yaygınlık kazanmıştır. Bu nedenle, din eğitiminin ilkokuldan sonraki eğitim kademelerinde de devam ettirilmesini yönünde yoğun talepler oluşmuştur. Ayrıca, yalnızca din dersi ile sınırlı kalınmaması, bunun yanında ahlâk derslerinin de müfredatlara dahil edilerek tüm eğitim kademelerinde okutulması gerektiği ifade edilmiştir. Ne var ki bu taleplere karşı MEB'in temkinli yaklaştığı gözlemlenmiştir. Bakanlık, ahlâk eğitimini ayrı bir ders olarak sunmak yerine, mevcut eğitim programlarının tümünde ahlaki kazanımları bütüncül biçimde işlediklerini savunarak, ayrıca “ahlâk dersi” konulmasına gerek duymamıştır. Bununla birlikte, MEB ilkokullarda verilen din eğitiminin niteliğini

artırmak amacıyla bazı önemli adımlar atmıştır. Bu kapsamda daha önce isteğe bağlı olan din derslerinin zorunlu hale getirilmesine karar verilmiştir. Ancak bu derslerden muaf olmak isteyen velilerin yazılı dilekçeyle başvuruda bulunmaları şartı koşulmuştur. 1953 yılında toplanan Maarif Şûrasında alınan kararlardan biri de okullarda okutulan din derslerini sınıf geçme üzerinde belirleyici olması yönündedir. Böylelikle hem öğrencilerin hem de öğretmenlerin bu derse daha fazla önem vermeleri hedeflenmiştir. Ancak din eğitiminin geliştirilmesi yolundaki bu çabalar öğretmen yetersizliği gibi bazı yapısal sorunlar nedeniyle beklenen sonucu kısa sürede verememiştir. Özellikle ilkokullarda din derslerini verecek öğretmenlerin yeterlilik düzeyleriyle ilgili sorunlar gündemde kalmaya devam etmiştir. Bu sorunun çözümü için öğretmen okullarının müfredatına din eğitimi dersi eklenmiş olsa da bunun da tek başına yeterli olmadığı görülmüştür. Bu nedenle, öğretmen okullarından mezun olup din eğitimi almamış olan öğretmenlerin, bu dersi vermeden önce 15-20 gün süreyle müftülüklerin denetiminde kısa süreli bir eğitime tabi tutulmaları planlanmıştır (Dalmış, 2022: 460-461).

DP'nin din eğitimi konusundaki politikaları, özellikle kırsal bölgelerde yaşayan halk tarafından olumlu karşılanmıştır. DP'nin din derslerinin okullarda yer almasına yönelik çabaları, toplumun geniş kesimleri nezdinde destek bulmuş ancak zamanla, verilen eğitimin yalnızca teorik bilgi ile sınırlı kalması yani dinin ibadet boyutunun müfredat da yer almaması çeşitli eleştirilere neden olmuştur. Bu eleştirileri dikkate alan hükümet, din öğretiminin kapsamını genişletmeye yönelik bazı adımlar atmıştır. Bu doğrultuda hem inanç esaslarının hem ibadet uygulamalarının hem de ahlaki değerlerin öğrencilere aktarılması amacıyla kapsamlı bir düzenleme yapılmıştır. Bu düzenleme, 13 Eylül 1956 tarihinde Bakanlar Kurulu tarafından alınan 7805 sayılı karar ile resmîyet kazanmış ve kısa süre içinde dönemin Millî Eğitim Bakanı tarafından yapılan açıklamalarla uygulamaya konulmuştur. Böylece 1956-1957 öğretim yılından itibaren ortaokullarda din dersi, yeni genelgeye uygun olarak okutulmaya başlanmıştır. Talim ve Terbiye dairesinin 19 Eylül 1956 tarih ve 32321-1968-II/ 4286 sayılı yazısıyla yayımlanan ve aynı yılın 17 Eylül tarihli tebliğler dergisinde yer alan genelgeye göre, resmi ortaokullar ile denkliği kabul edilen eğitim kurumlarına Türk öğrencilerine verilecek din derslerinde İslam dininin inanç, ibadet ve ahlâk esaslarının öğretilmesi öngörülmüştür. Söz konusu genelgenin ikinci maddesi uyarınca, din dersine ait programların ve müfredat içeriklerinin hazırlanmasında yetkili ve sorumlu merci olarak Millî Eğitim Bakanlığı tayin edilmiştir. Yeni düzenleme kapsamında, din dersleri müfredata dahil edilirken bu derslere katılımın isteğe bağlı olması ilkesine de sadık kalınmıştır. Buna doğrultuda, çocuklarının bu

dersi almasını istemeyen veliler, ders yılının başında okul yönetimine yazılı dilekçeyle başvurdukları takdirde öğrenciler bu dersten muaf tutulmuştur (Baytal, 2020: 103-104).

1950 yılı öncesinde, radyolarda dini içerikli yayınların yapılması yönünde halktan yoğun talepler gelmiştir. Bu toplumsal beklentiyi dikkate alan DP hükümeti, 5 Temmuz 1950 tarihinde aldığı bir kararla radyoda dini yayınlara izin vermiştir. Alınan karar doğrultusunda, 6 Temmuz 1950 Perşembe gününden itibaren Ankara ve İstanbul radyolarında Arapça Kur'an-ı Kerim okunmaya başlamıştır. Uygulama kapsamında Ramazan ayı süresince her Pazartesi, Çarşamba ve Cuma akşam saat 20:05 ile 20:15 arasında Kur'an tilaveti gerçekleştirilmiştir. Ramazan ayı sonrasında ise bu yayınların sabah kuşağına alınması kararlaştırılmıştır. Radyolarda kuran okunmaya başlaması, yalnızca Türkiye'de değil İslam dünyasının farklı bölgelerinde de önemli yankılar uyandırmıştır. Diyanet işleri başkanı Ahmet Hamdi Akseki, konuyla ilgili İstanbul'da düzenlediği basın toplantısında bu uygulamanın birçok Müslüman toplumda olumlu karşılandığını ifade etmiştir. Akseki, radyoda Kur'an okunmasının caiz olmadığı yönündeki eleştirilerin, konunun özünü kavrayamayan kişilerden kaynaklandığını belirtmiştir. Ayrıca, gelecekte yalnızca Kur'an tilavetiyle sınırlı kalınmayacağını zamanla dini konuşmaların da radyo aracılığıyla halk ulaştırılacağını dile getirmiştir. Nitekim, başta Amerika olmak üzere birçok ülkede benzeri uygulamaların mevcut olduğunu vurgulamıştır (Şeker, 2006: 179).

DP iktidara geldikten sonra, kendi politikalarına uygun bir sistem uygulamaya başlamıştır. Atatürk döneminde başlatılan ve İnönü döneminde yasal bir düzenleme haline gelen Türkçe ezan uygulaması, 1950 yılına kadar sürdürülmüştür. Din inkılâbının bir uzantısı olarak değerlendirilen bu uygulama, halk nezdinde yeterli kabul görmemiştir. Zaman zaman çeşitli kesimlerden tepkiler gelmiş, 1949 yılında Ticaniler kamusal alanlarda Arapça ezan okuyarak uygulamaya karşı tavırlarını açıkça ortaya koymuşlardır. Hatta bu tepkiler TBMM'de Arapça ezan okunması gibi protesto eylemlerine dönüşmüştür. DP'nin tabanı genel olarak Arapça ezanın yeniden serbest bırakılmasından yana olmuş seçim sürecinde bu yönde vaatlerde bulunulmuştur. Nitekim DP iktidarının ilk yılı içinde, 16 Haziran 1950 tarihinde Arapça ezan okunması üzerindeki yasak kaldırılmıştır (Yüce, 2008: 123).

3.3.6.1. İmam ve Hatip Okullarının Açılması

CHP'nin iktidarının son dönemlerinde, hem mevcut din görevlisi ihtiyacını karşılamak hem toplumda giderek artan din eğitimi taleplerine yanıt vermek amacıyla 10 ay süreli imam hatip kursları açılmıştır. Ancak, bu kurslara katılan bireylere öğrencilik statüsünün verilmemesi

ve kursu tamamlayanların resmî haklardan yoksun olması, söz konusu eğitim programlarına katılımın düşük seviyede kalmasına neden olmuştur. Bu eksiklikleri gidermek amacıyla, DP iktidarı önemli bir yapısal değişikliğe gidilmiştir. Açılan bu kursların yetersizliği göz önünde bulundurularak, imam ve hatip yetiştirilmesine yönelik sistemli bir eğitim sunmak adına iki kademeli İmam ve Hatip Okullarının açılması kararlaştırılmıştır. Bu düzenlemeyle birlikte, söz konusu okulların ilk devresi ilkokuldan sonra başlayan 4 yıllık bir ortaokul sürecini, ikinci devresi ise 3 yıllık lise düzeyini kapsamıştır. Planlanan eğitim modeline göre, birinci devreyi tamamlayan öğrenciler köylerde imamlık ve hatiplik görevlerini üstlenebilecek iken, ikinci devre mezunların köy ve şehir ayrımı gözetmeksizin tüm camilerde imam, hatip, vaiz ve müezzin gibi dini görevleri ifa etmeleri öngörülmüştür. Bu okulların yönetimi, Özel Okullar Müdürlüğü'nün sorumluluğuna bırakılmıştır. İlk açıldıkları dönemde İmam ve Hatip Okullarının müfredatında hem genel kültür hem de mesleki alan derslerinden oluşan 16 ders yer almıştır. Zamanla bu sayı genişletilerek 21 genel bilgi dersi ve 17 meslek ders olmak üzere toplam 38 derse çıkarılmıştır. Program içerisinde, Arapçanın yanı sıra İngilizce ve Fransızca gibi yabancı dil derslerine de yer verilmiştir. 6 Haziran 1952 tarihinde yasal bir zemine oturtulan bu yeni sistem çerçevesinde, Türkiye genelinde 7 İmam ve Hatip Okulu faaliyete geçmiştir. İlk açılan okullar Ankara, Kayseri, İstanbul, Konya, Adana, Kahramanmaraş ve Isparta illerinde kurulmuştur. 1953 yılı itibarıyla ise yeni okulların açılması planlanarak bu eğitim modelinin yaygınlaştırılması hedeflenmiştir (Dalmış, 2022: 461-462).

1953 yılında Trabzon, İzmir, Yozgat, Elâzığ, Çorum, Antalya, Erzurum ve Tokat illerine yeni İmam ve Hatip Okullarının açılmasıyla birlikte bu eğitim kurumlarının sayısı 15'e ulaşmıştır. 1954-1955 öğretim yılına gelindiğinde ise bu okul ilk mezunlarını vermiş ve programlarına 3 yıllık lise düzeyi de eklenmiştir. İmam ve Hatip Liselerinin kurulması, muhalefet cephesinde tepkilere yol açmış, özellikle CHP bu okulların ilk örneklerinin kendi iktidarları döneminde açıldığını vurgulayarak DP'yi dini, siyasi amaçlarla kullanmakla eleştirmiştir. Bu eleştirilere karşılık veren Başbakan Adnan Menderes, geçmişte dini yapılar inşa etmek yerine camileri elden çıkarma yönünde yasa çıkaranların, bugün İmam ve Hatip Okulları karşısında takındıkları tavrın samimiyezsiz olduğunu ifade etmiştir. Her ne kadar bu okullar çoğunlukla büyük şehirlerde açılmış olsa da öğrenci profili ağırlıklı olarak kırsal kesimden gelmiştir. Barınma olanakları oldukça kısıtlı olan bu öğrencilerin bir kısmı yurtlarda kalmakta, bir kısmı ise uygun olmayan koşullarda barınmaya çalışmıştır. Ayrıca, İmam ve Hatip Okullarının müfredatına uygun ders kitaplarının temininde yaşanan eksiklikler, TBMM gündemine taşınmış ve ciddi tartışmalar doğurmuştur. Bununla birlikte, öğrencilerin pratik yapma olanakları daha gelişmişti camilerde namaz kıldırma, hutbe okuma ve vaaz verme gibi

uygulamalarla mesleki becerilerini geliştirme fırsatı bulmuşlardır. İmam ve Hatip Okulları DP'nin sağladığı siyasi destek ile toplum nezdinde kısa sürede saygınlık kazanmıştır. Bu okullarda mesleki derslerin yanı sıra kültür derslerinin de okutulması, mezunların sadece cami görevlisi olarak, aynı zamanda yükseköğrenimlerine devam edebilen, vaizlik ve müftülük gibi dini görevlere atanabilecek bireyler olarak yetişmelerine imkân tanımıştır. DP yönetimi, mesleki eğitimin yanında pozitif bilimlere de yer verilmesini özellikle desteklemiş, dini bilgisi güçlü ancak aynı zamanda modern düşünceyle barışık din adamlarının yetişmesini hedeflemiştir. Bu yönüyle klasik Osmanlı dönemi din eğitiminden farklı, çağdaş koşullara uyumlu bir din eğitim modelinin temelleri atılmıştır (Baytal, 2020: 109-110).

İmam ve Hatip Okullarının giderleri büyük ölçüde halktan toplanan bağışlarla sağlanmıştır. Bu kurumlara gönüllü olarak maddi destekte bulunan kişiler, yaptıkları katkılardan memnuniyet duysalar da DP hükümetinin yeterli desteği sunmamasından ötürü zamanla rahatsızlıklarını dile getirmişlerdir. DP hükümeti ise bu eleştirileri tamamen reddetmek yerine, İmam ve Hatip Okullarına devlet yardımlarının gerektiği ölçüde ulaştırılamadığını kabul etmiş ve bu durumun sorumluluğunu muhalefet partilerinin ağır eleştirilerine yüklemiştir. Başbakan Menderes, Adana'da yaptığı bir açıklamada *“İmam ve Hatip Okulları, insafsız bir muhalefet cephesinin sürekli saldırıları karşısında her zaman üvey evlat muamelesine maruz kalmıştır”* ifadelerini kullanarak yaşanan sıkıntıyı kamuoyuyla paylaşmıştır. Bu süreçte hem yeni İmam ve Hatip Okullarının hem de Kur'an kurslarının açılmasıyla birlikte, bu kurumlara destek sağlamak amacıyla kurulan yardım derneklerinin sayısında belirgin bir artış yaşanmıştır. “Kur'an kurslarına yardım”, “İmam ve Hatip Okullarına yardım” gibi adlarla kurulan derneklerin yanı sıra “cami yaptırma dernekleri” ile “ilahiyat ve din görevlileri yardımlaşma dernekleri” dini alanda faaliyet yürüten kuruluşlar arasında yer almıştır. Bu kapsamda, eğitimle ilgili dini dernek sayısı 1946 yılında yalnızca 3 iken, 1950'de DP'nin iktidara gelmesiyle bu sayı 12'ye yükselmiş, 1953 yılında 60, 1959 yılına gelindiğinde ise bu sayı 236'ya ulaşmıştır (Baytal, 2020: 113).

3.3.6.2. Yüksek İslam Enstitüleri

DP döneminde dini eğitim alanında gerçekleştirilen önemli adımlardan biri de Yüksek İslam Enstitülerinin açılması olmuştur. 1951 yılından itibaren yeniden eğitim sisteminde yer bulan İmam ve Hatip Okulları, bu okullarda görev yapacak öğretmenlerin ve Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde çalışacak din görevlilerinin yetiştirilmesini zorunlu hale getirmiştir. Bunun yanı sıra, 1953-1954 öğretim yılında öğretmen okullarında, 1956 yılında ise

ortaokullarda din eğitiminin yeniden müfredata dahil edilmesi, din eğitimi alanında yetişmiş insan kaynağı ihtiyacını daha da arttırmıştır. 1957-1958 öğretim yılında İmam ve Hatip Okulları ilk mezunlarını vermeye başlamış olsa da bu mezunların devam edebileceği herhangi bir yüksek öğretim kurumu bulunmamaktaydı. Mevcut üniversite mevzuatı, İmam ve Hatip mezunlarının yükseköğrenim görmesini engellemektedir. Öyle ki Ankara bünyesinde faaliyet gösteren İlahiyat Fakültesi bu öğrencilere kabul etmemektedir. Bu durum, İmam ve Hatip Okulları mezunlarının din alanında ihtisas yapmalarının önünde ciddi bir engel oluşturmuştur. Söz konusu ihtiyaçtan yola çıkarak Prof. Dr. Ali Fuat Başgil'in öncülüğünde kurulması uzun süredir gündemde olan Yüksek İslam Enstitülerinin açılması kararlaştırılmıştır. Başgil'in 1949 yılında temellerini atmak için girişimlerde bulunduğu bu enstitüler, ancak 19 Kasım 1959 tarihinde İstanbul'da kurularak eğitim faaliyetine başlamıştır. Bu kurumlar yalnızca İmam ve Hatip Lisesi mezunlarını kabul etmek üzere yapılandırılmış ve din eğitimi alanında yükseköğretim düzeyinde uzman yetiştirmeyi hedeflemiştir (Bulut, 2016: 79).

3.3.7. Yüksek Öğretim ve Kurumları

DP iktidarı döneminde yükseköğretim alanında önemli ilerlemeler kaydedilmiş, bu süreçte 4 üniversitenin yanı sıra birçok enstitü, yüksekokul ve akademi faaliyete geçirilmiştir. Ancak bu gelişmelere karşın, hükümetin üniversiteler üzerinde denetim kurma çabaları dikkat çekici boyutlara ulaşmıştır. DP'nin yükseköğretim politikası incelendiğinde, özellikle ABD'nin etkisinin belirgin olduğu gözlemlenmiştir. Nitekim bu dönemde kurulan Atatürk Üniversitesi ile Orta Doğu Teknik Üniversitesi eğitim sistemleri bakımından ABD modelini esas almıştır. DP muhalefette bulunduğu yıllarda savunduğu üniversite özerkliği ilkesini iktidarının ilk dönemlerinde sürdürmüştür. Parti programının 38. maddesinde yer alan “üniversiteler, ilmi ve idari muhtariyete sahip olmalıdır” ifadesi, bu konudaki kararlılığı ortaya koyarken, aynı zamanda partiye yönelik akademik çevrelerde bir destek zeminin oluşmasına katkı sağlamıştır. Öyle ki, bazı aydınlar yakınlık göstermiş ve bir kısmı da milletvekilliği teklifini kabul etmiştir. Ancak DP'nin üniversite özerkliğine ilişkin tutumu kısa sürede değişikliğe uğramıştır. Bu değişimle üniversite çevrelerinden gelen eleştirilerin artması üzerine, DP özerklik konusunda bazı düzenlemeler yapma gereği duymuştur. Üniversite mensuplarının siyasi faaliyetlere katılımına sınırlama getiren yasa tasarısıyla “profesörlerin siyasi kuruluşlarda fiilen görev almalarının mümkün olamayacağı” yönünde bir düzenleme yapılması, üniversite özerkliğine darbe olarak yorumlanmıştır. Bu gelişme hükümet ile akademik çevre arasındaki yaşanan gerginliğin derinleşmesine neden olmuş iki taraf arasında

uzun süreli bir çatışma ortamı doğurmuştur. Bu çatışmalı süreç, DP'nin iktidar dönemi boyunca devam etmiştir (Taşdöven, 2013: 86-87).

DP iktidara geldiğinde, Türkiye'de yalnızca 3 üniversite faaliyet göstermekteydi. Bunlardan biri Ankara'da diğer ikisi de İstanbul'da bulunmaktaydı. Bu üniversitelerin bünyesinde toplam 18 fakülte ve 16 yüksekokul eğitim vermekteydi. Ülkenin yükseköğretim alanındaki bu sınırlı yapısı yeni hükümetin dikkatinden kaçmamış ve DP yönetimi, üniversite sayısını artırma hedefi doğrultusunda harekete geçmiştir. Eğitim politikalarında ABD ile yakın iş birliği içerisinde hareket eden DP hem mevcut üniversitenin niteliklerini yükseltmeyi hem de farklı bölgelerde yeni yükseköğretim kurumları açmayı amaçlamıştır. Bu doğrultuda iktidar süresi boyunca 4 yeni üniversite kurulmuş ve bir üniversitenin de kuruluş süreci başlatılmıştır (Yüce, 2008: 166)

3.3.7.1. Karadeniz Teknik Üniversitesi (1955)

DP döneminde kurulan ilk üniversitelerden biri Karadeniz Teknik Üniversitesi olmuştur. Üniversite Doğu Karadeniz'in dağlık yapısı ve sınırlı tarım alanları gibi sosyoekonomik sorunlarına çözüm üretmek, bölgenin zengin yeraltı kaynaklarıyla enerji potansiyelinden yararlanmak ve bu olanakları bölgesel kalkınmaya dönüştürmek amacıyla planlanmıştır. KTÜ'nün Trabzon'un kurulmasına yönelik teklif, Trabzon Milletvekili Mustafa Reşit Tarakçıoğlu ve 28 milletvekili tarafından TBMM'ye sunulmuş ve teklif 20 Mayıs 1955 tarihli 6954 sayılı kanun ile yasalaşmıştır. Bu yönüyle KTÜ, İstanbul ve Ankara dışındaki ilk üniversite olma özelliğini taşımaktadır. Söz konusu üniversitenin sadece akademik bilgi üretimiyle sınırlı kalmayıp aynı zamanda bölgenin sosyal, ekonomik ve teknolojik kalkınmada aktif rol üstlenecek bir araştırma ve uygulama merkezi olması hedeflenmiştir. Üniversitelerin kuruluş yeri ise uzun süren tartışmalar ve bölgesel değerlendirmelerin ardından Trabzon olarak belirlenmiştir. 6954 sayılı kanun kapsamında üniversitenin kuruluş işlemleri MEB'e verilmiştir. Kanuna göre, KTÜ'nün üniversite statüsü kazanabilmesi için en az 2 fakültesinin kurulmuş ve öğretime başlamış olması gerekmektedir. Ancak üniversitenin fiilen faaliyete geçmesi, yasal düzenlemenin yürürlüğe girmesinden sonra ancak 8 yıl gecikmeyle gerçekleşmiştir. Kuruluş sürecinde İstanbul Teknik Üniversitesi öğretim üyelerinden Ord. Prof. Dr. A. Hamdi Peynircioğlu başkanlığında bir komisyon oluşturulmuş ancak bu komisyon çalışmalarını sürdüremeyince, KTÜ'nün temel yapılanması için İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi bünyesinde "KTÜ Temel Bilimler Fakültesi Merkez Danışma Kurulu" kurulmuştur. 19 Eylül 1963 tarihinde kabul edilen 336 sayılı kanun ile KTÜ'nün bünyesinde rektörlük ve

fakülte kadroları kurulmuştur. Bu kapsamda, temel bilimler, inşaat mimarlık, makine elektrik ve orman fakülteleri resmen kurulmuştur. Üniversite eğitim faaliyetlerine 2 Aralık 1963 tarihinde başlamış olup bu süreçte Trabzon Esentepe Mahallesi'nde bulunan Atatürk İlköğretim Okulu'nun binası geçici olarak kullanılmıştır. KTÜ, 4 Temmuz 1977 tarihinde gerçekleştirilmiş rektörlük seçimiyle birlikte özerk bir yapıya kavuşmuştur (Ceylan, 2008: 45-46).

3.3.7.2. Ege Üniversitesi (1955)

1950'li yıllarda Türkiye, yalnızca nitelikli insan kaynağını yetiştirmekle kalmayıp aynı zamanda bulundukları bölgenin sosyoekonomik kalkınmasına katkı sunacak bölgesel üniversitelerin kurulması fikri ön plana çıkmıştır. Bu yaklaşım, özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısında ABD'de geliştirilen ve "Land-Grant" olarak bilinen üniversite modelinden esinlenmiştir. Bu dönemde, 1946 yılında Ankara Üniversitesinin açılmasının ardından, İstanbul ve Ankara'nın dışında başka bir şehirde üniversite kurulması gündeme gelmiş ve bu yöndeki talepler İzmir için yoğunlaşmıştır. Daha önce İzmir'de faaliyet gösteren bazı yüksekokullar bölgesel yükseköğretim ihtiyacını kısmen karşılamış olsa da başta sivil toplum kuruluşları, ticaret ve sanayi odalarıyla yerel basın olmak üzere kentte bir üniversite kurulması yönünde ciddi bir kamuoyu oluşmuştur. İzmir milletvekillerinin çabaları sonucunda bu konu 1955 yılında TBMM gündemine taşınmış ve aynı yıl 6595 sayılı yasa ile Ege Üniversitesinin kurulması karara bağlanmıştır. Üniversite, Tıp ve Ziraat Fakülteleri ile Yüksek Hemşire Okulunu bünyesinde barındıracak şekilde yapılandırılmıştır. Ord. Prof. Dr. Muhittin Erel ve Prof. Dr. Vamık Tayşi'nin önderliğinde yürütülen kuruluş ve örgütlenme süreci, üniversitenin 9 Mart 1956 tarihinde resmen açılmasıyla sonuçlanmıştır (Ceylan, 2008: 46).

3.3.7.3. Atatürk Üniversitesi (1957)

Atatürk Üniversitesi, Türk yükseköğretim tarihinde hem kuruluş sürecinin uzunluğu hem de taşıdığı ideolojik ve stratejik anlamlar bakımından özel bir konuma sahiptir. Bu üniversitenin kurulması sürecinde üç ayrı yasa çıkarılmış ve Amerikan desteğiyle kurulan ilk üniversite olarak kayıtlara geçmiştir. Atatürk Üniversitesinin temel amacı, muhafazakâr ve dini değerlere bağlı bireyler yetiştirmek olmuş, bu yönelimin özellikle soğuk savaş döneminde yükselen komünizm karşıtı eğilimlerle bağlantılı olduğu ifade edilmiştir. Doğu Anadolu'da bir üniversite kurulması fikri ilk kez Mustafa Kemal Atatürk tarafından gündeme getirilmiştir. Atatürk 1 Kasım 1937 tarihinde TBMM'nin açılış konuşmasında, Van Gölü kıyısında modern bir kültür şehri kurulmasının gerekliliğine vurgu yapmıştır. Bu şehirde, her kademedен eğitim

kurumlarıyla birlikte bir üniversite yer almalı ve üniversite yalnızca eğitim veren bir kurum değil, aynı zamanda bölgenin sosyal ekonomik ve kültürel kalkınmasına öncülük eden bir halk üniversitesi işlevi görmeliydi. Ancak Atatürk'ün ölümünün ardından yaşanan siyasi gelişmeler ve İkinci Dünya Savaşı nedeniyle bu proje uzun süre ertelenmiştir. DP hükümeti 1950 yılında bu hedefi tekrar gündeme almış ve hükümet programında doğuda bir üniversite kurulmasına yer verilmiştir. 1951 yılında İstanbul ve Ankara'daki üniversitelerden bazı profesörlerin katılımıyla bir heyet oluşturulmuş, bu heyet ABD'nin uluslararası Kalkınma Ajansı aracılığıyla Nebraska Üniversitesiyle iş birliği sürecini başlatmıştır. Nebraska Üniversitesinin tercih edilme sebebi, bu eyaletin iklim, coğrafi ve tarımsal özellikler bakımından Türkiye'nin doğu bölgeleriyle benzerlik göstermesi olmuştur. Ziraat ekonomisine yönelik çalışmalarla tanınan Nebraska Üniversitesi, bu bağlamda modern kurum olarak görülmüştür. Heyetin yaptığı incelemeler sonucunda üniversitenin Van yerine Erzurum'da kurulmasına karar verilmiştir. Bu doğrultuda 25 Şubat 1953 tarihinde 6059 sayılı "Doğu Üniversitesi Kuruluş Hazırlıkları Hakkında Kanun" kabul edilmiştir (Ceylan, 2008: 48-49).

Kanun gerekçesinde, kurulacak üniversitenin bölgenin doğal kaynakları, tarım, madencilik ve enerji potansiyelini bilimsel araştırmalarla değerlendireceği, halkın yaşam koşullarına doğrudan katkı sunacağı ve bölgenin kalkınmasında bilimsel rehberlik görevi üstleneceği vurgulanmıştır. 10 Mart 1954 tarihinde çıkarılan 6373 sayılı yasa ile üniversitenin adı "Atatürk Üniversitesi" olarak değiştirilmiştir. Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın ABD ziyareti sırasında Nebraska Üniversitesiyle yapılan görüşmeler sonucunda iş birliği çerçevesi genişletilmiş, Millî Eğitim Bakanı Celal Yardımcı da Atatürk Üniversitesinin kuruluşuna ilişkin çalışmaların hızla ilerlediğini açıklamıştır. Atatürk Üniversitesi, uzun süren hazırlıkların ardından 17 Kasım 1958 tarihinde düzenlenen bir törenle resmen açılmıştır. Eğitim faaliyetlerini Ziraat Fakültesi ile Fen Edebiyat Fakültesi bünyesinde başlamış ve ilk öğretim yılında toplam 300 öğrenci kabul edilmiştir. Üniversitenin akademik kadrosu ise 19'u Türk, 5'i Amerikalı olmak üzere toplam 24 öğretim elemanından oluşmuştur. Bu yapı hem ulusal hem de uluslararası iş birliğine dayalı bir yükseköğretim modeli hedeflediğini göstermektedir (Yüce, 2008: 168-170).

3.3.7.4. Orta Doğu Teknik Üniversitesi (1957)

Orta Doğu Teknik Üniversitesi (ODTÜ), Türkiye'de yükseköğretim tarihinde dikkat çekici bir kuruluş süreciyle öne çıkar. Kuruluşuna Birleşmiş Milletlerin Amerikalı uzmanları öncülük etmiş ve hedef ise Türkiye'nin mimarlık ve şehircilik alanındaki insan kaynağını

yetiştirmek olmuştur. Bu doğrultuda, farklı ve çağdaş bir üniversite anlayışla harekete geçilmiş, BM’nin desteğiyle 1956 yılında ODTÜ’nün çekirdeğini oluşturan “Bölge Planlaması ve Mimarlık Okulu” faaliyete geçmiştir. Başlangıçta “Orta Doğu Yüksek Teknoloji Enstitüsü” adıyla bilinen kurum, herhangi bir yasa olmaksızın hükümet yetkisiyle 16 Kasım 1956’da mimarlık ve şehircilik alanlarında eğitim vermeye başlamıştır. Bu yönüyle, Türkiye’de şehircilik alanında yükseköğretim düzeyindeki ilk eğitim kurumu olma özelliğini taşımaktadır. Kurumsallařma süreci ise 29 Ocak 1957 tarihinde çıkarılan 6887 sayılı “ODTÜ’nün Kuruluş ve Hazırlıkları Hakkında Kanun” ile resmiyet kazanmıştır. İzleyen yıllarda, sosyal ve beşerî bilimler başta olmak üzere çeşitli fakóltenin açılmasıyla üniversite genişletilmiştir. Yönetim modeli açasından ise ODTÜ, Türkiye’deki klasik üniversite yapılarından farklı olarak Anglosakson Üniversite sistemini benimsemiş ve bu yönüyle özgün bir yapılanma sergilemiştir (Ceylan, 2008: 51-52).

ODTÜ kuruluş sürecinin ardından 1957 yılından itibaren akademik yapılanmasını hızla genişletmiştir. Bu kapsamda, Makine Mühendisliđi Bölümü şubat 1957’de eğitime başlamış, aynı yılın Eylül ayında ise İnşaat Mühendisliđi, amme idaresi, iş idaresi ve endüstri bölümlerini bünyesinde barındıran İdare Fakóltesi ile Atom Enerjisi Fakóltesi ve Nükleer Enerji Araştırma Enstitüsü de faaliyete geçmiştir. ODTÜ, bu yapılanmasıyla yalnızca teknik ve idari alanlarda değil, aynı zamanda enerji ve nükleer bölümü gibi dönemin ileri teknolojilerini kapsayan alanlarda da eğitim vermeye başlamıştır. Üniversite aynı zamanda Türkiye’de yabancı dille eğitim veren ilk yüksek öğretim kurumu olma özelliği ile dikkat çekmiştir. Bu yönüyle ODTÜ hem bilimsel hem de dil öğrenimi anlamında Türkiye’de yükseköğretime yenilikçi bir yaklaşım kazandırmıştır (Yüce, 2008: 171).

DP iktidarı süresince yalnızca yeni üniversiteler kurmakla yetinilmemiş, aynı zamanda yükseköğretim kurumlarının çeşitlendirilmesine de önem verilmiştir. Mesleki ve teknik alanlarda öğretmen ihtiyacını karşılamak amacıyla, 1955 yılında Ticaret ve Turizm Yüksek Öğretmen Okulları açılmıştır. Ekonomi alanında uluslararası niteliğe sahip olan Yakın ve Orta Doğu Çalışma Enstitüsü 17 Ocak 1955’te faaliyete geçmiştir. Bu enstitü, Uluslararası Çalışma Teşkilatı ile Çalışma Bakanlığı’nın iş birliğiyle kurulmuş olup, Türkiye ve Ortadoğu ölkelerinde iş ve işçi mevzuatının uygulanmasını sağlayanın yanı sıra sosyal hizmet alanında çalışacak uzman ve memurların yetiştirilmesini amaçlamıştır. Sanat eğitimi alanında da gelişmeler yaşanmış, 1957-1958 öğretim yılında İstanbul’da Güzel Sanatlar Akademisi açılmış bu kurum deneme, araştırma ve uygulama temelli bir eğitim sistemi benimsemiştir. İktisadi alanda ise 1952’ye kadar yüksek okul düzeyinde faaliyet gösteren Yüksek İktisat ve Ticaret Okulları, 1959 yılında İktisadi ve Ticari İlimler akademileri statüsüne kavuşmuştur. Askeri tıp

alanında da önemli bir gelişme yaşanmış, 1957 yılında kabul edilen 6996 sayılı kanunla Gülhane Askeri Tıp Akademisi (GATA) resmen kurulmuş ve faaliyetlerine başlamıştır. Tüm bu gelişmeler, DP döneminde yükseköğretimde kurumsal çeşitliliğin artmasına ve farklı alanlarda uzman insan gücünün yetiştirilmesine yönelik kapsamlı bir politika izlendiğini göstermektedir (Geçikli, 2021: 154-155).

Beden eğitimi karşılamak amacıyla, 1932 yılında Ankara’da Gazi Orta Muallim Mektebi ve Terbiye Enstitüsü bünyesinde Beden Eğitimi Bölümü açılmış ve aynı yıl eğitim öğretime başlamıştır. Bu gelişme, beden eğitiminin sistemli biçimde yürütülmesine zemin hazırlamıştır. 1947-1950 öğretim yılları arasında ise söz konusu bölüm kurumsal olarak Gazi Eğitim Enstitüsünden ayrılma sürecine girmiştir. Bu süreçte MEB’e bağlı olan Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğüne devredilmiş ve “Yüksek Beden Eğitimi Enstitüsü” adı altında faaliyet göstermeye başlamıştır. Ancak mali yetersizlikler yapısal sorunlar nedeniyle 1951-1952 öğretim yılı sonunda söz konusu enstitü yeniden Gazi Eğitim Enstitü çatısı altına alınarak daha önceki yapısına geri dönmüştür. DP döneminde eğitim alanında öne çıkan gelişmelerden biri de “Test Hazırlama Merkezi”nin kurulması olmuştur. MEB Talim ve Terbiye dairesine bağlı olarak, Gazi Eğitim Enstitüsü bünyesinde küçük bir ofis olarak kurulan bu merkezin temel amacı, çeşitli eğitim kademelerinde görev yapacak personelin seçimi için test temelli ölçme araçların hazırlanmasıdır. Kuruluşunun ilk dönemlerinde özellikle Eğitim Enstitüleri ile Galatasaray Lisesinin geçme sınavlarına yönelik testlerin hazırlanmasına odaklanan bu birim, zamanla test merkezli sınav anlayışının eğitim sistemine entegre edilmesinde önemli bir rol üstlenmiştir. Bu uygulama sayesinde sınavlarda nesnel ölçme ve değerlendirme yöntemlerinin yaygınlaşması hız kazanmıştır (Ceylan, 2008: 57).

1950-1951 öğretim yılında Türkiye’de yalnız 3 üniversite bulunmakta olup, bu üniversitelerde toplam 18 fakülte faaliyet göstermekteydi. Söz konusu fakültelerde görev yapan öğretim üyesi sayısı 1407 iken, öğrenim gören öğrenci sayısı 19.871 olarak kayıtlara geçmiştir. Ancak geçen 10 yıllık süreçte, yükseköğretim alanında kayda değer bir gelişim yaşanmıştır. 1960-1961 öğretim yılına gelindiğinde üniversite sayısı 7’ye fakülte sayısı ise 27’ye yükselmiştir. Öğretim üyesi sayısında yaklaşık %100 oranında bir artış meydana gelmiş ve bu sayı 2807’ye ulaşmıştır. Aynı dönemde üniversitelerde öğrenim gören öğrenci sayısı da 44.461’e yükselmiştir. Üniversitenin yanı sıra, ülkedeki 23 yüksekokulda eğitim alan öğrenciler de dahil edildiğinde, 1960-1961 öğretim yılında Türkiye’de yükseköğretim gören toplam öğrenci sayısı 65.297’ye ulaşmıştır (Kılıç, 2008: 160).

4. Dönemin Eğitim Politikalarının Basına Yansımaları

1950-1960 yılları arasında Türkiye’de eğitimle ilgili gelişmeler, dönemin siyasi atmosferinden etkilenerek basında yoğun ve dikkat çekici şekilde yer bulmuştur. İktidara yakın gazeteler eğitimdeki uygulamaları çoğunlukla destekleyici, olumlu ve ilerlemeci bir dil ile aktarırken, muhalif basın ise eleştirel bir üslup benimseyerek eğitim politikalarını sorgulayıcı bir tutum sergilemiştir. Bu dönemde eğitim haberleri, gazetelerin gündeminde sıkça yer bulmuş, manşetlere taşınmış ve kamuoyunu yönlendirme aracı olarak da kullanılmıştır. Böylece basın, eğitim politikalarının toplum nezdinde algılanmasında belirleyici bir rol üstlenmiştir.

DP’nin iktidara gelmesiyle birlikte kamuoyunda uzun süredir tartışma konusu olan bazı dini uygulamalarda köklü değişiklikler yaşanmıştır. Bu gelişmelerin en dikkat çekici olanı, 16 Haziran 1950 tarihli Meclis kararıyla ezanın tekrar Arapça okunmasının serbest bırakılması olmuştur. Söz konusu karar, ertesi gün birçok gazetenin manşetine taşınmıştır. Son Posta gazetesi de 17 Haziran 1950 tarihli sayısında “Bugünden İtibaren Ezanın Arapça Okunması Serbesttir” başlığı ile kamuoyuna duyurmuştur (Son Posta, 17 Haziran 1950: 1).

DP iktidarı süresince din eğitiminin yeniden yapılandırılması hem eğitim politikalarının yönünü belirlemiş hem de basında geniş yankı uyandırmıştır. 18 Ekim 1951 tarihli Zafer gazetesinde yayımlanan “İmam ve Hatip Okulları” ile ilgili haberde kısa süre önce açılmış olan İmam ve Hatip Okullarına gösterilen yoğun ilgi vurgulanmış, halkın dini eğitime yönelik taleplerine cevap verilmesinin hükümetin öncelikleri arasında yer aldığı ifade edilmiştir (Zafer, 18 Ekim 1951: 1).

6 Temmuz 1950 tarihli Zafer gazetesinde yer alan “Radyo’da Kur’an Bu Akşam 20:05’ten İtibaren Başlıyor” başlıklı haberde, Kur’an-ı Kerim’in ilk defa radyo aracılığıyla halka açık bir biçimde okunacağı duyurulmuş, bu uygulamanın Ramazan ayı boyunca Pazartesi, Çarşamba ve Cuma günleri 20:05-20:15 saatleri arasında gerçekleştirileceği belirtilmiştir. Bu gelişme Arapça ezan yasağının kaldırılmasının hemen ardından gerçekleşmiş ve kamuoyunda büyük yankı uyandırmıştır. DP’nin iktidara gelişiyle birlikte dini değerlerin kamu hayatında ve eğitim politikalarında daha görünür hale gelmesi, dönemin muhalefet gazetelerinde eleştirel bir biçimde yer bulmuştur (Zafer, 6 Temmuz 1950: 1).

6 Temmuz 1950 tarihli Ulus gazetesinde ‘Radyoda Kur’an Okunacak” başlıklı haber, Kur’an-ı Kerim’in radyo aracılığıyla okunmaya başlamasına yönelik eleştirel bir yaklaşım ortaya koymuştur. Haberde bu uygulamanın laiklik ilkesine gölge düşüreceği yönünde kaygılara yer verilmiş, dinin kamu yayıncılığı aracılığıyla görünür kılınmasının tehlikelerine

dikkat çekmiştir. Ulus gazetesi, bu tür uygulamaların toplumda kutuplaşmayı artırabileceğini savunarak, devletin din karşısında tarafsız kalması gerektiği görüşünü ön plana çıkarmıştır (Ulus, 6 Temmuz 1950: 1).

DP'nin iktidara gelmesiyle birlikte kültürel kurumlar üzerindeki politikalar da kamuoyunun ve basının dikkatle izlediği konulardan biri olmuştur. Bu bağlamda, 20 Temmuz 1951 tarihli Ulus gazetesinde yayımlanan “DP İktidarı Halkevlerine El Koymaya Hazırlanıyor” başlıklı haber, DP'nin kültür politikalarına yönelik muhalefetin eleştirel yaklaşımını yansıtmaktadır. Haberde, Halkevlerinin kuruluş amacından saptırıldığı yönündeki iktidar söylemlerinin ardında siyasi hesaplaşmalar olduğu ima edilmiş, bu kurumların kapatılmasının Cumhuriyet'in temel değerlerine doğrudan bir müdahale olduğu ifade edilmiştir (Ulus, 20 Temmuz: 1).

9 Ağustos 1951 tarihli Milliyet gazetesinde yayımlanan “Halkevleri Kanunu 362 Oyla Kabul Edildi” başlıklı haber, DP'nin Halkevlerine yönelik yürüttüğü tasfiye sürecinin dönüm noktalarından birini kamuoyuna duyurmuştur. Milliyet bu gelişmeyi nesnel bir üslup ile aktarmış olsa da haberin sunumunda iktidarın bu kararı kamu kaynaklarının partizan amaçlar ile kullanımına son verme gerekçesiyle meşrulaştırmaya çalıştığına dikkat çekmiştir (Milliyet, 9 Ağustos 1951: 1).

DP'nin kırsal kalkınma ve eğitim politikaları, dönemin basın organlarında sıklıkla yer bulan ve kamuoyunda geniş yankı uyandıran konular arasında yer almıştır. 8 Eylül 1951 tarihli Milliyet gazetesinde “DP İktidarının Köy Politikası” başlıklı haberde, DP'nin kırsal kalkınmaya yönelik politikalarını kamuoyuna aktaran dikkat çekici bir örnek olarak öne çıkmaktadır. Haberde, DP iktidarının özellikle köylerin modernleşmesi, eğitimin yaygınlaştırılması ve altyapı hizmetlerinin geliştirilmesi amacıyla benimsediği yeni yaklaşımlar öne çıkarılmıştır (Milliyet, 8 Eylül 1951: 1).

DP döneminde yükseköğretimin bölgesel kalkınmadaki stratejik rolü sıkça vurgulanmış, üniversitelerin sadece bilimsel merkezler değil aynı zamanda sosyoekonomik gelişimin dinamosu olduğu fikri ön plana çıkarılmıştır. 10 Mart 1956 tarihli Zafer gazetesinde yayımlanan “Ege Üniversiteye Kavuştu” başlıklı haber, DP döneminde yükseköğretime verilen önemi ve üniversitelerin bölgesel kalkınmadaki rolünü gözler önüne sermektedir. Haberde, Ege Üniversitesi'nin İzmir'de resmi açılışının gerçekleştirilmesi büyük bir gurur ve heyecanla kamuoyuna aktarılmıştır (Zafer, 10 Mart 1956: 1).

SONUÇ

DP Türkiye’de çok partili hayata geçişin hemen ardından 1950’de iktidara gelmiş ve 10 yıllık iktidar sürecinde yalnızca siyasi ve ekonomik değil, toplumsal ve kültürel alanlarda da önemli dönüşümlere imza atmıştır. Bu dönüşümlerin en çarpıcı biçimde gözlemlendiği alanların başında eğitim gelmektedir. Tek parti döneminden miras alınan merkeziyetçi, laik ve Cumhuriyetçi eğitim anlayışı, DP döneminde yeni siyasal ve toplumsal talepler doğrultusunda yeniden şekillendirilmiştir.

DP dönemi eğitim politikası, temelde iki ana eksenle değerlendirilebilir; birincisi, laik ve milli eğitime ilişkin kurumsal yapıların yeniden yorumlanması ve buna paralel olarak dini eğitimin yeniden eğitim sistemine dahil edilmesi, ikincisi ise eğitim sisteminin yapısal olarak modernleştirilmesi amacıyla ABD ile geliştirilen iş birliği çerçevesinde yürütülen uygulamalardır.

DP’nin iktidara gelmesiyle eğitime yönelik müdahaleleri, Arapçanın serbest bırakılmasıyla başlamış, bunu ilkokullarda din derslerinin zorunlu hale getirilmesi, İmam ve Hatip Okullarının açılması ve Yüksek İslam Enstitüsünün kurulması gibi adımlar izlemiştir. Bu uygulamalar, halkın geniş bir kesiminde olumlu karşılık bulmuş ve dini değerlerin kamu hayatında daha görünür olmasına zemin hazırlamıştır. Ancak bu dönüşüm, eğitimde sekülerlik ilkesine sıkı sıkıya bağlı olan çevrelerde ciddi eleştirilere neden olmuş, özellikle öğretim birliği ve laiklik ilkelerin zedelenmesi yönünde kaygılar yaratmıştır. Nitekim İmam ve Hatip Okullarında kontrolsüz büyüme ve bazı dini tarikatların bu okullarda etkili olmaya başlaması, sonraki yıllarda toplumsal ve siyasal kutuplaşmaların da temelini atmıştır.

DP’nin diğer karakteristik yönü, eğitimin planlanması ve uygulanmasında ABD modeli ile yakın ilişkiler kurmasıdır. Florida, Nebraska, Boston ve Pensilvanya üniversitelerinden gelen eğitim uzmanlarının katkısıyla, öğretim programları yenilenmiş, program geliştirme, deneme liseleri, fen liseleri ve öğretim araçlarının kullanım açısından uyumlu hale getirilmesi gibi konularda yeni uygulamalara geçilmiştir. Bu durum, kısa vadede bazı yeniliklerin sisteme kazandırılmasını sağlasa da Türk eğitim sisteminin kendi özgün yapısından yabancılaştırılmasına ve yerel ihtiyaçların göz ardı edilmesine neden olmuştur.

DP’nin eğitim politikaları, yapısal sorunlara kalıcı çözümler üretememiştir. İlköğretimde okullaşma oranında istenen düzeye ulaşamamış, 1960’lerin sonunda hala 17.000 civarında köyde okul bulunmadığı görülmüştür. Köy Enstitülerinin 1954 yılında kapatılması ve yerine klasik Öğretmen Okullarının getirilmesi, kırsal alanlarda öğretmen ihtiyacını daha da

derinleştirmiştir. Öğretmen yetiştirmede karşılaşılan bu zorluklar nitelikli eğitim hizmetinin tüm yurda yayılmasını engellemiştir.

DP döneminde okul öncesi eğitim oldukça sınırlı bir alan olarak kalmış devlet bu alanda doğrudan yatırım yapmaktan kaçınarak özel teşebbüsleri teşvik etmiştir. Anaokullarının sayısı ve öğretmen kapasitesi yetersiz kalmış, bu durum erken çocukluk eğitiminin yaygınlaştırılmasını engellemiştir. Eğitim politikaları içerisinde sistemli bir okul öncesi stratejinin bulunmaması, sonraki yıllarda da sürececek bir yapısal sorunun temelini oluşturmuştur.

Ortaöğretim alanında yapılan denemeler ise teknik altyapının eksikliği ve planlardaki yetersizlik nedeniyle istenilen sonuç elde edilememiştir. “Çok Amaçlı Ortaokullar” ve “Deneme Liseleri” gibi projeler hem öğretmen hem de fiziksel altyapı yetersizliği nedeniyle başarısız olmuş, öğrenciler ve veliler arasında kafa karışıklığına yol açmıştır. Ortaöğretimde uygulanan 4 yıllık sistemin kısa süre sonra tekrar 3 yıla indirilmesi, eğitimde sürekliliğin ve güven duygusunun oluşması bağlamında deneyim kazandırmıştır. Ancak DP’nin liselerdeki bitirme sınavlarını kaldırması, öğrencilerin üzerindeki akademik baskıyı azaltması açısından olumlu bir adım olarak değerlendirilmiştir.

Yükseköğretim alanında ise DP, 4 yeni üniversite açmış ve bölgeler arası eğitim dengesini sağlamaya çalışmıştır. Karadeniz Teknik Üniversitesi, Ege Üniversitesi, Atatürk Üniversitesi ve Orta Doğu Teknik Üniversitesi gibi üniversiteler, yalnızca eğitim kurumu olmanın ötesinde, bölgesel kalkınmanın lokomotif olma amacıyla kurulmuştur. Bununla birlikte, DP hükümeti ile üniversite camiası arasındaki ilişkiler çoğu zaman gergin olmuştur. Üniversite özerkliğini kısıtlayan yasalar, akademik özgürlüğü tehdit etmiş ve birçok öğretim üyesinin üniversitelerden ayrılmasına yol açmıştır. Bu durum üniversitelerdeki bilimsel üretkenliğin azalmasına ve nitelikli insan gücü yetiştirme kapasitesine zayıflamasına neden olmuştur.

Halk eğitimi alanında ise Amerikalı uzmanların önerileri doğrultusunda bazı yapısal düzenlemeler yapılmış ve halk okuma odaları ile Halk Eğitim merkezlerinin sayısı artırılmıştır. Özellikle kırsal alanlarda okuma yazma oranının yükseltilmesi için ciddi çaba sarf edilmiş ancak bu çalışmaların sürekliliği sağlanamamıştır.

Genel olarak değerlendirildiğinde, DP’nin eğitim politikaları, Cumhuriyet dönemi eğitim anlayışında ciddi köklü bir değişimi ifade etmektedir. DP, dini eğitimi tekrar sistemin bir parçası haline getirmiş, bununla birlikte laik eğitimin ilkeleri konusunda zafiyet göstermiştir. Eğitim sistemini modernleştirme amacıyla attığı adımlar, planlama eksikliği ve siyasi baskılar nedeniyle çoğu zaman sekteye uğramıştır. Amerikan modeline duyulan aşırı

güven, özgün ve yerli çözümlerin geri plana itilmesine neden olmuştur. Bu durum Türkiye'nin eğitimde bağımsızlık ve ulusal çıkarları temel alan bir strateji oluşturamamasına yol açmıştır. DP'nin eğitim politikaları, bir yandan eğitimin halk tabanına yayılması ve yeni okul açılması gibi olumlu gelişmelere sahne olurken, öte yandan sistemdeki denge ve bütünlüğü sarsan, laiklik ilkesini zedeleyen, öğretmen yetiştirme politikalarında ciddi açıklar oluşturan bir süreci de beraberinde getirmiştir. Bu yönüyle DP dönemi, Türkiye eğitim tarihinde hem dönüşüm hem de tartışma dönemi olarak özel bir yer edinmiştir. DP'nin eğitim politikalarının uzun vadeli etkileri, sonraki dönemlerde yaşanan siyasi gelişmelerle birleşerek Türkiye'de eğitim-siyaset ilişkisinin karmaşık yapısının şekillenmesine katkı sağlamıştır.

KAYNAKÇA

- Akandere, O. (2010), 1946 Genel Seçimleri ve Sonuçları Üzerinde İktidar ve Muhalefet Partileri Arasında Yapılan Tartışmaları II, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C.26, S. 76
- Alp, B. (2019), *Demokrat Parti'nin Muhalefet, İktidar ve Çöküş Yılları (1946-1960)*, Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Aksaray
- Akbalık, H. (2006), *1946-1950 Döneminde CHP'nin Seçim Çalışmaları*, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Malatya
- Akkaya, B. (2011), İç ve Dış Gelişmeler Çerçevesinde Türkiye'de Çok Partili Siyasi Hayata Geçiş ve 1946 Seçimleri, *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 1, S.2
- Akyüz, Y. (2019), *Türk Eğitim Tarihi (M.Ö. 1000 – M.S. 2019)*, Ankara, Pegem Akademi
- Akbaş, E. (2018), *Tarihten Günümüze Sıbyan Mektepleri*, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Sivas
- Aşkın, B. (1993), *Maarif Vekaleti'nin Kuruluşu ve Çalışmaları (1920-1940)*, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir
- Ateş, Ş. (2019), *Erken Cumhuriyet Dönemi Türk Milli Eğitim Sisteminin Oluşmasında İdealizm ve Romantizmin Etkileri*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Samsun
- Atatürk Ansiklopedisi, Maarif Vekaleti, *Atatürk Araştırma Merkezi*, (2021)
- Arı, A. (2002), Tevhid-i Tedrisat ve Laik Eğitim, *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, C. 22, S. 2
- Arslan, M. (2000), Cumhuriyet Dönemi İlköğretim Programları ve Belli Başlı Özellikleri, *Milli Eğitim Dergisi*, S. 146
- Akkafa, Y. (2010), *Köy Öğretmenleri Kanunu ve Türk Milli Eğitiminde Uygulanması*, Selçuk Üniversitesi Eğitim Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Konya
- Arslan, B. (2006), *Cumhuriyet Dönemi Eğitiminde Köy Öğretmenleri Projesi*, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul
- Avcı, B. (2019), *Demokrat Parti Döneminde İlköğretim Politikaları (1950-1954)*, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İzmir
- Akça, S. (2023), Demokrat Parti Dönemi Eğitim Politikalarının Resmi Eğitim Raporlarına Yansımaları, *Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C.5, S.9

- Aktaş, E. Ve Özdemir, Y. (2011), Bütünden Parçaya Halkevleri Şubeleri, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 15, S. 2
- Büyükkalay, B. (2011), *Türkiye’de Çok Partili Siyasal Hayata Geçişin Nedenleri*, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Antalya
- Babaoğlu, R. (2017), İngiliz Belgelerinde Türkiye’nin Demokrasiye Geçiş Yılları: Demokrat Parti’nin Kuruluşu ve 1946 Seçimleri, *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 5, S. 10
- Baytal, Y. (2000), Tanzimat ve II. Abdülhamid Dönemi Eğitim Politikaları, *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, S. 11
- Baytal, Y. (2020), Demokrat Parti’nin Eğitim Politikalarında Din ve Dini Okullar, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S. 66
- Bulut, Y. (2016), *Demokrat Parti Eğitim Politikaları Bağlamında İmam Hatip Okulları (1950-1960)*, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Tokat
- Bozkurt, B. (2007), *Cumhuriyet Halk Partisi’nin Eğitim Politikaları (1923-1950)*, Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Doktora Tezi, İzmir
- C.H.F. Halkevleri Talimatnamesi*, (1932), Ankara, Hakimiyeti Milliye Matbaası
- Ceylan Dumanoglu, S. ve Yetişgin, M. (2022), Osmanlı Devleti’nde İlk Kız Öğretmen Okulunun (Darülmuaallimat) Öğrenci Durumu, *Tarih Okulu Dergisi*
- Ceylan Dumanoglu S. (2019), Osmanlı Devleti Tanzimat Dönemi Eğitim Faaliyetleri, (Kılınç, M, Keçeci Kurt, S, Ed.), *Türk Eğitim Tarihi*, Ankara, Pegem Akademi
- Cicioğlu, H. (2010), *Türkiye Cumhuriyeti’nde Ortaöğretimin Gelişimi*, (Parlak, M. A.), Cumhuriyet Dönemi Eğitim Politikaları Sempozyumu, Ankara, Korza Basım
- Ceylan, S. (2008), *Demokrat Parti İktidarı Döneminde Üniversite Eğitimi (1950-1960)*, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İzmir
- Cenan, Ö. (2015), *İsmet İnönü Dönemi Öğretmen Yetiştirme Politikaları (1938-1950)*, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İzmir
- Çalık, T. (2012), Cumhuriyet Dönemi Yükseköğretim Politikaları ve Günümüze Yansımaları, *Düşünce Dünyasında Türkiz*, C.3, S.16
- Çınar, E. (2007), *XIX. Yüzyılda Osmanlı Devleti’nde Mesleki ve Teknik Eğitim*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi
- Çavdar, T. (1996), *Türkiye’nin Demokrasi Tarihi (1950-1995)*, Ankara, İmge Kitabevi Yayınları

- Çiydem, E. ve Ahi, B. (2019), II. Meşrutiyet Dönemi Okul Öncesi Eğitim Alanında Pedagojik Yaklaşım ve Etkilenmeler, *Cumhuriyet Uluslararası Eğitim Dergisi*, C. 8, S. 1
- Demokrat Parti Tüzük ve Programı*, (1952), Ankara, Güneş Matbaacılık
- Demirtaş, Z. (2007), Osmanlı'da Sıbyan Mektepleri ve İlköğretimin Örgütlenmesi, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 17, S. 1
- Dağcı, H. (2008), *Maarif Vekaleti'nin Kuruluşu ve Çağdaşlaşma Çabaları (1920-1938)*, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir
- Demir, G. T. (2024), İlk Yatılı Mektepleri Talimatnamesi (1927) Değerler ve Karakter Eğitimi Açısından İncelenmesi, *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, C. 37, S. 3
- Demir, R. (2020), İlköğretimde Din, (Genç, F. Ed.), *Din Eğitimi*, İstanbul, Lisans Yayıncılık
- Danişman, Ş. (2012), Montessori Yaklaşımına Genel Bir Bakış ve Eğitim Ortamının Düzenlenmesi, *Eğitimde Politika Analizi Dergisi*, C.1, S.2
- Dinç, S. (1999), *Cumhuriyet Döneminde Yapılan Milli Eğitim Şuraları ve Alınan Kararların Uygulamaları (1923-1960)*, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara
- Dalmış, E. (2022), *Türkiye'de Laiklik Uygulamaları (1938-1960)*, İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul
- Duran, A. (2012), *Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Eğitim (1876-1923)*, Nevşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Nevşehir
- Evsile, M. (2019), TBMM Zabıtlarına Göre Cumhuriyet Döneminde Eğitim Hizmetleri (1923-1950), *History Studies*, C.11, S.2
- Eroğul, C. (2003), *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, Ankara, İmge Kitabevi
- Ercoşkun, T. (2021), İstanbul'da Hususi "Ana Mektebi" (Ekim 1909), *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 40, S. 70
- Faik, R. (2019), *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti Olgusu*, Mimar Sinan Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi
- Güneş, T. (2012), *Demokrat Parti Dönemi Atatürk İmajı (1950-1960)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul
- Gönlübol, M. ve Sar, C. (1996). *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)*. Ankara: Siyasal Kitabevi
- Gezer, M. (2012), *Demokrat Parti İktidarının Halk Eğitimi Politikaları*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Afyon

- Gül Deretarla, E. (2008), Meşrutiyetten Günümüze Okul Öncesi Eğitim, *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 17, S. 1
- Gökmen, E. (2006), Aydın Vilayetinde Sıbyan Mekteplerinin İptidâi Mekteplere Dönüştürülmesi, *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, S. 20
- Görgün Baran, A. (2022), Osmanlıda Darülfünun ve Türkiye’de 1923-1950 Döneminde Üniversiteler, *Düşünce Dünyasında Türkiz*, C. 3, S. 16
- Gökkaya, G. (2019), *Demokrat Parti Dönemi (1950-1960) Tarım Politikası*, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale
- Geçikli, R. M. (2021), Demokrat Parti Dönemi Yükseköğretim Politikası ve 1956 Tarihli Rapor, *Atatürk Dergisi*, C. 10, S. 2
- Güven, İ. (2018), *Türk Eğitim Tarihi*, Ankara, Pegem Akademi
- İnan, A. (1989), *İzmir İktisat Kongresi*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi
- İnci, İ. (2010), Atatürk’ün Direktif ve Tavsiyeleri Işığında Türk Tarımındaki Gelişmeler (1923-1938), *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C.26, S.77
- Karpat, K. (2013), *Kısa Türkiye Tarihi (1800-2012)*, İstanbul, Timaş Yayınları
- Karpat, K. (2010), *Türk Demokrasi Tarihi*, İstanbul, Timaş Yayınları
- Koçer, H. A. (1970), *Türkiye’de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi (1773-1923)*, İstanbul, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları
- Kodaman, B. (1991), *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi
- Koçak, C. (2010), *Türkiye’de Milli Şef Dönemi (1938-1945)*, İstanbul, İletişim Yayınları
- Koçak, C. (2007), *Türkiye tarihi 4: Çağdaş Türkiye (1908-1980)*, İstanbul, Cem Yayınevi
- Karakök, T. (2011), Menderes Dönemi’nde (1950 – 1960) Türkiye’de Eğitim, *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, C.1, S.2
- Kaçar, M. S. (2019) *Çok Partili Siyasi Hayata Geçiş ve Demokrat Parti İktidarı*, Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Aksaray
- Kömür, G. (2015), *Türk Siyasi Hayatında Çok Partili Siyaset Uygulamalarına Geçiş Hazırlayan Sebep ve Faktörler*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Erzurum
- Karadeniz, Y. (2018), Çok Partili Siyasal Hayatın Dönüm Noktası: 1950 Seçimleri, *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 8, S. 16
- Keser, U. (2009), Arşiv Belgeleri Işığında İkinci Dünya Savaşı Sürecinde Türkiye’de Mülteciler ve Esirler Sorunu, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C. 8, S.18
- Kırkpınar, N. (2024), *Türkiye’de Zirai Eğitimin Tarihçesi ve Kurumsallaşması (1923-1963)*, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları

- Kılıç, E. (2008), *Demokrat Parti Dönemi Milli Eğitim Politikası (1950-1960)*, Eskişehir Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir
- Kara, H. (2017), Tek Parti Dönemi Din Politikası (1923-1946), *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.9, S.19
- Kerimoğlu, Z. (2006), *1946-1960 Arası Uygulanan Eğitim Politikası*, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul
- Kara, A. (2020), Türkiye’de Alfabe Değişiminden Sonra Yeni Harflerin Yaygınlaştırılması ve Halk Eğitiminde Millet Mekteplerinin Rolü ve Önemi, *Oğuz-Türkmen Araştırmaları Dergisi*, C. 4, S. 1
- Kuşçi, A. (2021), *Türk Eğitim Tarihi (1923-1950)*, Ankara, İksad Yayınevi
- Kılavuz, N. ve Tanık, İ. (2011), Millî Mücadele Döneminde Maarif Kongresi ve I. Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin Eğitim Öğretim Hakkındaki Görüşleri, *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 4, S. 2
- Kapluhan, E. (2014), 1921 Maarif Kongresi’nin Türk Eğitim Tarihindeki Yeri ve Önemi, *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 4, S. 8
- Meşeci Giorgetti, F. ve Batır, B. (2008), İsmet İnönü’nün Cumhurbaşkanlığı Döneminde Eğitim Politikaları, *Recent Period Turkish Studies*, S.13-14
- MEB, I. Millî Eğitim Şûrası, 1939
- MEB, II. Millî Eğitim Şûrası, 1990
- MEB, III. Millî Eğitim Şûrası, 1990
- MEB, IV. Millî Eğitim Şûrası, 1990
- MEB, V. Millî Eğitim Şûrası, 1990
- MEB, VI. Millî Eğitim Şûrası, 1990
- Neziroğlu, İ. ve Yılmaz, T., (2013), *TBMM Hükümetler, Programları ve Kurul Görüşmeleri, Cilt 2, (22 Nisan 1950- 20 Kasım 1961)*, Ankara, TBMM Basımevi
- Nalçacı, A. (2001), *Cumhuriyetten Günümüze İlköğretim Sosyal Bilgiler Programındaki Değişmelerin Değerlendirilmesi*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Erzurum
- Nalbant, T. (2019), *Demokrat Parti Döneminde Ordu-İktidar İlişkileri*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara
- Oltu, N. (2023), *19. Yüzyılda Osmanlı Devleti’nde Okul Öncesi Eğitim*, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul
- Önder, M. (2012), *Türk Eğitim Tarihi*, Ankara, Sistem Ofset Yayınları

- Özekmekçi, M. M. (2022), II. Mahmut Döneminde İstanbul'daki Sıbyan Mektepleri ve Öğrenci Sayıları, *Osmanlı Araştırmaları*, S. 60
- Özer, İ. (2017), *İsmet İnönü Dönemi Türk Dış Politikası (1939-1950)*, Ordu Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Ordu
- Özel, E. (2007), *Atatürk Dönemi Türk Eğitim Politikaları*, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kütahya
- Öztürk, K. (1995), *Türk Parlamento Tarihi, (TBMM III. Dönem 1923-1927)*, Ankara, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları
- Özdemir, Y. ve Aktaş, E. (2011), Halkevleri (1932'den 1951'e), *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitü Dergisi*, S.45
- Özer, S. (2012), *Demokrat Parti'nin Köylü Politikaları (1946-1960)*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Kayseri
- Patoğlu, E. B. (2018), *Osmanlı Devleti'nde Askeri Rüştîyeler*, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Gaziantep
- Sakaoğlu, N. (1993), *Osmanlı Eğitim Tarihi*, İstanbul, İletişim Yayınları
- Semiz, Y. (2000), Osmanlı Devleti'nde Üniversite Darülfünun, Uluslararası Kuruluşunun 700. Yıl Dönümünde Bütün Yönleriyle Osmanlı Devleti Kongresi
- Sarı, M. (2013), Yeni Türk Devletinin İlk Maarif Vekaleti (Kuruluşu ve Çalışmaları 1920-1923), *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, C. 14, S. 54
- Şen, A. Pınar, (2017), *Froebel Armağanlarının, Okul Öncesi Eğitim Kurumuna Devam Eden 60-72 Aylık Çocukların Geometri Becerilerine Etkileri*, Okan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul
- Şahin, M. ve Tokdemir, M.A. (2011), II. Meşrutiyet Döneminde Eğitimde Yaşanan Gelişmeler, *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, C.9, S.4
- Şeker, T. (2006), *Demokrat Parti Dönemi Din Politikaları (1950-1960)*, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kütahya
- Şişman, A. (2008), Osmanlı Devleti'nde Batılı Anlamda Mesleki ve Teknik Eğitimin Doğuşu, *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 1, S. 1
- Şimşek, T. (2023), Osmanlı Devleti Son Dönemi Öğretmen Okullarına Bir Bakış, *Milli Eğitim Dergisi*, C. 52, S. 238
- Şahin, E. ve Tunç, B. (2011), Demokrat Parti'nin Kuruluş Süreci ve DP – CHP Siyasî Mücadelesi (1945-1947), *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi*, C.1, S.2

- Şen, A. (2013), Osmanlı'dan Günümüze Eğitimde Modernleşme Çabaları, *Ekev Akademi Dergisi*, S.57
- Taşdöven, Z. (2012), *Demokrat Parti Dönemi Eğitim Anlayışı (1950-1960)*, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Aydın
- Tozar, Y. (2010), *Eğitim Politikası ve Demokrat Parti Dönemi*, Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul
- Tezel, Y. Sezai, (1986), *Cumhuriyet Döneminin İktisat Tarihi (1923-1950)*, Ankara, Yurt Yayınları
- Tekeli, İ. ve İlkin, S. (1999), *Osmanlı İmparatorluğu'nda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi
- Tangülü, Z. (2008), *Demokrat Parti Döneminin İlköğretim Politikaları (1950-1960)*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Elâzığ
- Türkoğlu, Ö. (2023), Darülfünun'dan İstanbul Üniversitesine Osmanlı'da İlk Üniversitenin Tarihçesi, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırma Dergisi*, C. 12, S. 3
- Taştekin, O. (2019), 18. Yüzyıl ve Sonrası Osmanlı Eğitim Kurumları, *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*, C. 23, S. 3
- Türk, İbrahim Caner, (2011), Osmanlı Devleti'nde Okul Öncesi Eğitim, *Milli Eğitim Dergisi*, C. 41, S. 192
- T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem 6, 17.04.1940, C.10
- T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem 2, 01.11.1926, C.27
- T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem 9, 25.11.1953, C.20
- T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem 9, 01.11.1950, C.2
- T.C. Resmî Gazete, 06.03.1924, S.63
- T.C. Resmî Gazete, 03.04.1926, S. 338
- T.C. Resmî Gazete, 09.06.1927, S. 606
- T.C. Resmî Gazete, 17.04.1940, S.4491
- T.C. Resmî Gazete, 24.11.1928, S.1048
- T.C. Resmî Gazete, 10.06.1933 S.2432
- T.C. Resmî Gazete, 2 Kasım 1945, No.6147
- Uyar, H. (2011), *Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi*, İstanbul, Boyut Yayıncılık
- Uçak, M. (2021), *Türkiye'de Demokrat Parti Döneminde Sosyal Politika Anlayışı (1950-1960)*, Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kırklareli
- Unat, K. (2015), *Cumhuriyet Halk Partisinin Genel Seçim Propagandaları (1927-1957)*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara

- Uzun, T. (2020), Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçiş Süreci: 1946-1950, *Düşünce Dünyasında Türkiz*, C.11, S. 56
- Ürekli, F. (2002), Tanzimat Dönemi Osmanlı Eğitim Sistemi ve Kurumları, *Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 3
- Vurgun, A. (2024), 19. Yüzyıl Türkiye’sinde Eğitimde Modernleşme Atağı: II. Mahmud ve Tanzimat Döneminde Eğitime Bakış, *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum*, C.13, S.37
- Yüce, C. (2008), *Demokrat Partinin Eğitim Politikası ve Cumhuriyet Halk Partisinin Muhalefeti*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Afyon
- Yılmaz, Ş. (2009), *Osmanlı’dan Cumhuriyete Sıbyan Mekteplerinde Yenilik ve Gelişmeler*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Konya
- Yıldırım, M. A. (2010), *Tanzimat Döneminde Meslek Okulları*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara
- Zengin, M. (2017), Türkiye’de Cumhuriyet Dönemi Eğitim Politikalarının Din Dersi Öğretim Programlarına Etkileri, C.19, S.36, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*

EKLER

Ek 1.

Son Posta Gazetesi, 17 Haziran 1950 (Ezanın Arapça okunmasının serbest olmasına ilişkin gazete haberi)

Ek 2.

Vatan Gazetesi, 5 Temmuz 1952 (Millî Eğitim Şûrasının toplanmasına ilişkin gazete haberi)

Ek 3.

Yeni ilkokul programı dün Şûraca kabul edildi

İlkokullardaki Din derslerinin sınıf geçmeye tesir etmesi karara bağlandı

Millî Eğitim Şûrası, dün de çalışmalarına devam etmiştir. Şûranın dünkü toplantısında ilk okullarda din tedrisatı mevzuu görüşülerek karara bağlanmıştır. Müzakereler sırasında, bir çok delege söz almış ve komisyonun ihtiyarı olan din derslerinin, sınıf geçmede müessir olması mütalâası lehinde ve aleyhinde konuşmuşlardır. Bir aralık konuşmalar, din derslerinin okullardan büsbütün kaldırılması yolunda yapılmış ve delegelerden Profesör Bedîî Ziya Egemen, din meselesinin bir devlet mevzuu olduğunu, Şûranın din tedrisatının kaldırılması konusunu münakaşa edemeyeceğini, ancak bunun en iyi bir şekilde nasıl tedris edileceğini görüşebileceğini beyan etmiştir. Neticede, din derslerinin sınıf geçmede müessir olması fikri-katı (Sonu Sa. 4 Sü. 4 de)

satışla

1 Marttan itibaren rım üzerinde satması yasak ed

Belediye Daimi Encümeni, labalık ve işlek caddeler, yol ve kaldırım üzerindeki yaprak, benzin pompaları, zurlu görmüştür. Belediyenin bu kararını evsafı Belediyecilerden arşalar üzerinde dillmiş mahallerde yayımlanmıştır. Belediyenin bu kararını satıcılarını müskil düğürmemek için onları evvel alınmış ve ilan edilmiş bulunuyor. Ay başında bu müddet ma ermiş olacağından kaldırım üzerindeki tığı yasak edilecektir.

ut Ziya

aş öldü

teessürle haber al-
re, Tekirdağ D. P.
Yusuf Ziya Tuntaş,
enberi müptelâ ol-
ızlıktan kurtulamı-
abab Hakkın rah-
ışmıştır.
Sonu Sa. 4 Sü. 4 de)

Zafer Gazetesi, 17 Şubat 1953 (Yeni İlkokul Programına ilişkin gazete haberi)

Ek 4.

9
Ağustos
1951
Perşembe

Adres: Nuruosmaniye Türbedar
Sokak No: 18 - İSTANBUL
Telgraf: **MİLLİYET** - İstanbul

YIL: 2 — SAYI: 450

Posta Kutusu : 492
TELEFON : 29614
FİYATI : 10 Kuruş

MİLLİYET

MUSTAKİL SİYASİ GAZETE

B.M. Meclisinin dün verdiği tarihi karar

Halkevleri Kanunu 362 oyla kabul edildi

Üç gün devam eden müzakereler sonunda kabul edilen kanuna göre, halkevleri bir ay içinde tahliye edilecek

Dün kabul edilen Halkevleri kanununun üç gün devam eden müzakereleri sırasında Hamdullah Suphi Tanrıöver

Manisa milletvekili Refik Sevkettin İnce

söz alan milletvekillerinden Üçü Muammer Alakant

Ucretli hafta tatili

Meclis, işçilere hafta tatili ve genel tatil günlerinde ücret verilmesi hakkın. daki kanun tasarılarının müzakeresine başladı

Ankara, 8 (MİLLİYET) — Büyük Millet Meclisi bugün saat 15'de Başkan vekillerin den Fikri Apaydın başkanlığında toplandı. Halkevleri kanun tasarılarının kabulünden sonra bir defa görüşüle.

Dün Ankaradan İsti

Değiş Isken

İlk kati
ve çoş

Milliyet Gazetesi, 9 Ağustos 1951 (Halkevleri kanunun kabulüne ilişkin gazete haberleri)

Ek 6.

ADRES : Çagağlu, Mollafenari
sokak No. 1 - İSTANBUL
TELGRAF: MİLLİYET, İstanbul
POSTA KUTUSU : 492, İstanbul
TELEFON : 27 42 10 [Santral]

YIL: 8 — SAYI: 2792

BUGÜN
6
SAYFA
15
KURUŞ

MİLL

KURUCUSU: ALİ

Üniversite Kanunu yeniden ele alındı

Tasarı Profesörlerin de bulunduğu bir komisyon tarafından hazırlanacak

T. H. Y. uçakları Londra ve Paris'e sefer yapacak

Viscount uçakları gelmesi
ile hava yollarımız beynelm-
mül bir hüviyet alacak

NGİLİZ firması ile Ulaştırma
Vekâleti arasında yapılan an-
laşma gereğince satın alınan
5 adet «Viscount» uçağı 20 Şu-
bat günü şehrimize gelecek ve Türk
Hava Yolları tarafından teslim alın-
arak işletilmeye başlanacaktır. Bu u-
çakları kullanacak olan personel ha-
len İngilterede staj görmektedir. Uçak-
lar gelince T.H. Yolları şu programı
tatbik edecektir.

1 Ankara — İstanbul — Viyana —
Frankfurt — Londra

2 Ankara — İzmir — Roma — Paris

Böylece şimdiye kadar sadece
yurt içinde faaliyet gösteren H. Yolları
yurt dışı seferleri ile de beynelm-
mül bir hüviyet kazanmış olacaktır.

Dünya dışında hava meydanları için
50 milyon liralık bir program hazır-
lanmıştır. Bu program gereğince, mey-
danlar beynelmül seviyesinde inşa edilecek ve bu

Maarif Vekili Kubalının gerekirse vazifesine iade edileceğini söyledi

ANKARA, HUSUSİ

Üniversiteler Kanunu Maarif Vekâletinde yeniden ele alınmıştır. Maarif Vekili Celâl Yardımcı gazetemize verdiği beyanatta, Üniversiteler tasarısının hazırlanması için Vekâlette bir komisyon teşkil edildiğini bildirmiştir. Üniversitelere müracaatla komisyonda çalışmak üzere aday gösterilmesinin istendiğini ifade eden Yardımcı demiştir ki:

«Tasarının hazırlanmasında profesörlerin de fikirleri alınacaktır. Komisyonun çalışmasını ne kadar zamanda tamamlayacağını şimdiden bilmiyorum. Fakat herhalde bütçe müzakerelerinden sonraya kalacaktır. Üniversiteler Kanununda yer alacak hususlar şimdiden tesbit edilmiş değildir. Bunları komisyon tesbit edecektir.»

Milliyet Gazetesi, 17 Şubat 1958 (Üniversite kanunun yeniden ele alınmasına ilişkin gazete haberi)

Ek 7.

Son Posta Gazetesi, 17 Haziran 1950 (Ezanın Arapça okunmasına ilişkin gazete haberi)

Ek 8.

Mekteplerde mecburî din dersleri mes'elesi

Mekteplerde mecburî din dersleri, medenî kanunun müslüman velilere tanıdığı bir hakkın istimaline fiilen imkân vermekten ibarettir. Zaruretler memnu olan şeyleri bile mübah kılar

Yazan : Ord. Prof. Ali Fuad Başgil

Din terbiyesi ve mânevîyatının millî bünyemizdeki yeri ve rolü, nihayet cahillerimizin en inatçıları tarafından bile sezilir gibi oldu ve, iki sene evvel, mekteplere din dersleri konuldu. Fakat solfej ve futbolun dahi mecburî tutulduğu mekteplerimizde —din derslerini gülünç bir hale koymak için olacak ki— bu dersler ihtiyarî yapıldı. Tabiatıyla iş yürümedi. Ve çocuk velileri haklı olarak harekete geldi. Bunlardan büyük bir ekseriyetin ısrarı karşısında; dayanağını çizme öksesinde değil, millet iradesinde bulan bugünkü iktidar düşündü. Nihayet, Maarif Vekâleti, aldığı bir karar ile, din derslerine mecburî bir mahiyet verdi.

Bu kararı diline dolayan İstanbul gazetelerinden biri, bir zamandan beri sistemli bir şekilde, Maarif Vekâletine yaylım ateşle tenkidler yağdırmaktadır. Tenkid, fikir hürriyetinin en esaslı bir unsurudur. Buna diyeceğim yok. Yalnız yapılan tenkidler haklı mıdır? Ben burada

Vefat eden Kral
Beşinci Gustav

Yeni Kral Altıncı
Gustav Adolf

İSVEÇ KRALI 5. nci GÜSTAV VEFAT ETTİ

(Yazısı 4 üncü sayfada)

Zafer Gazetesi, 30 Ekim 1950 (Okullarda din dersinin okutulmasına ilişkin gazete haberi)

Ek 9.

intyon bir kıymetinde mensur ve gayri menkul malların tahviri etmiştir. Bu bayırsever vatandaş, bugün Darülacezeye giderek noter senedi ve vasiyetname ile teberruvunu bildirmiştir.

Koredeki askeri Birliğimiz henüz talim görüyor

Millî Savunma Bakanlığımızdan tebliğ olunmuştur:

1 — Yerli ve yabancı basın, ajans ve gazetelerde Birleşmiş Milletler emrine Kore'ye gönderilmiş olan silâh kuvvetlerimizin durumu hakkında çeşitli haberlere rastlanmaktadır.

2 — Birliğimiz Halen Toez'da toplanmış ve kendilerine ayrılan kışlalarda eğitimle meşguldürler.

3 — Tekmil milletimizin dikkatli üstünde bulunan Kore silâh kuvvetlerimizin durumu hakkında en doğru bilgiler, gerekirse Millî Savunma Bakanlığının tebliğiyle umumî efkârı sunularak, bu tebliğler dışındaki her türlü haberlerin ihtiyatla karşılanması aziz halkımıza tavsiye olunur.

Unesco'nun Körler Eğitimi Müşaviri geliyor

UNESCO'nun Körler Eğitimi Müşaviri Sir Clutha Mackenzie Millî Eğitim Bakanlığı ile Millî Kültür Heyetinin da-

Okullarda din dersleri ihtiyarî olmayacak

Hazırlanacak talimatname yakında ilgililere bildirilecek

Din derslerinin ilk okulların 4 - 5 sınıflarındaki talebelerin sınıf geçmesincede tesir edeceği anlaşılıyor

Bundan bir müddet evvel Bakanlar Kurulunun bir kararıyla ilkokullardaki din derslerinin daha sistemli bir şekilde tatbik edilmesi ve yeni din ders kitaplarının hazırlanması için çalışmalar başlatıldığı bildirilmiştir.

Haber aldığımız göre komisyon din derslerinin ilk okullarda mecburi olması için bir karar varmıştır. Buna göre ilk okulların 4 ve 5 nci sınıflarında bulunan öğrenciler din dersinden de diğer dersler gibi mesul olacaklar ve bu ders de sınıf geçmelerine tesir edecektir.

Bu hususta hazırlanacak talimatname yakında ilgililere bildirilecektir.

AKINTIYA KÜREK

Ebedi of Sait!

Kulakları çınlasın sayın vahuk Barlas Bakanımız, bütçe açığına 125 milyon lirasının Marshall yardımı ile kapandığını söylemiştir!

Meğer o zaman kapanan bir şey yokmuş! Kapak şimdi gelmiş! Ya-

İzci teşkilâtı ıslah edilecek

Millî Eğitim Bakanı dün beden terbiyesi öğretmenlerle görüştü

Zafer Gazetesi, 4 Kasım 1950 (Okullarda din derslerinin ihtiyarî olmayacağına ilişkin gazete haberi)

Ek 10.

ZAFER
SİYASİ SAHAR GAZETESİ

DİN YOLU
15 Martta Ankara'da Çıkıyor

Muhalefet ve Organları İzmirliilerin Gözlerine Baka Baka Yalan Söylüyor

İzmirdeki Büyük D. P. Mitinginin İlade Ettığı Mına Millet D. P. ye olan sevgi ve itimadının muhteşem ve yeni bir misalini vermiştir

İzmir mitingi muhalefetin hüsranı boğdu

İzmir mitingi muhalefetin hüsranı boğdu. İzmir mitingine katılan, yirmilüklerin yakınındaki vatandaşın toplanışına kıymet, onun vukur ve stil heyvanını perdelamak ve hakikatları tersine çevirmek gayreti içinde yalanların en boyundan bile medet ummak bir hile düşünceleridir.

EGE ÜNİVERSİTEYE KAVUŞTU

Yeni kültür yuvasının açılış töreninde Reisi-cumhur Celâl Bayar, Başvekil Adnan Men-
Maarif Vekili Prof. A. Özel'in hitabesi

Reisicumhur Celâl Bayar ve Başvekil Adnan Menderes'e talebinin yaptığı sevgi tezahüratı

Celâl Bayar ve A. Menderes

Piskopos Makarios Kıbrıs'tan sürüldü

Banka Kredileri Tazim Komitesi ichtima ediyor

Her'etimiz Irak'ta

Zafer Üniversitesi, 10 Mart 1956 (Ege Üniversitesinin açıldığına ilişkin gazete haberi)

Ek 11.

Cumhuriyet Gazetesi, 17 Kasım 1958 (Atatürk Üniversitesinin açıldığına ilişkin gazete haberi)

Ek 12.

Milliyet

KURUCUSU: ALİ NACİ KARACAN

YILDIZ

ÜTÜ RESİSTANSLARI - Kordonlu ELEKTRİK
SOBALARI - Seramik ELEKTRİK OCAKLARI -
Üstün Kalite - Az sarfiyatlı olup GARANTİLİDİR.
TERCİHAN ARAYINIZ

SALI

18

KASIM

1958

ÖĞRETİM ÜYELERİ İLE BİR ARADA
Telefoto : MİLLİYET - Erzurum - İstanbul

Atatürk Üniversitesi tedrisata başladı

Bayar, Ata'nın vasiyetinin yerine geldiğini belirtti

ERZURUM'daki Atatürk Üniversitesi dün saat 11 de Reisicumhur Celâl Bayar tarafından açılmıştır. Törende Başvekil Adnan Menderes, Maarif Vekili Celâl Yardımcı, Basın Yayın ve Turizm Vekili Server Somuncuoğlu ile mebuslar, Bern Büyük Elçisi Profesör Gökay, Generaller, Ankara ve İstanbul Üniversiteleri Rektörleri, Nebreska Üniversitesi temsilcileri ve profesörler hazır bulunmuştur.

Reisicumhur, kordelayı kestikten sonra davetlilerin ve talebenin toplandığı en büyük dershaneye geçmiştir. Rektör Vekili Prof. İsmet Kadastar'ın daveti üzerine Maarif Vekili Celâl Yardımcı kürsüye çıkarak, Atatürk'ün Doğu il-lerinde bir Üniversite kurulması arzusunun bahsettikten sonra sözlerine şöyle devam etmiştir:

«Bir ilim, kültür müessesesi için sarf edilen emekler uludur. Böyle bir uğraşım yuvası kurmak, milli vazifedir.»

Devamı Sa. 5, Sü. 2 de

Karaosmanoğlu, toplantıya gelen İnönü'yu karşılıyor

RLİĞİ İÇİN KESİLİYOR

ir.P. idarecileri dün artlarını tesbit etti

Karar bugün açıklanacak

ANKARA, HUSUSİ
H.P. ve Hür. P. İderleri dün Hür. P. Genel Merkezinde gücünün «söz kesimi» toplantısını yapmışlardır.
Hür. P. idarecilerinin davetiyle saat 15 de başlayan toplantılarda iki taraf

**Hür. P. nin
3 ŞARTI**

Hür. P. idarecileri güc birliğinin tahakkuk etmesi için C.H.P. den şu 3 şartın kabulünü istemektedir:

C.H.P. Meclisinde 5 Hür. P. linin vazife

Milletlerarası Basın Enstitüsü Protesto ediyor

Menderes'e yollanan bir mektupta Basın Hürriyetinin korunması istendi

Karşın Emniyet Müdürü Selâhattin Barut tekaüde sevk edildi

KIRŞEHİR, HUSUSİ
Karşın Emniyet Müdürü Selâhattin Barut tekaüde sevk edilmiştir.
Karar, Ankara'da bulunan Emniyet Müdürüne tebliğ edilmiştir. Emniyet Müdürü hakkında bir sinemada hâlese çıkardığı ve D.P. İl İdare kurulu kâsi ve Sinema sahibi Ali Gökbulut'u tokatladığı iddiasıyla tahkikat açılmıştır. Selâhattin Barut, 49 yagındadır.

Milliyet Gazetesi, 18 Kasım 1958 (Atatürk Üniversitesinde eğitimin başladığına ilişkin gazete haberi)

Ek 13.

Vatan Gazetesi, 19 Kasım 1959 (Yüksek İslâm Enstitüsünün açıldığına ilişkin gazete haberi)

ÖZ GEÇMİŞ
GAYE ÖZTÜRK

Öğrenim Bilgisi

Yüksek Lisans 2022-2025	Amasya Üniversitesi Tarih Ana Bilim Dalı Doç. Dr. Turgut İLERİ
Lisans 2018-2022	Amasya Üniversitesi Tarih Ana Bilim Dalı

